

Archeologické
pamätníky
Slovenska

Monumenta
Archeologica
Slovaciae

AS

12

KNIEŽA Z POPRADU A JEHO HROBKA

Karol Pieta – Tereza Štolcová

ISBN 978-80-8196-053-6
EAN 9788081960536

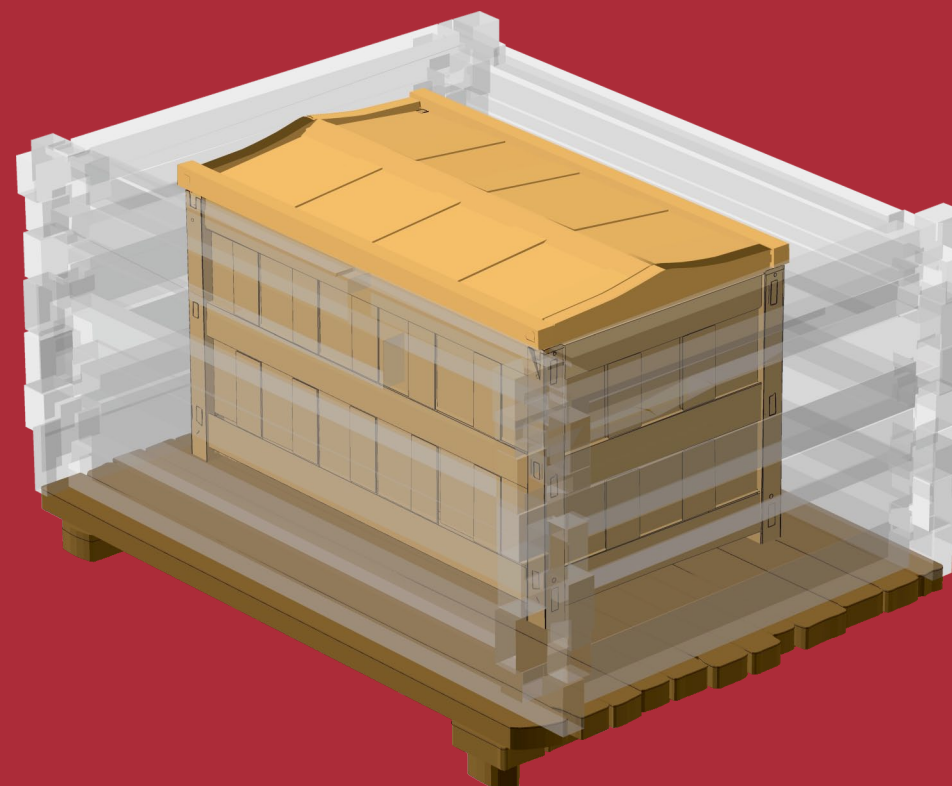

Archeologické
pamätníky
Slovenska

Monumenta
Archeologica
Slovaciae

KNIEŽA Z POPRADU A JEHO HROBKA

Karol Pieta
Tereza Štolcová

Edícia

Archeologické pamätníky Slovenska, zv. 12

Hlavná redaktorka edície Mgr. Lucia Benediková, PhD.

Karol Pieta
Tereza Štolcová

**KNIEŽA Z POPRADU
A JEHO HROBKA**

Publikácia vznikla s podporou projektov VEGA 2-0001/18, APVV-19-0563, SoE/2019/692/BELT

Karol Pieta – Tereza Štolcová

KNIEŽA Z POPRADU A JEHO HROBKA

Nitra 2021

Archeologické pamätníky Slovenska, zv. 12

Hlavná redaktorka	Mgr. Lucia Benediková, PhD.
Technická redaktorka	Mgr. Miriama Nemergutová
Jazyková redaktorka	Mgr. Frederika Belanová
Recenzenti	doc. Dr. phil. Erik Hrnčiarik PhDr. Juraj Bartík, PhD.
Preklad	Mgr. Jana Kličová
Cudzojazyčná korektúra	Niall Kenny, M.A. Dr. Hans Geisler
Počítačová sadzba	Peter Červeň
Obálka	Peter Červeň, PhDr. Karol Pieta, DrSc., Mgr. Tereza Štolcová, PhD.
Tlač	VEDA, vydavateľstvo SAV, Bratislava https://veda.sav.sk/
Rozširuje	Archeologický ústav SAV Akademická 2, 949 21 Nitra Tel.: +421/37/694209 e-mail: nraukniz@savba.sk
Predná strana obálky	3D vizualizácia hrobky (N. Lau, K. Göbel)
Predná predsádka	Replika tapisérie (J. T. Strýček)
Zadná predsádka	Miesto nálezu hrobky (K. Pieta) a virtuálna rekonštrukcia vnútornej komory (K. Göbel, J. Nowotny)
Zadná strana obálky	Virtuálna rekonštrukcia lôžka zomrelého (K. Göbel, J. Nowotny)

© Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, 2021

© Karol Pieta, 2021

© Tereza Štolcová, 2021

ISBN 978-80-8196-053-6

OBSAH

1 HROB AKO ZRKADLO DOBY Predhovor	7
2 SÚMRAK ANTICKÉHO SVETA A SŤAHOVANIE NÁRODOV	9
3 KARPATY A ICH OBYVATELIA V POLOVICI PRVÉHO TISÍCROČIA	15
4 OBJAV	23
5 NA RADE SÚ LABORATÓRIÁ A PRACOVNE	43
6 MUŽ Z HROBKY Na rozhraní dvoch svetov	51
7 POHREB A ĎALŠIE OSUDY HROBKY	69
8 ZÁVER Výpoveď hrobu o našej minulosti	93
DODATOK 1 Knieža sa vracia	99
DODATOK 2 Po stopách sídiel z doby popradského vládca	109
ODPORÚČANÁ LITERATÚRA	117
ZOZNAM ILUSTRÁCIÍ	121
THE PRINCE OF POPRAD AND HIS TOMB Summary	125
DER FÜRST AUS POPRAD UND SEIN GRAB Zusammenfassung	141

1 HROB AKO ZRKADLO DOBY

Predhovor

Smrť ako obraz života. Táto predstava vrchovate platí v prípade civilizácií, v ktorých odchod na druhý svet a príbytok zomrelého bol po duchovnej, ale aj po formálnej, materiálnej stránke neskrývaným výrazom náboženských predstáv spoločnosti i sociálneho postavenia a významu zomrelého. Úcta k zomrelému a starostlivosť o jeho pokračujúci život na onom svete boli v ľudských komunitách po tisícročia hlboko zakorenené a v archeologických nálezoch ich máme zdokumentované už od staršej doby kamennej. Honosné pohreby výnimočných osobností boli opísané v mnohých historických či literárnych prameňoch. Z mnohých príkladov spomeňme aspoň tie staršie a azda najznámejšie, pohreb Patrokla v Homérovej Illiade, či hrob hunského vládcu Attilu, po ktorom márne pátrajú blúznivci v mnohých častiach nášho kontinentu. Nákladná úprava hrobov a bohatá výbava zomrelých ako demonštratívny výraz viery v posmrtný život sprevádzala príslušníkov vyšších spoločenských vrstiev v mnohých obdobiach európskeho praveku či včasnej doby dejinnej a v mnohom sa adaptovala aj v kresťanstve stredoveku a novoveku. Výnimkou bolo len krátke obdobie na konci posledného tisícročia starého letopočtu, kedy keltské kmene na značnom priestore nadsedľskej Európy včítane Karpatskej kotliny a Slovenska z neznámych príčin radikálne zmenili svoje svetonázorové hodnoty a vieru v posmrtný život nahradili ideológiou reinkarnácie, prevetľovania duší, dnes známou najmä z východných náboženstiev či zo základných ideí scientológie.

V stredoeurópskych podmienkach pôvodný svetonázorový model v rámci celého vývoja pred začiatkom stredoveku a rozšírením kresťanskej viery azda najlepšie demonštrujú honosné pohreby germánskej nobility z 2.- 5. storočia n. l. Medzi nimi vyniká hrobka z konca 4. storočia v Poprade. Jej dokonale zachovaná drevená architektúra i nájdený mobiliár sú európskym unikátom. Za jej výnimočné zachovanie vďačíme mimoriadnym prírodným podmienkam, kde kombinácia nepriepustného podlažia a zaplavenia hrobej komory v danom mieste zabránila rozkladu organických materiálov vrátane drevenej architektúry. Táto šťastná situácia zrejme paradoxne nastala, keď vykrádači opustili hrobku a komora sa cez nimi vykopanú šachtu natrvalo zaplnila povrchovou vodou.

Zachovalosť objektu i nové, doteraz nepoznané možnosti výskumu umožnili získať množstvo nových poznatkov o remesle, stavebných technológiách, ale aj z oblasti transferu ideí v podobe dokladov intenzívnych kontaktov nášho územia s antickým svetom. Nové možnosti prinášajú výskumy DNA a izotopové analýzy, vypovedajúce o pôvode, životnom prostredí a výžive zomrelého.

Objekt s hmotnosťou okolo 12 ton bol po skončení vykopávk, vedených Podtatranským múzeom a Archeologickým ústavom SAV koncom roku 2006 starostlivo rozobratý, jeho jednotlivé časti očistené, zabalené a prevezené do špecializovaných laboratórií v jednom z najväčších západoeurópskych múzeí v nemeckom Schleswigu, kde sa konzervovali i ďalej dokumentovali a skúmali. Hlavné partnerské výskumné inštitúcie – Archeologický ústav SAV a Centrum pre baltskú a škandinávsku archeológiu pri Nadácii Šlezvicko-Holštajnských štátnych múzeí v Zámku Gottorf v Schleswigu poskytli svoje vedecké i technické kapacity a spoločne so slovenskou stranou sa podieľali na enormných nákladoch, spojených s výskumom a konzerváciou tony vážiacich častí drevenej hrobky a jej mobiliára. Slovensko-nemecká výskumná skupina sa postupne rozšírila o ďalších európskych špecialistov-odborníkov, ktorí radi prijali výzvu podieľať sa na významnom

náleze a na ciele výskumu – rekonštrukcii života a smrti neznámeho mladíka spod Vysokých Tatier. Na stále ešte neukončených prácach popri slovenských a nemeckých odborníkoch sa podieľajú aj bádatelia z viacerých vedných disciplín z Belgicka, Česka, Dánska a Veľkej Británie.

Konzervácia organických materiálov, digitalizácia nálezových situácií a vedecká analýza stoviek súčastí nálezu si vyžiadali roky práce, spojené s veľkou finančnou náročnosťou tohto projektu. V tomto období bola odborná verejnosť priebežne informovaná o prebiehajúcich prácach a čiastkových výsledkoch bádania prostredníctvom vystúpení zainteresovaných bádateľov na vedeckých konferenciách a v uverejnených článkoch. Laická verejnosť sledovala napínavý priebeh bádania prostredníctvom médií. S veľkým ohlasom sa stretla výstava „Kniežacia hrobka z Popradu, konzervácia 2008-2012“ inštalovaná v Podtatranskom múzeu v Poprade, ktorú revue Pamiatky a múzeá ocenila ako najlepšiu výstavu na Slovensku v roku 2013.

Zakonzervované dreva hrobky a jej zariadenia sa podľa stanoveného harmonogramu postupne vracali do Archeologického ústavu SAV, ktorý sa ako renomovaná štátna inštitúcia a odborný garant projektu stal zo zákona zodpovedným správcom tejto unikátnej archeologickej pamiatky. V laboratóriách, depozitároch i v pracovniach vedcov v Nitre sa vykonávali ďalšie potrebné práce, ktorých cieľom bolo spoločne s nemeckými partnermi pripraviť podrobnú publikáciu nálezu a zároveň pripraviť objekt a jeho inventár na jeho trvalé sprístupnenie verejnosti.

Od čias veľkého objavu nikto nepochyboval o tom, kde by mala byť hrobka vystavená. Zatiaľ čo archeológovia z Nitry a Schleswigu sa usilovali o zachovanie a vyhodnotenie veľkého objavu, múzejníci z Podtatranského múzea ako ich prirodzení partneri počas vykopávok v teréne spolu so svojim zriaďovateľom, vedením Prešovského samosprávneho kraja dlhodobo pripravovali priestory pre expozíciu hrobky v historickej budove múzea v Poprade. Víťazný návrh výtvarno-architektonickej súťaže, ktorú pod gesciou Komory architektov vyhlásilo a vyhodnotilo Podtatranské múzeum vytvoril základ veľkorysej trvalej expozície hrobky a s ňou spojených dejín. Táto kniha ponúka návštevníkom výstavy i ostatným záujemcom o históriu nové výsledky historického bádania, ale zároveň aj prostý príbeh, ktorý ukrývala monumentálna drevená hrobka. Prostredníctvom modernej vedy sa z vykopávok sformoval krátky život mladého muža na pozadí dramatických udalostí začiatku sťahovania národov, doby, ktorá zmenila etnickú mapu Európy i Slovenska.

Autori sa chcú poďakovať všetkým menovaným i nespomenutým pomocníkom a spolupracovníkom, ktorí im pomohli zdolať dlhú cestu, na konci ktorej vznikla táto kniha. V mene všetkých priaznivcov našej minulosti vyslovujeme veľkú vďaku riaditeľke Podtatranského múzea Magdaléne Bekessovej za jej obetavú pomoc a podporu, ktorá nás sprevádzala od objavu veľmoža a jeho hrobky až po ich opätovný návrat pod Vysoké Tatry.

2 SÚMRAK ANTICKÉHO SVETA A SŤAHOVANIE NÁRODOV

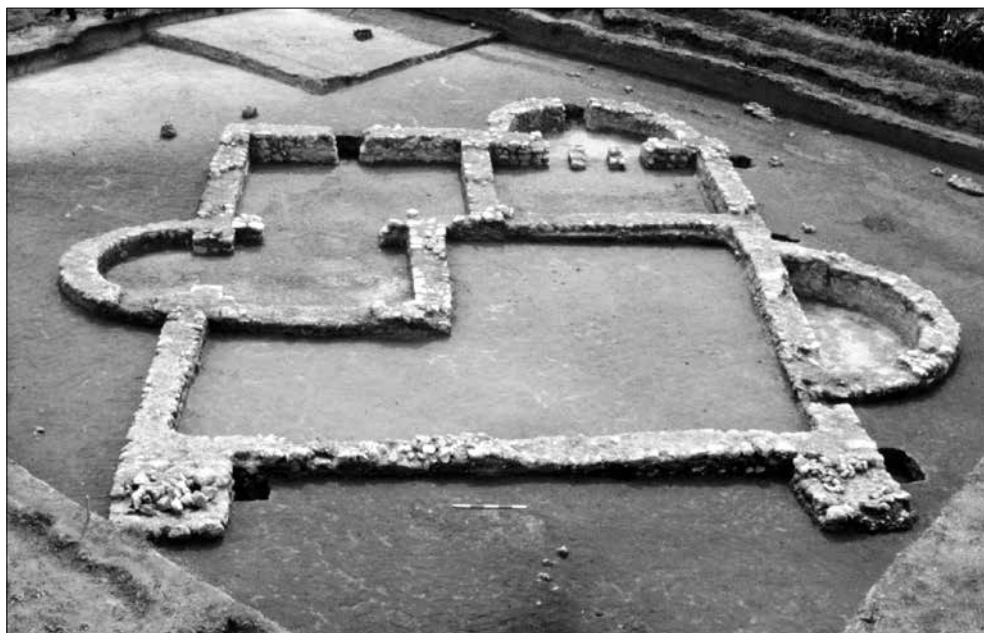
Posledné vzopätie svetovládnej ríše. Rimania opevňujú dunajskú hranicu. Slovenskí Kvádi útočia na provincie a bránia svoje domovy. Smrť cisára Valentiniána a rozpad pohraničnej obrany. Začína sa veľké sťahovanie národov. Hrobky germánskych veľmožov ako zrkadlo doby.

Do stredného Podunajska prenikli k našim hraniciam rímske légie už za vlády cisára Augusta. Bolo to v čase, kedy dolné toky Moravy a Váhu kolonizovali družiny bojovných germánskych kmeňov Markomanov a Kvádov, ktorí tu vystriedali staršie keltské obyvateľstvo. Svébski Kvádi sa v priebehu nasledujúcich takmer piatich storočí stali dominantnými obyvateľmi západného i stredného Slovenska. Ich časté bojové stretnutia s okolitými národmi i rímskymi vojskami nám zaznamenali antickí historici. Zanechali nám nielen viaceré miestne názvy, napríklad meno rieky Váh, ale aj početné archeologické pamiatky.

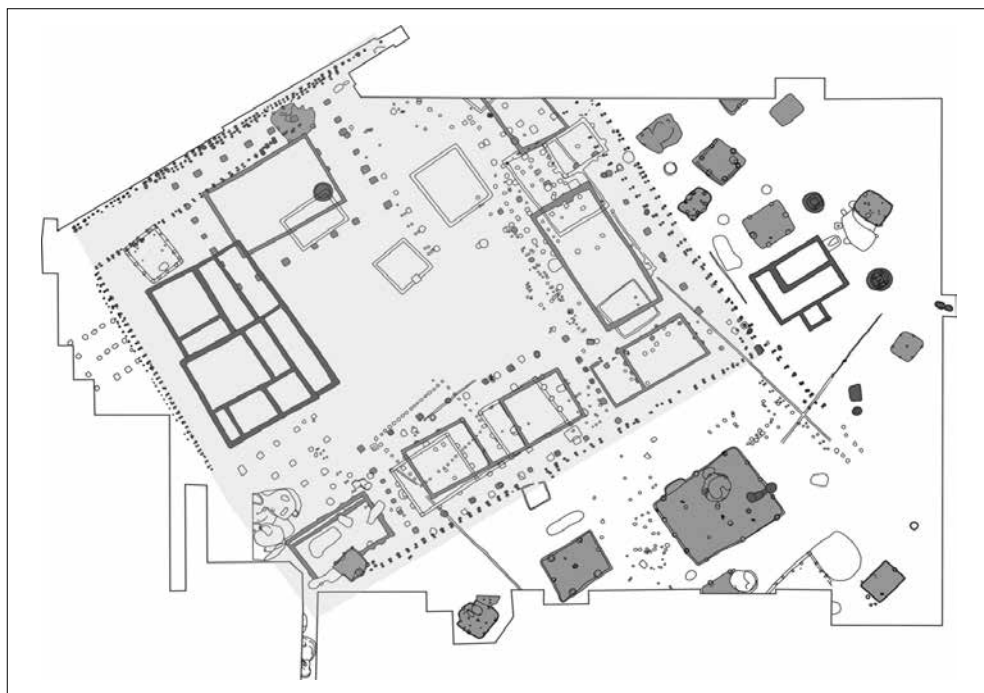
Z nich azda najznámejšie sú germánske honosné hroby, ktoré poskytujú predstavu o živote vtedajších vládcov. Zvyk pochovať zomrelého v slávnostnom odevs s atribútmi jeho postavenia a výbavou pre život na onom svete bol vlastný mnohým kultúram, hlásiacim sa k viere v posmrtný život, ale hrob nebol vždy aj okázalou demonštráciou bohatstva a moci pochovaného. Na populnicových pohrebiskách prvých kvádskych družín krátko po ich príchode do Podunajska začiatkom 1. storočia sa ešte stretávame len s menšími sociálnymi rozdielmi v úprave hrobov a ich výbave. Bohatstvo a životný štýl elít, ovplyvnený stykmi s antickým svetom však postupne začali výrazne odlišovať elity od ostatných príslušníkov spoločenstva aj pri starostlivosti o zomrelých. Na rozsiahlom priestore obývanom Germánmi od Škandinávie po Dunaj a Krym vznikajú výpravné hrobky, v dobovej symbolike demonštrujúce spoločenské postavenie pochovaných kniežat a ich rodinných príslušníkov.

Tieto mimoriadne hroby, umiestnené v podzemnej komore - hrobke sa jedinečne koncentrujú na Slovensku, čo len podčiarkuje význam a moc miestnych germánskych populácií. Domácim kvádskym dynastiám na rozhraní 1. a 2. storočia patrili bohaté hroby, objavené a preskúmané na Záhorí vo Vysokej pri Morave a v Zohore. Najznámejšie však sú hroby z 3. storočia, objavené v tridsiatych rokoch minulého storočia v Krakovanoch-Strážach neďaleko Piešťan. Aj keď sa z nich zachovala len časť inventára a o podobe hrobiek nemáme žiadne údaje, patria medzi najvzácnejšie a najbohatšie v celoeurópskom meradle.

Život v blízkosti rímskej hranice nebol len v znamení neustálych konfliktov a vojenských stretnutí. Naopak: vyspelá antická civilizácia v bezprostrednom susedstve zanechala v dunajskom pohraničí, ale, ako uvidíme ďalej, aj ďaleko na severe výrazné stopy v podobe zavádzania nových remeselných technológií i napodobňovania rímskych spoločenských zvyklostí a vzorov. Kmeňová nobilita si v rámci svojho spoločenského postavenia, ale aj obchodom, vojenskými výpravami a na konci doby rímskej aj žoldnierskou službou v rímskej armáde nahromadila značné bohatstvo. Germánski náčelníci si za pomoci rímskych remeselníkov v 3.-4. storočí na západe Slovenska budovali svoje sídla po rímskom spôsobe. Takéto dvorce boli objavené a prebádané v dnešnom Veľkom Kýre pri Nitre, v Cíferi-Páci, ale najmä v bezprostrednej blízkosti hranice v Bratislave-Dúbravke (obr. 1; 2) a asi aj v Stupave. Len nedávno bol ďalší takýto dvorec objavený aj v Podunajských Biskupiciach. Boli to výstavné areály, budované na spôsob rímskych vidieckych víl, s kamennými obytnými domami i drevenými remeselníckymi dielňami.

Obr. 1. Základy kamennej stavby, budovanej na rímsky spôsob. Bratislava-Dúbravka. Foto T. Kolník.

Obr. 2. Čífer-Pác. Plán sídla niektorého z kvádskeho vládcov. Podľa T. Kolníka a V. Varsika.

Na začiatku 4. storočia sa rímske svetové impérium ešte raz pozdvihlo k novému rozmachu. Skonsolidované pomery, vyplývajúce z nového administratívneho usporiadania a zlepšenej menovej politiky za vlády cisárov Diokleciána a Konštantína Veľkého sa prejavili aj v podunajskej časti ríše. S nami susediaca provincia Horná Panónia s hlavným mestom Carnuntom sa rozdelila na samostatné časti Pannonia Prima a Pannonia Savia a z Dolnej Panónie vznikla južnejšia Pannonia Secunda a severnejšie ležiaca Valeria. Na naše územie zasahovala táto provincia len malým úsekom s viacerými pohraničnými pevnosťami a osadami. Za Dunajom, na mieste bratislavskej časti Rusovce stálo rímske mesto a vojenský tábor Gerulata. Jediný kamenný tábor na severnej, barbarskej strane rieky bol ako predpolie mesta Brigetio postavený pri obci Iža neďaleko Komárna. Zvyšky neskororímskych kamenných architektúr nájdeme aj na strategickom brale Devína nad ústím Moravy do Dunaja.

Na dunajskej hranici vládla v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch 4. storočia neutešená situácia. Ako nás informuje posledný veľký rímsky historik Ammianus Marcellinus, zanedbanú obrannú líniu a najmä obyvateľstvo provincií v tejto dobe stále viac a viac atakovali germánske kmene spoza Dunaja. Posledným z veľkých cisárov (obr. 3), ktorý sa pokúsil o stabilizáciu ríše a ochranu panónskych provincií pred barbarskými nájazdmi bol Valentinianus I (364-375). Záver jeho aktívneho života patril obranným bojom proti vtedajším obyvateľom slovenských nížin – germánskym Kvádom. Počas jeho vlády a krátkeho panovania jeho brata Valensa žil aj hlavný hrdina nášho príbehu, mladé tatranské knieža.

Obr. 3. Zlatá rímska minca – solidus s vyobrazením cisára Valentiniana I. Foto K. Pieta

Energický a vojensky zdatný Valentinianus po obnovení a zosilnení pohraničných opevnení v Británii a na Rýne prikrčil k reorganizácii obrannej línie na Dunaji. Panónsky úsek ríšskych hraníc bol naviac poznačený aj veľkým zemetrasením, ktoré tento kraj včítane najväčšieho mesta Carnunta postihlo v polovici 4. storočia. Na rozdiel od staršieho obranného systému, ktorý sa opieral o veľké vojenské tábory, Rimania obnovovali husto rozmiestnené menšie pevnosti a strážne veže a ako nový prvok začali stavať kontrolné stanovištia aj na ľavom brehu rieky, teda na území, patriacom oddávna Kvádom. Tento krok vyvolal medzi barbarmi nepokoje. Zápalnou šnúrou povstania a dôvodom následného rozsiahleho útoku na bohaté provincie sa stalo zavraždenie kvádskeho kráľa Gabínia v roku 374. Po mesiacoch pustošenia, ktoré ulahčila porážka panónskej a moesijskej légie sa začiatkom nasledujúceho roku na dunajské bojisko vybral sám cisár. Jeho armáda dvomi prúdmi, vychádzajúcimi z Carnunta (dolnorakúsky Petronell neďaleko Bratislavy) a Aquinca (Budapešť) spustošila germánske vnútrozemie na juhozápadnom Slovensku a obyvatelia tamajších osád museli hľadať záchranu v okolitých horách. Tento demonštratívny protiútok v lete v roku 375 bol historicky posledným pobytom rímskych vojsk na našom území. Diplomatiek urovnanie konfliktu malo nečakanú osudovú dohru: počas mierových rokovaní s vyslancami barbarov 17. novembra 375 v Brigétii (oproti Komárnu) dostal bojovný cisár záchvat mŕtvice a zomrel. Na približnom mieste jeho smrti v maďarskom Szöny, dnes súčasť mesta Komárom stojí malý pomník ako spomienka na veľkého panovníka.

Obr. 4. Ostrovany. Časť inventára bohatého vandalského hrobu z konca 3. storočia. Podľa P. Prohászku 2006.

V mocenských zmätkoch nasledujúcich rokov pod tlakom barbarských kmeňov dunajská hranica prestala plniť svoju ochrannú funkciu. Najväčšiu silu zhromaždili východogermánski Góti, ktorí v roku 378 zdrvujúc porazili Rimanov pri Hadrianopoli (dnešné Edirne na západe Turecka), kde padol aj Valentiniánov brat a spoluvládca cisár Valens. Po rokoch bojov sa gótske kmene usadili na rímskom území včítane Panónie. Stáročná hranica medzi svetom antiky a svetom barbarov prestala existovať. Do pohybu sa dali mnohé národy na východe i na severe, ktoré smerovali na juh, do bohatých a úrodných krajov Rímskej ríše.

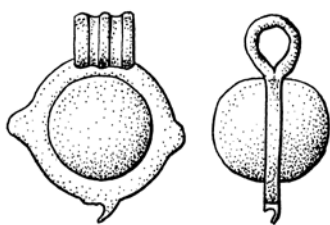
Zmeny na východe Slovenska

Oveľa menej informácií máme o obyvateľstve na východe nášho územia, ktoré ležalo ďaleko od hranice ríše a tým sa strácalo zo sféry záujmu rímskych vojakov, obchodníkov i historikov.

Na Šariši, v Košickej kotline a na hornom Potisí v 2.-4. storočí pôvodné keltské a dácke obyvateľstvo vystriedali či doplnili časti východogermánskych kmeňov, ktoré sa sem presunuli cez karpatský hrebeň od severu a severovýchodu. Svedčia o tom nálezy hmotnej kultúry z nových osád a hrobov. Najvýznamnejšiu zmenu prinášajú pamiatky przeworskej kultúry, ktoré sa od konca 2. storočia ako nový prvok objavujú na východnom Slovensku. Nepochybné súvisia s historicky doloženou expanziou vandalských kmeňov, najmä Hasdingov, smerujúcou do východnej časti Karpatskej kotliny, do dnešného Sedmohradska.

Svedectvom zásadných spoločenských zmien sú predovšetkým kniežacie hroby zo zemplínskeho Cejkova a šarišských Ostrovian, ktoré boli objavené ešte v 19. storočí (obr. 4). Ich mimoriadne bohatý inventár včítane luxusných artefaktov zo zlata a striebra obdivujú návštevníci v Umeleckohistorickom múzeu vo Viedni a v Národnom múzeu v Budapešti, ktoré náhodne nájdené cennosti v dobe ich objavu odkúpili. O architektúre a vnútornom vybavení týchto bezpochyby honosných a výstavných hrobiek sa nezachovali žiadne správy. Pre historikov staroveku a pre archeológov sú tieto hroby a ich vybavenie cenným prameňom pre poznanie života germánskej spoločnosti a jej premien pod vplyvom kontaktov s antickou kultúrou v rímskych provinciách či v Stredomorí, kde sa práve príslušníci vyšších vrstiev či už priamo, alebo prostredníctvom obchodných stykov stretávali s odlišnými zvykmi i pre nich dovtedy neznámym bohatstvom a luxusom. Boli to hroby príslušníkov domácich kmeňových dynastií z konca 3. storočia, možno predkov popradského veľmoža.

Rozprávaním o situácii na východe Slovenska sme sa priblížili k vlastnej téme tejto knihy, ktorá chce čitateľovi prostredníctvom popradského hrobu opísať a oživiť históriu karpatskej časti našej krajiny v čase, ktorý predchádzal príchodu našich predkov – Slovanov do ich novej vlasti pod Tatrami.

3 KARPATY A ICH OBYVATELIA V POLOVICI PRVÉHO TISÍČROČIA

Krajina západokarpatského pohoria. Obyvateľstvo hôr a jeho zvláštnosti. Paneurópska laténska civilizácia prekračuje horské hrebene. Hory ochraňujú slabších. Púchovská kultúra. Výbojní Germáni a pracovní horali. Čo sa stalo na severe Slovenska koncom 2. storočia? Príčiny a dôsledky vyludnenia krajiny. Prichádzajú noví osadníci. Severokarpatská skupina. Začína sa sťahovanie národov, končí sa predslavonské osídlenie Karpát.

Hrebene hôr tvorili od nepamäti prirodzenú prekážku a stávali sa geografickým i demografickým rozhraním odlišných ľudských komunít, kmeňov a národov. Aj hlavná línia Západných Karpát bola a z veľkej časti aj dodnes je takouto deliacou čiarou štátov na modernej mape strednej Európy, ktorú len po technickej a komunikačnej stránke odstránila príslušnosť k Európskej únii a k schengenskému priestoru.

Drsné hornaté kraje majú v porovnaní s nížinami svoje zvláštnosti. Sú tu menej kvalitné pôdy i chladnejšia klíma s množstvom zrážok, čo svedčí skôr pastierstvu ako pestovaniu plodín. Obyvateľstvo sa sústreďuje v údoliach a kotlinách, ktoré oddeľujú a niekedy aj navzájom izolujú jednotlivé horské pásma. Prirodzené komunikácie prebiehajú pozdĺž vodných tokov a horské hrebene prekračujú cez priesmyky na najvhodnejších miestach. Strategické miesta na cestách dávali tamojším obyvateľom možnosť podieľať sa na kontrole a iných výhodách diaľkových obchodných spojení. V porovnaní s ľahko dostupnými a úrodnými nížinami hory svojim obyvateľom ponúkali vyhľadávané rudné zdroje a lepšiu ochranu pre menšie komunity (obr. 5). Preto boli údolia Západných Karpát odpradáva osídlené a miestne ložiská medi a zlata využívali tamojší obyvatelia už v hlbokom praveku. Spracovanie striebra sa u nás spája s Keltmi, ktorí v druhej polovici posledného tisícročia starého letopočtu tvorili základ obyvateľstva stredného Podunajska včítane nížin juhozápadného Slovenska.

Podnikaví keltskí kolonisti postupne prenikali proti prúdu Váhu, Nitry a Hrona do podhorských a horských oblastí, kde sa miešali s pôvodným obyvateľstvom. Nositelia tohto etnického konglomerátu, podľa prvého skúmaného náleziska nazývaného púchovská kultúra, v 2.-1. storočí pred n. l. zaberali hornatú časť dnešného severného a stredného Slovenska a svoje sídla rozšírili aj poza hlavný karpatský hrebeň na severovýchodnú Moravu a do okolia Krakova s cennými ložiskami soli. Podľa nálezov zo severoslovenských hradísk, sídlisk a obetných miest materiálnu kultúru tejto spoločnosti tvorila zmes miestnych technických postupov a tradičného štýlu s prvkami, charakteristickými pre v Európe všeobecne rozšírenú laténsku kultúru, ktorá prinášala do konzervatívneho horského prostredia nové výrobné technológie a univerzalistický „keltský“ prejav.

V dobe okolo prelomu letopočtu hegemoniu keltských kmeňov narušili výboje Dákov a najmä expanzia bojovných germánskych Svébov-Kvádov, ktorí sa usadili v naddunajských nížinách. Ich ničivé útoky proti Lugiom, žijúcim severne od Karpát zaznamenali antickí spravodajcovia. Je pravdepodobné, že tamojšie starousedlé horské kmene upadli do područia Germánov z oboch strán pohoria, ale uchovali si čiastočnú samostatnosť. Spomedzi nich sa najčastejšie spomínajú keltskí Kotíni, ktorí podľa rímskeho historika Tacita vyrábali železo a svojim susedom Kvádom platili poplatky. Etnicky zmiešané obyvateľstvo púchovskej kultúry žilo na zmenšenom území v centrálnej časti svojho pôvodného územia na severnom Slovensku až do druhej polovice 2. storočia n. l., kedy sa tamojší obyvatelia proti vlastnej vôli zamiešali do markomanských vojen (obr. 6). Bola to pätnásť rokov trvajúca vojna medzi Rímskou ríšou a podunajskými Germánmi,

ktorú ukončila až smrť cisára Marka Aurélia v roku 180 n. l. Počas tohto konfliktu boli Kotíni a ich spojenci porazení a presídlení do provincie Panónia, zdecimovanej vojnou a morovou nákazou. Kraje pod Tatrami zostali riedko obývané či dokonca na mnohých miestach ľudoprázdne po dlhé obdobie až do záveru 4. storočia, do konca doby rímskej.

Obr. 5. Pohľad na časť Liptovskej kotliny z hradiska Havránok. Foto K. Pieta.

Jedným z problémov rekonštrukcie minulosti našej krajiny je vysvetlenie príčin vyludnenia niektorých regiónov, odchodu tamojšieho obyvateľstva. K takýmto prerušeniam kontinuity osídlenia prichádzalo v minulosti opakovane či už v nížinách, ako aj v horských oblastiach. Prerušenie po celé storočia trvajúceho osídlenia na Orave a Liptove a nápadne nízky počet obyvateľstva na Spiši a v Turci v 3. a 4. storočí zrejme súvisia so spomenutým historicky doloženým exodom severoslovenských Kotínov, ale asi boli aj dôsledkom zhoršenej európskej klímy. Rozhranie staršej a mladšej doby rímskej na konci 2. storočia v zmysle stredoeurópskej periodizácie sa niekedy pokladá za ukončenie periódy „rímskeho klimatického optima“. Hladomory a epidémie ako dôsledok opakovaných neúrod v 3. storočí patrili do reťazca príčin hospodárskej i politickej krízy Rímskeho impéria. Zhoršenie podnebia nepochybne tvrdo zasiahlo aj do života barbarských kmeňov, ktoré sa museli snažiť využívať len najúrodnejšie pôdy a vyhýbali sa drsným horským krajom. Práve z týchto dôvodov sú archeologické pramene na severe Slovenska z tohto obdobia veľmi zriedkavé a sústreďujú sa najmä v komunikačne i klimaticky výhodnejšej Spišskej kotline. Z dobových svedectiev spomeňme aspoň sídliskové nálezy z okolia

Spišskej Novej Vsi a najmä jednoduché žiarové hroby z Levoče, ktoré sú zrejme dokladom migračného prúdu časti ľudu przeworskej kultúry spoza Karpát, pripisovaného niektorej z vetiev východogermánskych Vandalov-Hasdingov na ich ceste do Dácie, dnešného Sedmohradska (obr. 7).

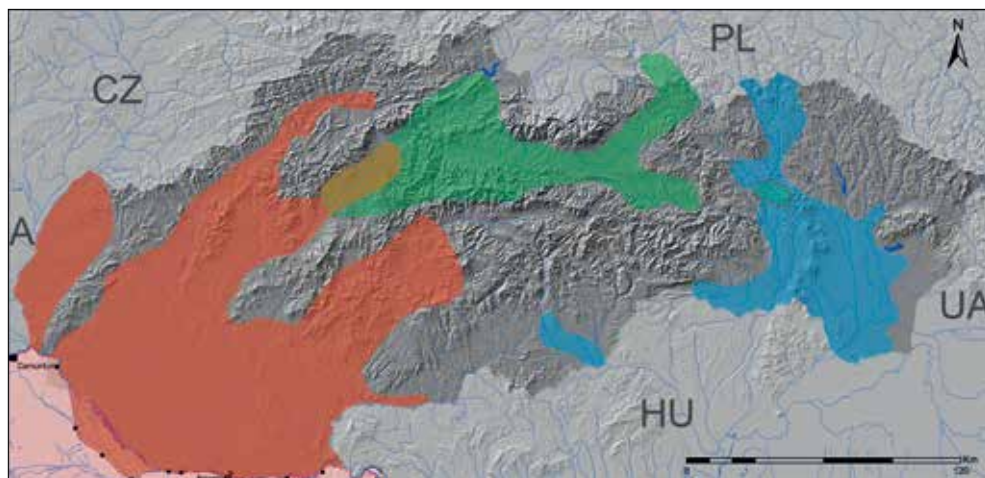

Obr. 6. Liptovská Mara. Zrekonštruovaný dvorec púchovskej kultúry v archeologickom múzeu v prírode.
Foto K. Pieta.

Iná situácia vládla na západe a juhu Slovenska, kde po skončení markomanských vojen (166-180 n. l.) dochádza ku konsolidácii pomerov a konfrontácie vystriedala pokojnejšia doba hospodárskeho rozmachu domáceho kvádskeho obyvateľstva. Situácia sa zhoršila v sedemdesiatych rokoch 4. storočia. Ako sme uviedli v predchádzajúcej kapitole, konflikt na dunajskej hranici medzi kvádskymi vládcami a Rímom len predznamenal nadchádzajúci čas veľkých zmien, dobu sťahovania národov. Archeológia tieto zmeny na západe Slovenska identifikuje v podobe masového využívania chránených výšinných polôh, opúšťania starých a zakladania nových osád a pohrebísk.

V tejto búrlivej dobe sa vrátil život do horských oblastí. V neobývanej krajine po oboch stranách hlavného karpatského hrebeňa sa objavili noví osadníci, prichádzajúci spoza hôr. Hmotná kultúra tohto nového etnika je označovaná ako severokarpatská skupina. Pri spoznávaní genézy i ďalších osudov tohto ľudu majú bádatelia sťažený úlohu. Dôvodom je malý počet terénnych výskumov a najmä skutočnosť, že zatiaľ poznáme len zopár hrobov, patriacich k severokarpatským osadám. Inventár hrobov - súčasti odevu zomrelého, ozdoby, zbrane a milodary sú pre svoju zachovalosť dôležitým prameňom pre určenie veku i pre spoznávanie života dávnych komunit a ich sociálnych vzťahov. Naše poznatky výrazne obmedzujú aj chýbajúce telesné pozostatky z tejto doby, pretože

moderné prírodovedné analýzy dnes dokážu z kostí určiť pôvod zomrelého, spoznať prostredie, v ktorom sa pohyboval i zrekonštruovať jeho stravovacie zvyklosti. Naším hlavným prameňom zatiaľ, pravdaže s výnimkou popradskej hrobky, zostávajú pozostatky sídlisk, ktoré zanechali noví kolonisti.

Obr. 7. Osídlenie severnej časti stredného Podunajska na konci doby rímskej. Ružová plocha – Rímska ríša. Červená plocha – stredodunajskí Germáni – Kvádi. Modrá plocha – zmiešané obyvateľstvo na východnom Slovensku. Zelená plocha – severokarpatská skupina.

Obr. 8. Pohľad na časť Popradskej kotliny s polohou hrobu v popredí. Foto K. Pieta.

V kopcovitom teréne južného Poľska a severného Slovenska dnes poznáme veľký počet osád z tejto doby. Boli zakladané v otvorenej krajine na návršiach, svahoch a pri potokoch, väčšinou na odlišných miestach než tie, ktoré obývali ľudia v predchádzajúcich dobách. Ide spravidla o malé skupiny domov, teda iný spôsob zástavby, než bol starší systém rozsiahlych centrálnych sídlisk púchovskej kultúry počas staršej doby rímskej. Nechýbajú ani nálezy z jaskýň, ktoré sa využívali ako príležitostné obydlia, ale podľa svedectva objavených cenností i pohodených zvieracích i ľudských kostí ich temné priestory slúžili aj na dnes už neznáme náboženské rituály.

Prisťahovalcov najviac lákal región Spiša svojou otvorenou krajinou s pomerne úrodnými pôdami, kde tiež pravdepodobne ešte prežívali malé skupinky staršieho obyvateľstva (obr. 8). Hlavným stimulom však bolo nerastné bohatstvo, najmä ľahko dostupné zásoby železnej rudy. Výrobný odpad po hutníckej a kováčskej činnosti nachádzame na desiatkach neskororímskych sídlisk v povodí riek Poprad a Hornád. V strede Popradskej kotliny, vo Vrbove neďaleko Kežmarku máme nálezisko, ktoré sa vymyká z rámca doteraz známych osád na severnej i na južnej strane karpatského hrebeňa. Okrem kováčskych vyhní tu pracovala aj hrnčiarska dielňa a vzácné cudzie predmety z východného Stredomorja či zo severnej Afriky svedčia o prítomnosti zámožnej spoločenskej vrstvy, ktorá si takéto luxusné tovary mohla dovoliť. Predstaviteľom tejto kniežacej vrstvy bol aj mladý muž, pochovaný vo výstavnej hrobke v Poprade-Matejovciach, vzdalenej len asi 8 km vzdušnou čiarou od tejto osady.

V časoch pretrvávajúcich nepokojov a pohybov početných skupín obyvateľstva i odchodu celých kmeňov z pôvodných sídiel sa po dlhom čase opäť dostala do popredia bezpečnosť osád. Umiestňovali sa v ťažšie dostupných terénoch na vrcholoch kopcov, kde spoľahlivá ochrana pred útokmi dostala prednosť pred dostupnosťou polí, surovín či ciest. Pre výšinné sídla už tradične najlepšie geografické podmienky poskytovali hory severného Slovenska, najmä oblasť Liptova a priľahlá časť Oravy. Znova sa využili dávno zaniknuté zemné opevnenia bývalých významných osád regiónu v blízkosti Váhu

v Liptovskej Mare, v Liptovskom Jáne či v Turíku, ale obsadzovali sa aj vrchy v hlbokých bočných dolinách, ako napríklad v Lazisku, Liptovských Matiašovciach či v Kalamenoch, z ktorých niektoré dosahovali nadmorskú výšku 1000 metrov (obr. 9; 10). Viaceré z týchto výšinných polôh boli intenzívne obývané a podľa svedectva nálezov sa stali významnými výrobnými strediskami, ktoré sa zameriavali hlavne na čierne remeslo – kováčsku prácu.

Menej prehľadná situácia z pohľadu archeológie je koncom 4. storočia v pohraničných oblastiach severokarpatskej skupiny. Na východe v susednom Šariši existovalo už 2.-3. storočí n. l. husté osídlenie, ktoré využívalo úrodné pôdy krajiny i slané pramene v okolí Prešova. Prestíž tamojších vládcov najlepšie vyjadruje bohatstvo už spomenutého knieža-

Obr. 9. Dekoratívna hlinená nádoba. Veľká Lomnica. Foto K. Pieta.

cieho hrobu, objaveného ešte v 19. storočí v Ostrovanoch. Neskôr, koncom doby rímskej bolo tamojšie obyvateľstvo asi posilnené prisťahovalcami zo severu a tiež zo Spiša. S týmto regiónom vykazuje materiálna kultúra z povodia Torysy viacero spoločných znakov.

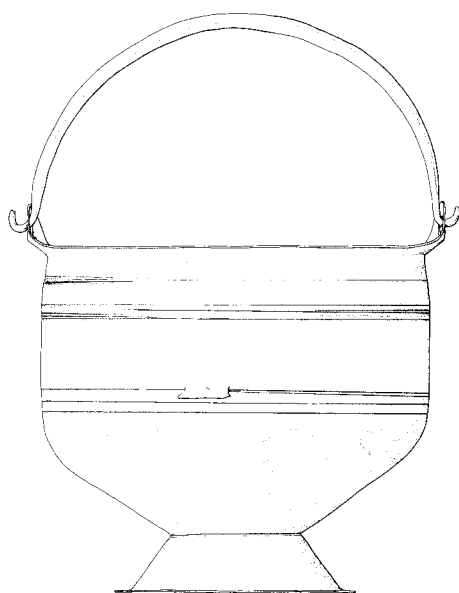
Obr. 10. Keramika severokarpatskej skupiny. Vľavo Liptovský Ján, vpravo Veľká Lomnica. Foto K. Pieta.

Na západnej hranici osídlenia severokarpatskej skupiny leží región Turca, odkiaľ máme v súčasnosti o nálezoch z tejto doby len kusé informácie. Kotlina medzi Malou a Veľkou Fatrou už susedila s územím horného Ponitria a stredného Považia, ktoré boli v tejto dobe pod vplyvom podunajských Svébov – Kvádov. Doterajšie neskororímske nálezy z ojedinelých výšinných polôh (Blatnica) alebo osád v bočných dolinách pohorí (Mošovce) zatiaľ neumožňujú rozpoznať ich príslušnosť k niektorému z kultúrnych okruhov daného obdobia.

Obr. 11. Spišský Štvrtok. Staroslovanské obydlie s kamennou pieckou. Foto M. Giertlová Kučerová.

Početné sídliská severokarpatskej skupiny v Malopoľsku či na severnom Slovensku boli na rozhraní 4. a 5. storočia využívané len po dobu niekoľkých generácií. Ešte pred polovicou 5. storočia boli opustené a ich obyvatelia sa stratili vo víre sťahovania národov. Horská krajina tejto časti Karpát opäť spustla a až o nejaké dve storočia neskôr sa tu objavili skupinky slovanských kolonistov na ich putovaní do novej vlasti. Ich prvé malé osady s charakteristickými obydliami – zemnicami sa našli na viacerých miestach Spiša (Spišský Štvrtok, Iľiašovce).

4 OBJAV

Bola to náhoda. Na stavenisku v Matejovciach stoja archeológovia pred záhadou a nezvyčajnou úlohou. Strieborný klinček a určenie veku dreva: 4. storočie! Technické problémy a pomoc z Nemecka. Tímová práca v drsnom tatranskom počasí. Verejnosť sa s napätím prizerá a schádzajú sa odborníci. Prichádzame na dno hrobky. Rozoberať, baliť, zachrániť.

Vyvýšenina, nazývaná domácimi obyvateľmi Lósy nad Matejovcami (aj Dlhé lány) južne od tejto mestskej časti Popradu bola v minulosti obrábaná ako pole (obr. 12). V jej okolí archeológovia pri povrchových obhliadkach nachádzali ojedinelé črepy hlinených nádob, svedčiacich o prítomnosti človeka v mladšej dobe kamennej i na konci doby rímskej, ale nič nenasvedčovalo tomu, čo v skutočnosti toto miesto ukrýva. Všetko sa zmenilo až potom, keď pokojné návršie s výhľadom na Tatry pohltil rozširujúci sa priemyselný park a na bývalé pole vyšli stavebné stroje.

Obr. 12. Poprad-Matejovce. Miesto nálezu hrobu.

Malé i veľké objavy sú zväčša výsledkom práce odborne fundovaných, pracovitých a invenčných bádateľov. Napriek tomu však vo hviezdnej chvíli rozhodujúcej myšlienky, nápadu či nálezu paradoxne zohráva značnú úlohu aj obyčajná, či vlastne neobyčajná náhoda. Aj prvý krok k objavu dnes už slávneho hrobu v Poprade sprevádzali okolnosti, ktoré tomuto nálezu dali punc dobrodružného príbehu, príťažlivého pre novinové články i pre archeologických nadšencov a milovníkov dobrodružstiev. Na začiatku bola rutinná práca odborného pracovníka Podtatranského múzea, archeológa Petra Rotha,

Obr. 13. V mieste hrobky na povrchu presakovala voda. V popredí Peter Roth. Foto K. Pieta.

ktorý bol v septembri 2005 poverený sledovaním zemných prác na stavenisku výrobnéj haly v Poprade-Matejovciach (obr. 13). Podľa zákona totiž musí investor rešpektovať a znášať náklady na záchranu prípadných archeologických pamiatok, ktoré sa pri stavbe zistia.

Rozsiahla stavebná plocha na vrchole vyvýšeniny bola po odstránení vrstvy humusu archeológom prekontrolovaná a keďže sa žiadne stopy po dávnej ľudskej činnosti nezistili, bol vydaný súhlas na pokračovanie vo výkopových prácach. Práce pokračovali úpravou terénu. Tu sa však stavbárom vynoril technický problém, ktorý bolo potrebné vyriešiť. Na jednom mieste zarovnanéj plochy stále na povrch vystupovala voda.

Tento zdroj, myslelo sa, že prameň, sa stavbári rozhodli do hĺbky vykopať a kvôli spevneniu terénu jamu zasypať kamením.

Obr. 14. Prvá snímka hrobky po jej objave. Foto M. Soják.

Bagrista Peter Hudák sa podľa pokynov majstra pustil do práce vo vode a blate. Po nejakej chvíli v hĺbke asi tri metre narazil stroj na roh drevenej stavby. Nasledovala porada. Čo je to a čo ďalej? Niektorí sa domnievali, že je to ohradený podzemný zdroj vody pre blízke stredoveké mestečko Matejovce, iní uvažovali o podzemnom bunkri z ostatnej vojny. Najprv skúšali lyžicou bagra podzemný zrub rozrušiť, ale bez väčšieho výsledku. Stavba pod zemou odolávala. Pokyn vedúceho jamu zasypať pripraveným kamením však strojník odmietol s poukazom na riziko výbuchu munície, ktorá sa v starom bunkri mohla ešte nachádzať. Našťastie.

*Obr. 15. Hrobka po prvom začistení počas komisionálnej obhliadky. Pri rohu objektu sa našli kusy nábytku.
Foto K. Pieta.*

A vtedy sa to stalo. Telefonicky privolaný Peter Roth si drevené zvyšky vo vode prezrel a do ďalšieho rozhodnutia požiadal o zastavenie výkopu. Zvláštny drevený objekt hlboko pod zemou si vzápätí prezreli aj Mária Hajnalová, Miroslav Vrablec a Marian Soják (obr. 14). Obom ostatne menovaným vďačíme za prvé fotografie nálezu (z 5. a 13. 10. 2005). P. Roth zároveň požiadal renomovaného odborníka na dobu rímsku Titusa Kolníka a Karola Pietu z Archeologického ústavu SAV o odborné vyjadrenie k tajomnému zrubovému objektu. Dňa 20. 10. 2005 sme si v jame, sčasti naplnenej vodou zvedavo prezreli časť zrubu, prekrytého rovnou strechou z brvien pod ktorou sa bagrom spôsobeným otvorom v šere črtal roh ďalšej konštrukcie. Počas čistenia okolia našu pozornosť upútali bohato profilované drevené predmety, akoby zo starého sústruženého nábytku, ležiace v modro sfarbenej hline povedľa stavby. Tieto kusy pôsobili naozaj ako z minulého storočia.

Obr. 16. V kuse dreva zo záhlavia lôžka bol nájdený strieborný klinček. Foto T. Štolcová.

Obr. 17. Jama hrobky, zaplavená po letnej búrke. V pozadí Claus von Carnap-Bornheim. Foto K. Pieta.

Monumentálna podzemná stavba svojim tvarom i kvalitným spracovaním však naznačovala opak: dávno vekú, úplne neznámu architektúru, najskôr komorový hrob (obr. 15). Tak ako je to? Staré? Mladé? Pochybnosť patrí k základnej mentálnej výzbroji vedca, ale v danom prípade bolo potrebné vziať na seba zodpovednosť a ešte pred exaktným potvrdením veku stavby (pomocou prírodovedných analýz vzoriek dreva) zaujať pred

Obr. 18. Jednoduché vybavenie výskumu: stan pre výskumníkov a prístrešok s jamou na čistenie a ukladanie nálezov. Foto K. Pieta.

Obr. 19. Objekt bol zabezpečený trubkovou konštrukciou so zavesenými pracovnými plošinami. Foto K. Pieta.

investorom jednoznačné stanovisko. A tak komisia odborníkov vyslovila názor, že ide o starú hrobku z neznámej doby a kvôli pokročilej ročnej dobe odporučila ochrániť neznámy objekt jeho prisýpaním a v roku 2006 nálež preskúmať. V čase neistoty po tomto rozhodnutí sa však začali v laboratóriu v Nitre vynárať prvé indicie, podporujúce prijaté stanovisko. Sústružený kus, akoby pochádzajúci z operadla modernej stoličky bol podľa archeobotanikov vyrobený zo vzácného tisového dreva. Ba do dreva bol zarazený klinček, vyrobený zo striebra (obr. 16)! A to už sa aj vnútorné presvedčenie zainteresovaných vedcov klonilo k názoru, že ide o hrobku. Ich odhad definitívne potvrdila prvá analýza dreva zo zrubovej konštrukcie, ktorého vek Leibnizovo laboratórium na určovanie veku a izotopový výskum na Christian-Albrechts-Universität v severonemeckom Kieli určilo na rok 380 n. l., s možnou odchýlkou 27 rokov.

Obr. 20. Bahno a kal zvnútra hrobky sa vyberali v ležiacej polohe. Foto J. Somr.

Záujmy a výhrady investorov museli ustúpiť a pamiatkový úrad sa jednoznačne postavil na stranu výskumníkov. Podtatranské múzeum v Poprade a Archeologický ústav SAV v Nitre sa zmluvne spojili a vytvorili pracovnú skupinu na záchranu nevídaného nález, ktorá v júli 2006 začala výskumné práce. Musíme pripomenúť, že stredoeurópski archeológovia nemajú veľké skúsenosti s vykopávkami vodou nasýtených a zároveň vodou chránených starých stavieb a s ich konzerváciou. A nikto v Európe doteraz neskúmal v úplnosti zachovalú drevenú hrobku, starú 1600 rokov. Stáli sme teda pred neľahkou a nesmierne zodpovednou úlohou zachrániť a nepoškodiť objekt, ktorý sa hneď na začiatku ukazoval ako absolútny unikát. Hrobka z konca 4. storočia, z neskorej doby rímskej a začiatku sťahovania národov. Pravdepodobne patriaca germánskemu veľmožovi.

Začiatky terénnych prác boli naozaj náročné a veľa potrebných vecí bolo nutné urýchlene organizačne pripraviť, zabezpečiť a financovať. Pretože na papieri bolo pred objavom hrobky zaznamenané, že sa na stavenisku žiadne pamiatky nenachádzajú, investori sa necítili viazaní povinnosťou výskum nenazdajky objaveného nálezu zaplatiť. Musela nastúpiť improvizácia, zháňanie sponzorov a využitie vlastných skromných zdrojov v Archeologickom ústave i v Podtatranskom múzeu. Veľa každodenných starostí zostalo práve na podpore ľudí a inštitúcií z regiónu, najmä pri zabezpečovaní najdôležitejších prvých krokov v počiatočnej fáze vykopávok, ktorými bolo zaistenie areálu pred nepriazňou počasia. Pretože dážď a najmä slnečné lúče či mráz mohli stáročnú drevenú stavbu nenapraviteľne poškodiť. Výstrahou bola letná búrka, pri ktorej došlo k zaplaveniu jamy s hrobkou a len vďaka pohotovému zásahu dobrovoľníkov a použitiu techniky nedošlo k väčším škodám (obr. 17).

Obr. 21. Chaos. Celkový pohľad na rozmiestnenie nájdených predmetov v rôznych hĺbkach násypu a na podlahe hrobky, ako ich znázorňuje dokumentácia v systéme GIS. GIS K. Göbel, grafika N. Lau.

Priestor s nálezom sa podarilo prekryť a v jeho blízkosti vybudovať pracovisko na čistenie a dokumentáciu nálezov a s nádržou s vodou na provizórne uloženie enormného počtu veľkých i malých drier – súčastí hrovej architektúry – ktoré nesmeli príliš

rýchlo vysychať. Po technickom zabezpečení objavu sa začalo so zostavovaním potrebnej pracovnej skupiny. Stáli sme pred úlohou spod vody a bahna vyslobodiť drevenú hrobku s jej obsahom a postarať sa o tento jedinečný nález do budúcnosti. Mali sme pracovať v špecifickom prostredí s vysokou vlhkosťou a značnou agresivitou kyslej mokrej pôdy, v ktorej sa niektoré materiály, ako napríklad železo po čase rozpadnú. Skvele sa tu ale uchovali iné predmety, najmä organické materiály, ako drevo, vlnený textil či koža, ktoré v bežných pôdných podmienkach rýchlo podliehajú rozkladu. Určitú skúsenosť poskytli vykopávky na keltskom nálezisku so zvyškami domov zachovaných v močiaroch v Liptovskej Mieri. Tie však boli proti našej novej úlohe oveľa menej významné i technicky neporovnateľne ľahšie. Výskumné pracovisko priamo v teréne bolo zariadené jednoducho. Okrem prekrytého pracovného priestoru s hrobom bol k dispozícii vojenský stan pre dokumentáciu a prístrešok, kde sa jednotlivé kusy drev a artefaktov čistili a dočasne ukládali do nádrže s vodou (obr. 18).

Obr. 22. Diskusia nad zložitou situáciou v predsieni hrobu. Zľava: Karol Pieta, Tereza Štolcová a Gabriele Zink. Foto M. Vrabec.

Moderný archeologický výskum nie sú vykopávky, pri ktorých výskumník velí robotníkom a ako vo filme s napätím sleduje zo zeme sa vynárajúce stavby či poklady. V našom prípade mohli výkopové práce pre nedostatok skúsenosti s neznámym objektom vykonávať len odborníci a ich najbližší spolupracovníci. Dodnes s obdivom a vďačnosťou myslíme na všetkých, ktorí svojou týždne a mesiace trvajúcou obetavou prácou prispeli k znovuobjaveniu veľkého nálezu. Základným problémom pracovného postupu pri

Obr. 23. Výklenok predsieni a ohnisko lupičov v predsieni s kusmi zanechanej koristi (polámaná doska stolovej hry). Tenké triesky – lúče slúžili na osvetlenie tmavého priestoru. Foto K. Pieta.

odstraňovaní nánosov hlíny a blata z konštrukcie dreveného zrubu komory a jej okolia a najmä zvnútra hrobky, bola obava z poškodenia či porušenia neznámych situácií, ležiacich nižšie pod nohami výskumníkov (obr. 19). Preto sa mokrá zemina opatrne odstraňovala poležiačky z nepohodlných drevených lavičiek, zavesených na lešenárskych trubkách provizórnej strechy nad pracoviskom (obr. 20). Na uvoľňovanie a prvé čistenie nájdených stavebných častí a jednotlivých artefaktov spod bahna sa využíval regulovaný prúd vody zo záhradných striekačiek. Všetky kusy drier po presnom zameraní a zdokumentovaní

Obr. 24. Prvý pohľad do bahnom zaliatej hrobky. Foto M. Vrabec.

na pôvodnom mieste putovali na povrch, kde boli pod prúdom vody očistené a dostali evidenčné číslo. Organické materiály, ktoré po stáročia ležali (a zachránili sa) vo vlhkom prostredí, by sa rýchlym vysušením nenávratne zničili. Preto sa stovky vyzdvihnutých kusov a kusov dreva vzápätí ukladali do nádrží s chemicky ošetrovanou vodou. Zároveň sa z vyzdvihnutej hliny preplavovaním získavali vzorky drobných, ale dôležitých častí – semienok, zvyškov tráv a uhlíkov.

Obr. 25. Vizualizácia postupu vylúpenia hrobu. Presekanie brviien strechy vonkajšej komory (vľavo). Vniknutie do sarkofágu otvorom v streche a vynášanie koristi do predsiene (vpravo). GIS K. Göbel, grafika N. Lau.

Obr. 26. Strecha sarkofágu, na ktorej ležali časti már, sa zrútila po zásahu lyžicou bagra. Foto K. Pieta.

Terénny výskum je v súčasnosti organizačne (i finančne) veľmi náročná tímová práca, na ktorej sa podieľajú špecialisti z viacerých vedných disciplín nielen dodatočne v laboratóriách, ale už priamo počas vykopávok v teréne. V Poprade sa pomerne rýchlo a úspešne podarilo zostaviť skupinu zanietených odborníkov a spolupracovníkov. Práce viedli Karol Pieta a Peter Roth, ale bez angažovanosti a zápalu riaditeľky múzea Magdalény Bekessovej by sa dielo nepodarilo. Pôdne pomery skúmal a nepriepustnosť hornín, ktoré zabránili rozpadu dreva objasňoval geológ Adrián Harničár, tvar a hĺbku objektu pred začatím výkopu stanovil geofyzik Ján Tirpák. Drevá a iné organické látky spolu s archeológmi starostlivo čistili, preplavovali a skúmali archeobotaničky Mária Hajnalová a Jana Mihályiová, a nad zvyškami textilu a kože mali dozor odborníčka na textil a odevy Tereza Štolcová a nemecká konzervátorka a reštaurátorka Gabriele Zink. Za výborné kresby nálezov po ich vyzdvihnutí vďačíme Jane Meszárosovej. Odborník na historickú drevenú architektúru Oto Makýš skúmal techniku budovania drevenej architektúry a na záver spolu s tesármi pomáhal podzemnú stavbu rozobrať a uložiť. Obetaví spolupracovníci Štefan Hritz, Jaroslav Somr, Miroslav Vrabec a ďalší čistili, dokumentovali a evidovali artefakty, z lavičiek odstraňovali zával hrobky a starali sa o technickú stránku výskumu.

Archeológia ako väčšina vedeckých odvetví v súčasnosti má medzinárodný rozmer a najmä v prípade významných predhistorických nálezov a objektov nepozná hranice. Aj naša skupina výskumníkov napriek časovým limitom pokračujúcej stavby a náročnosti záchranných prác sa hneď od počiatku radila s odborníkmi z okolitých krajín, ktorí opakovane a so záujmom sledovali napínavý priebeh odkrývania nevidanej drevenej hrobky. Rozhodujúcu pomoc a podporu nám poskytol prof. Claus von Carnap-Bornheim so svojimi kolegami zo Schleswig-holsteinische Landesmuseen v Schleswigu v severnom Nemecku, renomovanej inštitúcii, ktorá disponuje rozsiahlymi laboratóriami, špecializovanými na výskum a konzerváciu organických artefaktov z vlhkého prostredia. Vyslaná konzervátorka Gabriele Zink sa zúčastňovala na vykopávkach a poskytla nejednu vítanú radu a pomoc pri manipulácii s krehkými nálezmi. Mladá erudovaná bádateľka Nina Lau sa stala hybnou silou konzervovania, dokumentácie i vyhodnotenia nálezu.

Počas štyroch mesiacov trvania vykopávok a po ich ukončení prakticky až dodnes sa objavu intenzívne venovali regionálne, celoštátne, ale aj zahraničné médiá, ktoré referovali o čiastkových výsledkoch bádania. Hrob z Popradu sa stal na verejnosti známym pojmom a pracovisko výskumu často obliehali záujemci o archeológiu, občania z okolia i bežní zvedavci. Ľudia radili, spomínali iné nálezy a neveriacky krútili hlavami pri pohľade na tesárske dielo, staré viac ako poldruha tisícročia.

Počas zdĺhavého odstraňovania vrstiev kalu a hliny sme sa postupne zoznamovali s objektom. V prvom rade sme museli rozpoznať poškodenia spôsobené lyžicou bagra, ktoré vznikli pri pokuse o rozbitie podzemnej stavby a odlíšiť ich od starších zásahov, ktoré nám hneď na začiatku naznačovali už spomínané kusy nábytku z tisového dreva, ležiace mimo hrobky. Bager napáchal väčšie škody, než sme spočiatku predpokladali. Viaceré brvná – preklady zo strechy komory boli polámané a vyhodené mimo stavebnú jamu a narušil aj severovýchodný roh stavby. Postupne sa prišlo na to, že otrasy pri pokuse o rozrušenie zrubu lyžicou stroja spôsobili zrútenie dovtedy neporušenej strechy sarkofágu, stojaceho vnútri komory.

Po zistení rozsahu stavby a po jej zabezpečení proti dažďu a slnku sa začalo s odčerpávaním spodnej vody, ktorá po stáročia chránila hrobku, ale zároveň bránila jej odkrývaniu. Počas výskumu neznámeho, riedkym bahnom zaplneného objektu sme museli odstraňovať vnútorný sediment, ale zároveň zachovávať vysokú vlhkosť odkrývaného dreva jeho častým polievaním vodou. Stále sme netušili, čo nás tam dolu

očakáva a preto práce pokračovali opatrne a s veľkým rešpektom. Geofyzikálne meranie i sondáž geologickým vrtákom potvrdili, že ide o rozmerný objekt, osadený v jame, siahajúcej až 5 metrov pod úroveň pôvodného terénu.

Obr. 27. Odkrývanie závalu hrobky. V rohu vidieť dlhý konár, ktorým vykrádači zisťovali hĺbku hrobu. Foto M. Vrablec.

Vykradnutá hrobka

Po očistení povrchu brvien plochej strechy sa jasne ukázal pravidelný obdĺžnik komory, presne orientovanej v smere sever – juh (obr. 21). Už pri začiatku výkopov sa v hline pri juhovýchodnom rohu stavby rysoval tmavší flak, čo bol zásyp, výplň do zeme zahĺbeného pôvodného prístupu k jame a zrubovej komore hrobu. Horná časť tejto predsieni bola žiaľ odstránená strojmi pri znižovaní terénu pre stavbu výrobnéj haly. Najprv sme narazili na kamenné platne, pravdepodobne akési stupne, vedúce na dno priehlbne. V stene jamy sa ukázali obrysy starej zasypanej podzemnej chodby, ktorou sa do hrobky dostali vykrádači. Štôľňa viedla priamo do predsieni, čo bol zároveň dôkaz, že lupiči poznali hrobovú stavbu, ktorá musela byť na povrchu viditeľne označená. Vo vyústení chodby nás čakal prvý nález – ťažká železná motyka, ktorej drevená rúčka v suchom prostredí vyšších vrstiev počas storočí zotlela. Bol to nástroj, ktorým sa prístupová chodba hĺbila. Našťastie, spodné časti predsieni už ležali vo vlhkom prostredí pod úrovňou spodnej vody a tak sa nám pri podrobnom začisťovaní ukázala celá situácia vo chvíli, keď skupina vykrádačov po skončení svojej neblahej činnosti opustila vyrabovanú hrobku. Sami

môžete sledovať priebeh tohto deja na digitalizovanom pláne, kde sú zobrazené všetky predmety v polohe, v akej boli nájdené.

Obr. 28. Na podlahe v južnej časti komory sa zachovala časť hrobového inventára. V popredí vidno rozobraný stôl a nohu z lôžka. Foto K. Pieta.

Spod bahna sa postupne vynárali stopy narušenia pôvodne uzavretej stavby (obr. 24). V južnej časti strechy boli masívne trámy preseknuté a odsunuté, čím vznikol otvor pre vstup do hĺbky komory. Po vyzdvihnutí niekoľkých brvien sa výskumníkom ukázal fascinujúci pohľad dovnútra, na hornú časť dokonale opracovaných vnútorných stien komory a na preborenú strechu sarkofágu, ktorá miestami vyčnievala ponad hladinu riedkeho bahna. Bol to priestor, kam človek nevstúpil po dobu dlhšiu ako jeden a pol tisícročia. Žiaľ, poslednými návštevníkmi v tej dobe bola skupina súčasníkov, ktorí hrobku dôkladne vylúpili (obr. 25).

V predsieni pri východnom okraji plochej strechy hrobky ležali pohodené dve drevené lopaty, ďalšie nástroje, ktoré zlodejom otvárali cestu k bohatstvu (obr. 22). V strede priestoru medzi kameňmi boli pozostatky ohniska, ktoré v temnom podzemnom priestore poskytovalo hlavný zdroj svetla. Plameň sa prenášal borovicovými trieskami – lúčmi, ktoré, napolo obhorené, ešte ležali naokolo (obr. 23).

Predsieň po odstránení závalu slúžila ako vstupný priestor a umožňovala prístup k plochej streche vonkajšej komory, ktorá bola, tak ako aj masívne zrubové steny, starostlivo utesnená a pred vlhkosťou izolovaná vrstvou ílu a dreveného uhlia (obr. 60). O účinnosti tejto izolácie sme sa mohli sami presvedčiť počas vyberania výplne komory.

Obr. 29. Stôlček v bahnitom závale juhovýchodného rohu komory. Foto K. Pieta.

Obr. 30. Veľká hlinená misa a lyková kazeta s toaletnými potrebami na pôvodnom mieste a predmety, prehádzané vykrádačmi či vtekajúcou vodou po otvorení hrobu (podstavec svietnika, mosadzné vedro, ozdoba z lôžka). Foto K. Pieta.

pospájaných tabúl (obr. 26). Zároveň sa prehlboval zával vonkajšej komory okolo sarkofágu, kde sa z bahna pod lopatkami a prúdmi vody z ostrekovačov postupne vynárali kusy skvelo zachovalých častí hrobovej výbavy z dreva, kože i textilu. Vyvrátené a zásekmi sekery poznačené platne západnej steny vnútornej komory objasnili, že touto cestou sa zvnútra hrobu vyhadzovali kusy zariadenia, ktoré lupičom prekážali pri rabovaní. O stenu opreli aj dosku a podstavec okrúhleho sústruženého stola.

Trocha odlišná situácia sa ukázala v priestrannej južnej časti veľkej komory (obr. 28), ktorou nevítaní návštevníci vstúpili do hrobky a nepochybne ju využili na vynášanie a vykladanie koristi do predsieni, osvetlenej plameňom vatry. Pre značnú hĺbku hrobu si pomohli pristavením dreveného stolčeka ku stene, ktorý zrejme počas obradov pridali k výbave (obr. 29). Práve pod takto vytvoreným stupienkom sa zrejme zachránila malá časť pôvodného vybavenia hrobu v juhovýchodnom rohu, kde sa na podlahe zachovala časť svietnika a lyková kazeta so striebornými toaletnými potrebami. Vedľa ležala časť malého prasiatka spolu so železným nožíkom, mosadzné vedro, rímska tretia miska a súprava hlinených nádob (obr. 30). Bolo to jedlo a nápoje pre zomrelého.

Zatiaľ čo opísaná časť priniesla radosť z nálezov a poznatky o pôvodnej výbave hrobky, podlaha vlastného hrobu – sarkofágu po vyčistení od nánosov bahna poskytla obraz skazy a zmaru. Ležali tu rozhádzané kusy rozobratej drevenej postele – lôžka a ako posmešný odkaz páchatelov aj ďalšia drevená lopata a ťažká sekera, nepochybne tá, ktorou boli rozbité kusy nábytku a viaceré časti hrobovej architektúry. Starostlivo sme pátrali po tom najcennejšom – po zvyškoch tela pochovaného. Našli sa však len časti skeletu, jednotlivé kosti trupu bez anatomického spojenia kostí. Bol to dôkaz, že k vylúpeniu došlo až viac rokov po smrti, po rozklade mŕtvoly. Chaoticky boli rozptýlené aj vzácne časti textílií včítane zlatom zdobených tkanín, ktoré boli silne poznačené kyslým prostredím miesta nálezu. Skvele sa však zachovali početné kusy kože, ktoré si dodnes zachovali svoju pružnosť. Z pôvodných šperkov a kovových súčastí odevu kniežaťa zostalo len niekoľko drobností, ktoré unikli pozornosti pri prehľadávaní temného priestoru komory (obr. 31).

Pri znižovaní výplne sa začala čistiť krytina zrútenej sedlovej strechy vnútornej komory, v ktorej sa takisto ukázala diera po vylomenej platni. To sme už boli na stope informácie, kadiaľ votrelci do hrobu prenikli. V tme si hĺbku hrobky pred zostupom zisťovali dlhým konárom, ktorý zostal v otvore strechy. Vidíme ho na pláne v juhovýchodnom rohu vnútornej komory (obr. 21; 27).

Postupne sa odstránili zvyšné brvná strechy vonkajšej komory a opatrne sa začistila a rozobrala preborená sedlová strecha sarkofágu s hrebenicou, so zrútenými bočnými štítmami a krytinou s drážkami

Do škáry medzi doskami podlahy zapadla drobná strieborná pracka z obuvi i strieborné šidlo s drevenou rúčkou, obloženou zlatou fóliou. Z roztrhnutého náhrdelníka bola medzi vrstvami textilu ukrytá jantárová perla a votivny prívesok – bulla z pozláteného bronzu. Zvláštnou náhodou sa zachránil prívesok zo zlatej rímskej mince – solidu cisára Valensa, ktorý pri vynášaní cenností z hrobky zapadol medzi dve dosky, uložené pri východnej stene vonkajšej komory, kde ho objavili archeológovia (obr. 32). Do steny vnútornej komory bol zasunutý hrot šípu, zhotovený z netypického materiálu – z medi. Po celej hrobke boli rozhádzané tmavé a biele sklené kamene zo stolovej hry, ako aj vlašské a lieskové orechy.

Obr. 31. Drobné nálezy z hrobu. Foto P. Červeň.

Na tomto mieste je potrebné čitateľovi opätovne pripomenúť zvláštne a pre našu stredoeurópsku archeológiu celkom nezvyčajné podmienky, za ktorých sa predmety v hrobke objavovali. Mnohé z nich boli mimoriadne krehké a ich vyňatie z pôvodného miesta nálezu bolo veľmi náročné, pričom v danom prostredí hrozila strata cenných informácií a prehliadnutie miniatúrnych nálezov. Preto sa jednotlivé artefakty a niekedy aj celé situácie podrobne nečistili, ale sa špeciálnym spôsobom zafixovali plastovým lôžkom a vyzdvihli sa v spevnenom bloku. To sa neskôr ukázalo ako správne riešenie, pretože v laboratórnych podmienkach bolo možné získať z pôvodnej situácie oveľa viac poznatkov i cenných drobných fragmentov než to bolo v terénnych podmienkach technicky možné. Celkove sa počas prác z hrobky vyzdvihlo 25 takýchto blokov, z ktorých sa väčšina preskúmala v laboratórnych podmienkach.

Po dosiahnutí podlahy oboch komôr a zdokumentovaní záverečnej situácie boli z hrobky vyzdvihnuté všetky predmety a monumentálna drevená stavba pod zemou

sa ukázala v celej svojej veľkosti a technickej dokonalosti (obr. 33). Opadla eufória z objavovania a po mesiacoch vykopávok nastal čas začať organizovať rozobratie stavby a ošetrovanie jej jednotlivých častí.

Nad výskumnou plochou medzitým vyrástol skelet budúcej výrobnéj haly a všade naokolo vládol stavebný ruch. Nebolo kde odkladať rýchlo pribúdajúce súčasti hrobky a každodenne sme zápasili s ich čistením a dokumentáciou. Bol koniec októbra. S jeseňou prišlo zhoršenie počasia, na tatranských končiaroch sa ukázal prvý sneh. Nastali prvé mrazy, ktoré pre naše mokré drevá a kusy nábytku znamenali hrozbu vážneho poškodenia. Počas posledných týždňov práce v chlade a vlhku sa nielen pracovníci, ale aj hrobka a jej súčasti ohrievali pod zapožičanými tepelnými telesami. Investori priemyselného parku naliehali na ukončenie výskumu a Podtatranské

Obr. 32. Závesok zo zlatej mince počas vynášania koristi zapadol medzi dosky már. Foto K. Pieta.

Obr. 33. Prázdna hrobka so sarkofágom po skončení výskumu. Foto K. Pieta.

Obr. 34. Rozoberanie drevenej konštrukcie. Foto T. Štolcová.

Obr. 35. Posledný nález pod podlahou: zabudnutá drevená lopata staviteľov hrobky. Foto T. Štolcová.

múzeum i Archeologický ústav spolu s vedením výskumu riešili naliehavé úlohy: odborne a bez poškodenia rozobrať hrobku a so súhlasom a s finančným príspevkom Ministerstva kultúry zorganizovať záchranu pamiatky jej prevozom do laboratórií, ktoré by boli ochotné a schopné enormný objem približne 12 ton dreva prijať a zakonzervovať. Na túto dlhoročnú, kapacitne, personálne i finančne náročnú úlohu sa podujali naši partneri zo severonemeckého Schleswigu a ich pracovníci sa zúčastňovali odborných stretnutí nad nálezom a pri jeho transporte.

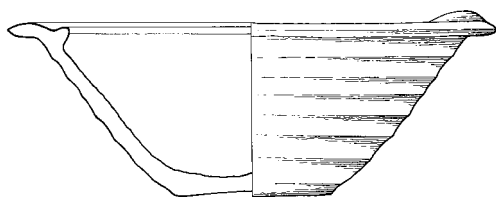
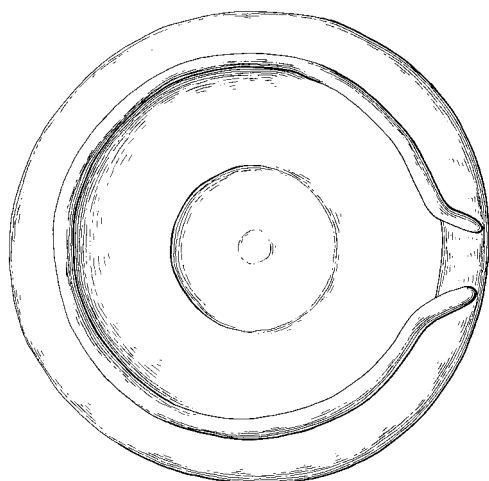

Obr. 36. Po štyroch mesiacoch namáhavej práce sa podarilo hrobku preskúmať, rozobrať a odviesť do bezpečia laboratórií v Nemecku. V obrovskej prázdnej jame stoja najvytrvalejší výskumníci. Zľava: Štefan Hritz, Gabriele Zink, Karol Pieta a Tereza Štolcová. Foto M. Laučík.

V prvej novembrovej dekáde sme spolu s odborníkmi zo Slovenskej technickej univerzity a skupinou tesárov postupne rozobrali brvná zrubu vonkajšej komory (obr. 34). Uvoľnili sa skládky drieb vnútri priestoru a rozobrali sa steny i dláždu sarkofágu. Záverečnou úlohou bolo vyzdvihnutie dvanástich brvien, tvoriacich podlahu a základňu celej stavby. Na dne jamy pod nimi nás očakával posledný nález – drevená lopata, ktorú tu pred položením podlahy odložili kopáči, hľbiaci enormnú, päť metrov hlbokú jamu pre hrobku (obr. 35). Stovky častí stavby boli umyté a zabalené do fólií. Výskum sa skončil. Zvyšok tímu, dve ženy a dvaja muži zaujali víťazný postoj na fotografii prázdnej hrovej jamy (obr. 36).

Počasie sa deň po dni zostrovalo a bolo treba okamžite konať. Prituhlo a vybraný dopravca váhal vyslať kamión na 1200 kilometrov dlhú cestu s ťažkým a chúlolistým

nákladom. Na pracovisku neďaleko haly sa hromadili kopy starostlivo zabalených a označených drier. Na pomoc prišla skupina nemeckých konzervátorov, ktorí riadili ukladanie jednotlivých drier a vyzdvihnutých blokov: veľké kusy do kamióna a krehké balíky do špeciálnej nemeckej dodávky. Každý kto mohol, pomáhal. Pracovníci múzea, dobrovoľníci a samozrejme výskumníci. Podarilo sa. 23. novembra 2006 viac ako štyri mesiace po začiatku prác sa po vybavení potrebných formalít a povolení obe vozidlá pohli smerom na severozápad, do laboratórií v Schleswigu. Kovové predmety, keramiku, pôdne vzorky a nadovšetko vzácne kosti zomrelého prijal do svojich depozitov Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied v Nitre, ktorý sa ako renomovaná štátna inštitúcia stal natrvalo aj garantom a zodpovedným správcom jednej z našich najcennejších archeologických pamiatok. Skončili sa dramatické vykopávky a nadišiel nemenej dramatický, roky trvajúci výskum a záchrana unikátnej drevenej stavby – miesta posledného odpočinku dávneho tatranského vladára.

5 NA RADE SÚ LABORATÓRIÁ A PRACOVNE

Archeológia nie sú len vykopávky. Riešenie záchrany hrobky a jej obsahu. Základom ďalšej práce je terénna dokumentácia. Pracovná skupina sa rozširuje. Pribúdajú cenné nálezy aj informácie.

Stres ostatných dní výskumu v Poprade-Matejovciach pominul. Aktívni účastníci náročných terénnych prác sa rozišli každý na svoje pracovisko, aby sa venovali výskumnej správe, detailnému popisu odkrývania hrobu a jeho dokumentovaniu. Vzácných kovových predmetov a keramických nádob sa ujali konzervátori v nitrianskom Archeologickom ústave, kde zároveň prebehli aj prvé analýzy pozostatkov skeletu zomrelého a kostí zvierat z jeho posmrtnej hostiny.

Enormný náklad mokrého dreva bez úhony pristál v severonemeckom mestečku Schleswig neďaleko dánskych hraníc (obr. 37). V zámku Gottorf, historickom sídle dánskych kráľov i vládcov kniežatstva Schleswig, dnes sídli významná vedecká inštitúcia, ktorá sa ujala zodpovednej a technicky i finančne mimoriadne náročnej úlohy záchrany objektu hrobky a organických častí jej inventára. Menej rozhladenému čitateľovi treba pripomenúť, že predhistorické drevo sa zachovalo len vďaka stálej vlhkosti a prudšie pôsobenie vzduchu a svetla má za následok jeho rýchle vysychanie a následné poškodenie. Preto musel byť každý kusok tohto materiálu v mokrom stave starostlivo zabalený do tmavého plastového obalu, ktorý dočasne udržiaval jeho stálu vlhkosť.

Obr. 37. Vykladanie rozobratej hrobky v laboratóriách v Schleswigu. Foto W. Schröder.

Obr. 38. Vákuové pumpy tvorili dôležitú súčasť procesu vysušenia a konzervácie dreva. Foto K. Pieta.

Použité transportné obaly mali prirodzene len dočasnú účinnosť. Preto bolo potrebné, aby sa slovenskí a nemeckí výskumníci čo najskôr dohodli na základnej stratégii trvalého uchovania nálezu veľkého objemu, ktorý ihneď zahltit nemalé kapacity tamojších laboratórií, skúsených v práci s materiálmi tohto druhu. Veď v tamojších muzeálnych expozíciách vystavujú „ľudí z bažín“ – v desivej úplnosti zachovalé pozostatky ľudí, ktorí pred tisícročiami zahynuli v severských močiaronch, ale aj Nydamschiff, slávnu loď germánskych bojovníkov zo 4. storočia, o pár desiatok rokov staršiu od popradskej hrobky.

Základnou podmienkou konzervácie je trvalá udržateľnosť originálu pri zachovaní jeho tvaru, rozmerov a farebnosti. Pri dlhodobej konzervácii stoviek kusov dreva výbavy a hrobovej architektúry bolo preto rozhodnuté použiť šetrné vyplnenie a spevnenie bunečnej štruktúry dreva dávkovaným konzervačným

Obr. 39. Čistenie zakonzervovanej časti monopódia od polyetylén glykolu vyzrážaného na povrchu. Foto T. Štolcová.

Obr. 40. Namáhavá manipulácia s brvnami zrubu počas ich vysušovania v piesočnom lôžku. Foto N. Lau.

Obr. 41. Pracovná skupina počas stretnutia v roku 2012. Zľava vzadu: Claus von Carnap-Bornheim, Ina Vanden Berghe, Gabriele Zink, Karin Göbel, Ralf Bleile, John Meadows, Jörg Nowotny, Linda Hermannsen. Zľava vpredu: Sylvia Mitschke, Tereza Štolcová, Magdaléna Bekessová, Karol Pieta, Nina Lau, Roland Aniol, Karin Margarita Frei. Foto C. Janke.

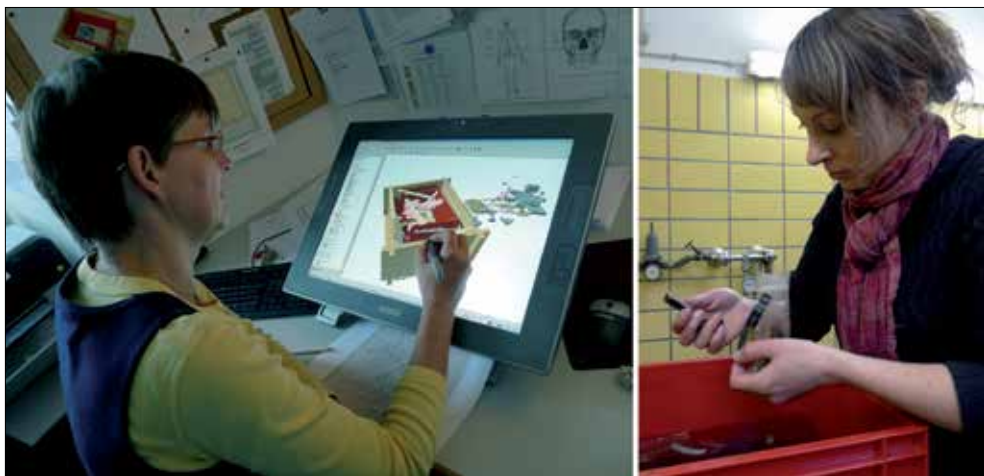
Obr. 42. Pri práci s blokmi pôvodného obsahu hrobky sa v laboratóriu používali ochranné pomôcky. Na obrázku Tereza Štolcová. Foto C. Janke.

Obr. 43. Konzultácia pracovného postupu na diskusnom mikroskope nemeckej reštaurátorky Gabriele Zink (vľavo) s Terezou Štolcovou (vpravo). Foto C. Janke.

roztokom, tzv. polyetylén glykolom (PEG), ktorý je rozpustný vo vode. Po napustení dreva konzervačným prostriedkom sa drevo zamrazí na veľmi nízke hodnoty a nakoniec sa voda z jeho pórov odsáva odparovaním vo vákuových pumpách (obr. 38). Po tomto časovo náročnom procese treba povrch vysušeného dreva ešte očistiť od vyzrážaného bieleho prášku. A tak sme boli svedkami aj toho, ako Wolfgang Schröder v oddelení konzervovania dreva celé týždne trpezlivo odstraňoval povlak, pod ktorým sa skrýval dokonale zachovaný povrch dreva spred šestnástich storočí (obr. 39).

Zostávali však ešte desiatky rozmerných brvien podlahy, stien a stropného prekladu vonkajšieho zrubu, ktoré počtom, hmotnosťou i dĺžkou presahovali kapacitné možnosti i veľkosti konzervačných bazénov a zmrazovacích zariadení tamojších laboratórií. Preto skupina reštaurátorov vyvinula úplne nový postup odstraňovania vlhkosti: trámy boli v špeciálnej hale vedľa seba naukladané do kontajnerov vyplnených jemným suchým pieskom, ktorý bol po zvlhnutí od drieb pravidelne vymieňaný (obr. 40). Tento spôsob, akési dlhodobé kontrolované prirodzené vysušovanie, sa ukázal ako časovo veľmi náročný. Ohľaduplnosťou k originálu i výrazne nižšími nákladmi to však bolo najvhodnejšie riešenie.

Obr. 44. Karin Göbel (vľavo) preniesla dokumentáciu hrobky a jej súčasti do geografického informačného systému (GIS) a Nina Lau (vpravo) organizovala vedecký program projektu Poprad. Foto T. Štolcová.

Oba postupy boli pred použitím testované, spoločne odsúhlasené a zmluvne sa dohodol aj finančný podiel oboch vedeckých inštitúcií na nákladoch na konzerváciu. Ich riaditelia Matej Ruttkay a Claus von Carnap-Bornheim, sami významní vedci, svojím strategickým myslením rozpoznali obrovský prínos popradského nález pre európske dejiny a kultúru, ale aj pre rozvoj vedy. V rámci daných možností vytvorili optimálne personálne i pracovné podmienky pre štart a úspešný priebeh rozsahom i obsahom dosiaľ nevidanej výskumnej úlohy. Dlhé roky trvajúci proces základnej starostlivosti o nález a jeho zabezpečenie pre budúcnosť sa začal.

Široký ohlas nález unikátne zachovalej germánskej hrovej stavby z konca 4. storočia v médiách a na vedeckých fórach priviedol do pracovnej skupiny celý rad výskumníkov, ktorí boli ochotní sa podieľať na väčšej či menšej časti tohto európskeho výskumného

projektu (obr. 41). Je čas uviesť aspoň mená najaktívnejších účastníkov akéhosi druhého dielu napínavej histórie popradskej hrobky, ktorá sa ťažiskovo odohrávala v laboratóriách a v pracovniach ďaleko na chladnom severe. Je to malý výraz vďaky za to, že knieža so svojim príbehom dostali zreteľné kontúry a jeho hrob sa stal historickým pamätníkom.

Železným jadrom tímu a hnacou silou výskumných prác sa stali dve silné ženy. Nina Lau, mladá vedecká pracovníčka z domácej inštitúcie mala náročnú úlohu zorganizovať digitalizáciu dokumentácie vykopávok a skenovanie rozsiahleho súboru veľkých a malých kusov stavby i vnútorného zariadenia (obr. 44). Ako vedec zároveň intenzívne pomáhala rozširovať rady výskumníkov o ďalších špecialistov z oboch partnerských vedeckých inštitúcií, ale aj z ďalších pracovísk v Nemecku, Dánsku či Belgicku. Sama pritom redigovala a dominantne sa osobne podieľala na veľkej záverečnej vedeckej publikácii nálezu. Neúnavne dávala dovedna a motivovala hlavných aktérov výskumu.

Dobrým duchom projektu bola aj ďalšia bádatelka – priateľská a v každej chvíli pozitívne naladená Tereza Štolcová, odborníčka na dávnoveký textil a odev. S neobyčajnou energiou a entuziazmom sa podieľala na odkrývaní hrobu v Poprade a dlhé mesiace trávil ďaleko od domova v severonemeckých laboratóriách pri rozoberaní a skúmaní rozmrazených blokov s hrobovým obsahom. Jej vďačíme za to, že zložitý komplex problémov od záchranu a konzervovania všetkých častí nálezu cez jeho rekonštrukciu po publikáciu a muzeálnu prezentáciu sa napriek ťažkostiam podarilo vyriešiť a dielo dokončiť do súčasného stavu.

V chladnom, tmavom a vlhkom prostredí 5 metrov hlbokého hrobu pod Tatrami nebolo možné zachytiť či postrehnúť drobné detaily. Preto sa rozhodnutie preniesť bloky s organickým materiálom do bezpečného prostredia laboratória ukázalo ako zásadný prínos pre ďalšiu prácu s hrobovým inventárom. Na tomto výskume sa spolu s Terezou Štolcovou zúčastnili aj nemecké konzervátorky a reštaurátorky Dorte Schaarschmidt a Gabriele Zink (obr. 42; 43; 55). Pod okulárom operačného mikroskopu začali odkrývať úplne nový, dovtedy nepoznaný svet. Vo vrstvách naplavenej hliny sa objavovali dobre zachované zvyšky kožených ozdôb, farebné tkaniny či zlaté nite. Mnohé fragmenty mali mikroskopické veľkosti. Pri bežnom terénnom výskume by boli ľahko prehliadnuteľné a skončili by nerozpoznané niekde na halde hliny pri hrobke.

Vďaka zanieteniu a mravčej práci bádateľov bolo možné v nasledujúcich rokoch v laboratóriu odkryť ešte mnohé detaily zo skrytého potenciálu hrobky. Pribúdali nové objavy, a to aj vďaka moderným analýzám, ktorými boli jednotlivé artefakty skúmané. Sledovali sa na mikrotomografe, podrobili sa rádiouhlíkovým či dendrochronologickým meraniam, ale aj entomologickým, archeozoologickým a archeobotanickým analýzám. Vďaka laboratórne odobratým vzorkám bolo možné skúmať izotopy stroncia či urobiť peľové rozbory a skúmať rôzne organické zvyšky na elektrónovom mikroskope. Materiálový fond, ktorý zostal po odkrytí hrobky k dispozícii, nebol v úplnosti zužitkovaný. Keďže veda a technika neustále prináša vylepšenia, nové metódy a postupy, ponechali sme niekoľkých zamrazených blokov s organickým materiálom z hrobky pre budúce generácie bádateľov.

Zároveň s laboratórnymi prácami prebiehalo rovnako dôležité zhromažďovanie a zjednocovanie informácií, popísaných, zameraných, zakreslených a fotografovaných počas otvárania hrobu. Stovky rokmi nazbieraných údajov – plánov, obrázkov, fotografií a kresieb s pomocou kolegu Jörga Nowotneho šikovne spracovala a do jednotného GIS systému zjednotila geografka Karin Göbel (obr. 44). Predchádzali tomu dlhé hodiny konzultácií so slovenskými kolegami, ktorí museli pôvodné podklady najprv preložiť do nemčiny a vysvetľovať okolnosti výskumu. Vznikali pri tom aj komické situácie, keď

sa napríklad skratka S (sever) omylom zamieňala za nemecké S (Süd). Moderná priestorová dokumentácia s možnosťami virtuálnych pokusných riešení sa stala spoľahlivým základom celého výskumného projektu.

Samozrejme, rekonštrukcia pôvodnej podoby hrobu a jeho obsahu, ako aj výsledky vedných disciplín, skúmajúcich jednotlivé súčasti nálezů sledovali len jeden cieľ: čo najviac priblížiť pravde podobu života a smrti pochovaného jedinca – mladého kniežata. O tom sa čitateľ dozvie viac v nasledujúcej kapitole.

6 MUŽ Z HROBKY

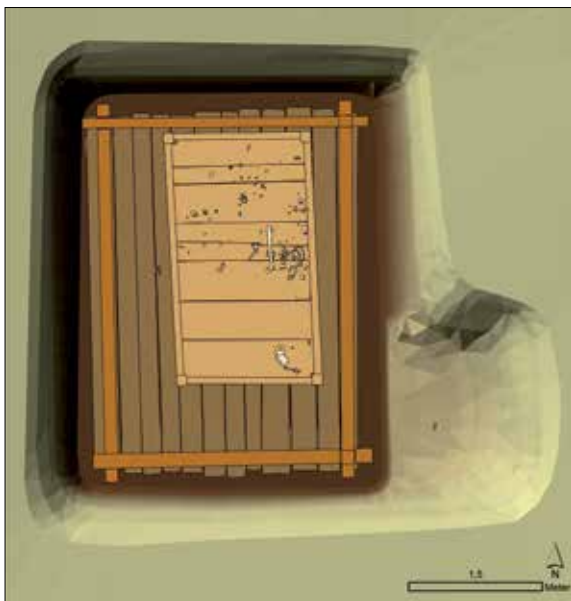
Na rozhraní dvoch svetov

Veda predstavuje knieža odborníkom a verejnosti. Hrob odzrkadľuje moc a prestíž. Neúplná kostra vypovedá o živote zomrelého. Výsledky izotopových analýz: vyrástol pod Tatrami. Mladý náčelník a rímsky svet. Bol to Vandal?

Hroby, posledný príbytok zomrelých nie sú len autentickým svedectvom predstáv spoločnosti o posmrtnom živote a s tým súvisiacich obradov a zvyklostí. Zároveň demonštrujú sociálne postavenie pochovaného a ponúkajú tiež celý rad možností zoznámiť sa s telesnou podobou i zovňajškom jedinca v okamihu smrti. Najmä dobre zachované kostrové hroby sú pre archeológov prvoradým prameňom pre poznanie fyzického stavu i spôsobu odievania mužov, žien i detí v danej dobe. V tomto smere nám nálezy z hroby priniesli cenné nové poznatky v podobe zvyškov kožených a textilných materiálov. Veľa vecí sa však kvôli vysokej kyslosti pôdy a pravdaže najmä pre vylúpenie hrobu nezachovalo. Až na výnimky chýbajú kovové súčasti kroja pochovaného a v chaose otvorenej hrobky s rozhádzanými pozostatkami mŕtveho zaniklo aj veľa informácií o jeho odevu,

ktorého podobu môžeme len hypoteticky rekonštruovať zo zachovalých fragmentov. Spôsob odievania mal v danej dobe a etnickom prostredí určité spoločné znaky, ktoré sa pri tomto postupe dajú so značnou mierou pravdepodobnosti využiť. Muž – bojovník bol nepochybne oblečený nohaviciach a v tunike, prepásanej opaskom s ozdobnou kovovou prackou. Z iných hrobových inventárov vieme, že na opasku boli pripavené viaceré potrebné veci, ako nôž, brúsik, či toaletné potreby. K odevu patrila plášť, zopnutý pri hrdle alebo na pleci sponou a kovový kruhový šperk – prsteň, náramok i nákrčník alebo šnúra s navlečenými perlami a magickými príveskami. Poprední bojovníci mali niekedy lýtka šnúrované ozdobnými pásikmi a nosili pevnú obuv, zapínanú malými prackami. V dobe sťahovania národov sa vymenované kovové súčasti kroja zhotovovali z drahých kovov, v prípade najvyššej sociálnej vrstvy bolo použité prestížne zlato. Súčasťou úplného kroja muža – bojovníka bol štít a zbrane – meč, sekera, kopija či ošpepy, prípadne luk so šípmi.

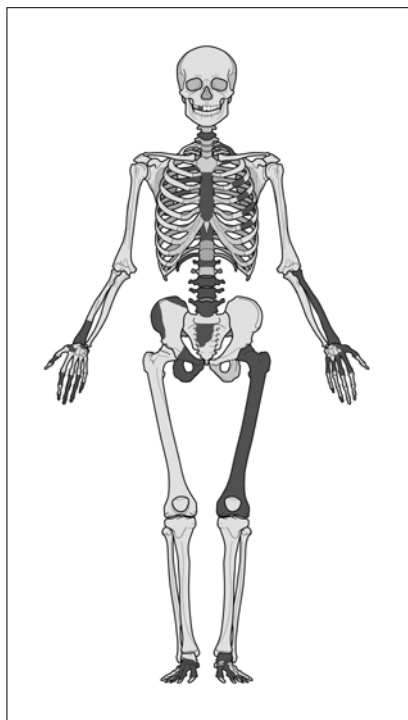
Z tohto predpokladaného inventára nám zostal len nepatrný zlomok – niekoľko roztratených predmetov, ktoré ušli pozornosti vykrádačov. Strieborná pracka z topánky

Obr. 45. Pri rabovaní hrobu boli pozostatky zotleného tela spolu so zvyškami odevu rozhádzané po podlahe sarkofágu. Ojedinelé kosti rúk sa našli aj pri ohnisku v predsieni. GIS K. Göbel, grafika N. Lau.

zapadla medzi brvná podlahy a podobne sa zachránili súčasti šnúry náhrdelníka, ktorá sa zrejme na zotlenom tele rozpadla a jednotlivé prívesky – talizmany, ako jantárová perla a malá pozlátená schránka – bulla pri prehľadávaní hrobu v tme komory unikli pozornosti zlodejov. K súprave patrila aj prívesok, zhotovený zo zlatej mince cisára Valensa, ktorý pri vynášaní zapadol vedľa sarkofágu medzi dielce már, kde ho našli archeológovia.

Zo zbraní zostal jediný hrot šípu, možno preto, že bol (pre nás z neznámych rituálnych dôvodov) symbolicky zhotovený z medi. Z iných súvislostí vieme, že zomrelému sa pre poľovačky či boje na onom svete nedávali tulce plné striel, ale len dva-tri kusy. Chýbajúci luk bol pôvodne uložený v koženom puzdre, ktoré, poskladané do balíčka, bolo azda pripravené na vynesenie z hrobu, ale z nejakých príčin zostalo pohodené vo vonkajšej komore.

Obr. 46. Schéma kostry muža z Popradu s vyznačením zachovalých častí. Grafika Z. Hukeľová.

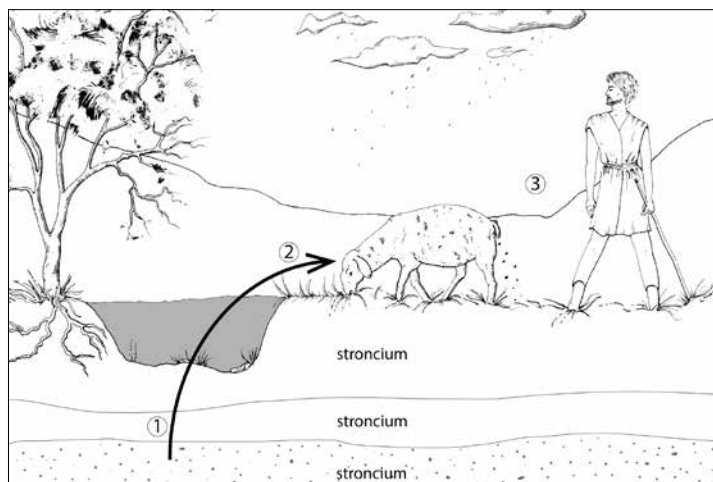
Už počas skúmania vnútornej komory sa ukázalo, že lupičom padli za obeť nielen cennosti, ktoré podľa vtedajších obyčajov dostal zomrelý na cestu na onen svet, ale počas rabovania utrpela aj jeho telesná schránka – kostra. Rozloženie ľudských pozostatkov zreteľne ukazuje, že väčšina pozostatkov ležala vo východnej časti priestoru, lôžko s mŕtvym tak mohlo stáť na západnej strane (obr. 45). Z pôvodného skeletu zostalo len torzo, pričom žiadne kosti nevykazovali vzájomnú anatomickú väzbu. Išlo teda o rozhádzanú kosť, nie o rozrušený trup mŕtvol. Z lebky sa zachovali len vypadnuté zuby, čo tiež svedčí o dlhšej dobe medzi pohrebom a otvorením hrobu. Pre účely výskumu nám zostal druhý rezák a očný zub z pravej strany čeluste a korodované fragmenty ďalších troch, bližšie neidentifikovateľných zubov. Z postkraniálneho skeletu, čiže tela, boli prítomné kosti rúk a chodidiel, hrudná kosť, stavce, úlomky rebier a pravej panvy. Z dlhých kostí sa zachovala len takmer nepoškodená ľavá stehnová kosť, skoro kompletná ľavá vretenná kosť a fragment distálneho konca pravej vretennej kosti (obr. 46).

Základné údaje o pohlaví a veku jedinca zisťovali antropológovia Július Jakab a Zuzana Hukeľová a ich prácu sťažovala neúplnosť kostry i zlý stav zachovania jej zvyškov, spôsobený kyslým pôdnym prostredím. Napriek tomu sa podarilo tieto základné údaje získať. Z detailného rozboru vyplynulo, že lonová kosť bola v horizon-

tálnej rovine relatívne úzka a telo sedacej kosti široké, čo sú skôr znaky mužskej panvy. Obvod diaľfýzy stehrovej kosti meral 89 mm, čo je hodnota jednoznačne ukazujúca na mužského jedinca. Pohlavie sa teda nedalo z makroskopickej analýzy jednoznačne určiť, ale výsledky DNA analýzy potvrdili, že ide o jedinca mužského pohlavia.

Pri stanovení veku zomrelého nemohli byť pre zlý stav materiálu použité obvyklé metódy, vychádzajúce z chrupu, znakov na lonovej kosti či napojenia rebier na hrudnú kosť. Využitím ďalších kritérií, najmä stupňa vývoja dlhých kostí sa potvrdilo, že išlo

o mladíka vo veku okolo 20 rokov. Menej zložito, podľa dĺžky stehnovej kosti sa vypočítala výška jedinca, ktorý meral približne 177 cm. Bol teda jednoznačne vysokej postavy, čo bolo pre populáciu jeho doby charakteristické, hoci pravdepodobne išlo o nadštandardnú výšku. Fragment kostry nedovolil získať spoľahlivé údaje o zdravotnom stave zomrelého. Vieme len, že mal deštruktívne zmeny na stavcoch spodnej časti chrbtice, ktoré mohli mať viaceré príčiny, napríklad nadmerný rast v puberte, prípadne súviseli s ochorením pečene, keďže trpel hepatitídou typu B.

Obr. 47. Kolobeh izotopov stroncia v prírode: 1 – stroncium sa stáva biologicky dostupným, 2 – vstupuje do potravinového reťazca, 3 – ukladá sa v zuboch a kostiach ľudí a živočíchov. Grafika J. Marettová.

Stanovením pohlavia, veku a identifikáciou patologických zmien či úrazov sa v minulosti antropologické výskumy vo väčšine prípadov končili. Novým zdrojom poznatkov o živote skúmaného jedinca sa v ostatných rokoch stali izotopové analýzy. Nechceme zafažovať čitateľa detailným popisom nových metód. Zdôraznime len ich pozoruhodné výsledky a poznatky, ktoré by sa ešte pred relatívne krátkou dobou pokladali za údaje z ríše fantázie. Spôsob stravovania ľudských populácií je dnes a rovnako aj v minulosti ovplyvňovaný zvykovými, čiže sociálnymi, kultúrnymi i náboženskými zvyklosťami. Donedávna sa poznatky o výžive v archeológii rekonštruovali na základe kombinácie poznatkov z archeobotaniky a archeozoológie, čiže z analýz pozostatkov rastlín a zvierat nájdených na sídliskách, ako aj z informácií o zdravotnom stave jedincov, pozorovateľnom na kostre, najmä na chrupe a chrbtici. Dnes tieto výskumy zásadným spôsobom dopĺňajú údaje z bioarcheológie, kde sa využívajú najmä pomery stabilných izotopov dusíka ($^{15}\text{N}/^{14}\text{N}$) a uhlíka ($^{13}\text{C}/^{12}\text{C}$) vo vzorkách kolagénu z kostí. Pre analýzu výživy je nenahraditeľná zubná sklovina, čiže zubovina, dentín. Zo zuba jedinca sú odborníci schopní získať izotopové údaje, vypovedajúce o zmenách stravy počas detstva a dospievania.

Cenné údaje pre poznávanie mobility jedincov i celých ľudských populácií poskytujú rozbory stabilných izotopov stroncia ako prírodného geochemického indikátora, pri ktorých sa porovnáva pomer stabilných izotopov $^{87}\text{Sr}/^{86}\text{Sr}$ v skúmanej vzorke a v horninách na dnešnom zemskom povrchu (obr. 47). Praktické využitie týchto analýz môžeme dnes

bežne sledovať pri overovaní a kontrole regionálneho pôvodu potravín, okrem iného tiež vína, prichádzajúceho na trh. Stabilné izotopy stroncia však zohrávajú stále väčšiu úlohu aj v bioarcheológii, ktorá skúma pôvod a migračné procesy ľudí i zvierat. Princípom ich využitia je skutočnosť, že stroncium, v určitom pomere obsiahnuté v pôde, prechádza do vodných zdrojov a ich prostredníctvom sa dostáva do rastlín a živých organizmov. Ak zistíme rozdiel v obsahu izotopov stroncia medzi oblasťou, kde človek či zviera žili v čase mineralizácie ich chrupu a oblasťou či miestom, kde bol jedinec nájdený, ide o geografickú zmenu, presun, migráciu.

Izotopovým analýzám boli podrobené aj neúplné pozostatky muža z Popradu. Umožnili ich zuby vypadnuté z lebky, ktorá zrejme zmizla počas vylúpenia hrobu. Dánski bádatelia, menovite výskumníčka Karin Margarita Frei, prišli k dôležitým novým poznatkom: skúmaný mladý muž pochádzal z podtatranskej oblasti, bol teda doma na Spiši.

Podľa charakteristík izotopov dusíka a uhlíka, ktoré zo skloviny jedného z mála zachovalých zubov odobrala brnianska bádatelka Miriam Nývltová Fišáková, náš muž jedol stravu bohatú na mäso a mliečne výrobky oviec a kôz, menej mäso ošípaných a hovädzieho dobytku. Jeho strava bola bohatšia na proteíny než u iných jeho súčasníkov a zložením sa podobala strave bohatších obyvateľov Rímskeho impéria. Pestrá a výživná strava nepochybne súvisela v jeho vysokým spoločenským postavením.

So stravovacími zvyklosťami do určitej miery súvisí aj časť hrovej výbavy, ktorá podľa dobových zvyklostí predstavovala symbolické vybavenie zosnulého na cestu na onen svet. O tejto skupine prídavkov máme len obmedzené informácie pre silné porušenie hrobu a limitované možnosti chemického skúmania obsahu zachovalých nádob, v ktorých podľa dobových zvyklostí nepochybne nechýbal alkoholický nápoj, víno, pivo alebo medovina (obr. 48).

Obr. 48. Súprava keramických nádob a mosadzného vedra z hrobu. Foto M. Bekessová.

Spoločlivo doložená je len mäsitá potrava – časť malého prasiatka a plody či skôr pochúťky – niekoľko hrstí lieskovcov a zopár vlašských orechov (obr. 49). Treba však pripomenúť, že potraviny, ukladané do hrobu neboli len akousi „stravou“ pre zomrelého na cestu na onen svet, ale mali aj svoj rituálny, symbolický význam, ktorý je nám už v dnešnej dobe utajený. Príkladom sú orechy, ktoré v hrobach nie sú zriedkavým nálezom. Ako symbol života boli súčasťou hrobových príloh od praveku po začiatok stredoveku a často sa našli aj v germánskych hrobach mužov i žien.

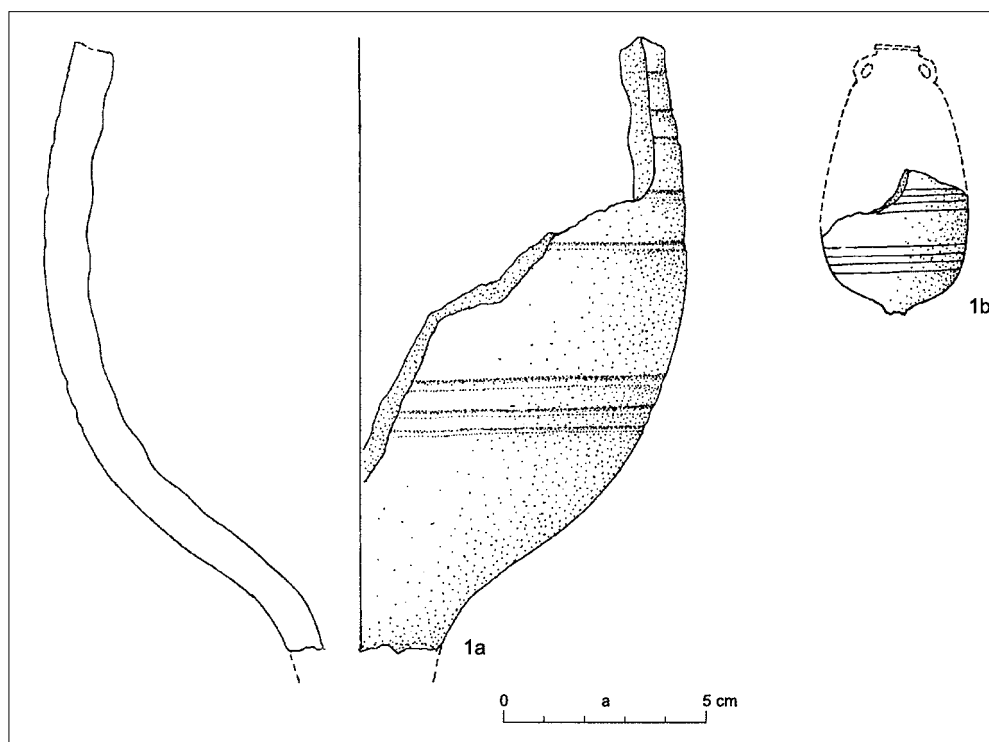

Obr. 49. Miska a lieskové orechy z podlahy hrobky. Foto P. Červeň.

Medzi tradíciou a svetom antiky

Viacere súčasti výbavy pochádzajú z oblasti Impéria a jednoznačne boli atribútmi spoločenskej prestíže, ale aj dokladmi preberania cudzích zvyklostí v stolovaní či v sociálnej komunikácii. Ich typické znaky, ako napríklad kovové a sklené súpravy nádob, sú dobre viditeľné v honosnej výbave hrobov germánskej spoločenskej elity. Aj keď mnohé z cenností boli iste z hrobky odcudzené, zachované predmety nám tento proces presvedčivo ilustrujú.

Mortárium, glazovaná rímska tretia miska, bola bežnou súčasťou rímskych domácností, kde sa používala ako strúhadlo na rozomieľanie a rozotieranie potravy. Ostatných sedem keramických nádob – veľká misa a šesť nádobiek – predstavovali súpravu na podávanie nápojov. V mosadznom vedre, ktoré bolo taktiež vyrobené v niektorej z provinciálnych dielní, sa nápoj pripravoval: zmiešaval sa napríklad s medom a rôznymi prísadami. Oprávnené predpokladáme, že veľa súčastí hrovej výbavy, najmä vzácne súčasti stolovania, z hrobu odniesli jeho vykrádači. Zvláštnym dokladom vplyvu antiky

Obr. 50. Ostrovany. Fragment amfory s rybou omáčkou a jej rekonštrukcia. Podľa M. Lamiovej-Schmiedlovej a L. Luštíkovej.

u nás na konci 4. storočia je fragment hlinenej amfory, objavený v Ostrovanoch neďaleko Prešova (obr. 50). Rozborom sa zistilo, že nádoba obsahovala pikantnú rybiu omáčku, známe rímske garum. Táto príloha k jedlám bola masovo rozšírená a známa je z mnohých zmienok v rímskej a gréckej literatúre. Pripravovala sa na viacero spôsobov. Jeden z nich sa dodnes zachoval v knihe rímskej kuchárskych receptov *De re coquinaria* – O umení kuchárskom (Apicius).

Ženy, ale i muži germánskej aristokracie sa po antickom vzore venovali tiež kultúre tela a pestovaniu zovňajšku. Toaletné potreby boli aj súčasťou osobnej výbavy nášho mladého muža a použitým materiálom – striebrom – boli zároveň určitým znakom jeho vysokého spoločenského postavenia (obr. 51). Lyžička na čistenie uší, pinzeta a nožničky boli uložené v lykovej kazete v juhozápadnom rohu vonkajšej komory. Dve drevené špáradlá zubov sa našli v druhej polohe v južnej časti komory a kúsky rozbitého strieborného zrkadla boli pohodené blízko predsiene. Je možné, že rozbitie zrkadla bolo súčasťou pohrebných obradov ako symbol smrti. Aj dnes sa niekde v dome mŕtveho symbolicky zapaluje sviečka a zastiera zrkadlo...

Rekonštrukcia odevu zo zachovaných fragmentov látok a kože zostáva veľkou výzvou pre odborníkov, ktorí sa výrobou textilu a krojom dávnych spoločenstiev zaoberajú. Detailný laboratórny výskum nájdených pozostatkov odhalil viaceré druhy tkanín v plátrovej alebo keprovej väzbe, tkanice zhotovené technikou tkania na kartičkách, ale aj nepatrný fragment textilu pleteného na krosienkach. Najväčší a najkrajší súbor predstavuje

asi 150 fragmentov viacfarebnej vlnenej tapisérie, ktorá sa našla zapadnutá v úzkej štrbine medzi dvoma komorami a v predsieni, kadiaľ vykrádači odnášali svoj lup (obr. 52). Zachovala sa práve vďaka vyššej kyslosti mokrého prostredia hrobu, v ktorom sa textil z rastlinných materiálov rozpadol oveľa rýchlejšie. Pozoruhodné je, že tento jemne tkaný kus s výrazným červeným, čiernym, ale i béžovým a bielym vzorom nebol pre lupičov zaujímavý a pravdepodobne už musel byť v čase otvorenia hrobu rozpadnutý na fragmenty. Nálezov tohto druhu v Európe nie je veľa a predpokladáme, že sa k nám dostávali z oblasti antického juhu, čo dokladá nielen základný motív v podobe volút, ale aj analýza útkovej nite, ktorá sa zachovala v otvoroch najväčšieho fragmentu. Špecialistka na textilné farbivá, Ina Vanden Berghe z Bruselu potvrdila, že ide o veľmi drahé a vysoko

cenené červené farbivo kermeš, získavané z usušených samičiek červca dubového, ktorý žije len v pobrežných oblastiach Stredozemného mora. Pôvodnú funkciu tapisérie v hrobe nesťažuje len jej fragmentárnosť, ale i sekundárne premiestnenie počas rabovania. Je však veľmi pravdepodobné, že slúžila ako ozdobná prikrývka na tele zomrelého, prípadne tvorila dekoratívny pás časti jeho odevu.

V hrobke sa ďalej zachovali zvyšky nití a celé vrstvy rozpadnutých textilných štruktúr, ale ich pôvodnú podobu sa dosiaľ nepodarilo spoľahlivo zistiť. Laboratórnym výskumom jednotlivých blokov však bolo možné zachytiť stovky mikroskopických fragmentov z rozpadnutých zlatých nití (obr. 53). V jednom prípade sa dokonca našiel vyšívaný fragment, pôvodne z kusu spodného odevu, prilnutý na hrudnej kosti nebožtíka. Tieto zvyšky boli nepochybne súčasťou prestížneho, asi cudzokrajného odevu.

Ďalší vzácny súbor nálezov v hrobe sa skladá z vyše deväťdesiatich kúskov koží, ktoré sú unikátnym dokladom dávneho kožiarstva. Na Slovensku, ale ani v celom germánskom prostredí strednej Európy nemá paralelu. Ide najmä o rôzne dlhé pásy, ozdobené uškami a trojlístkami, zvyčajne prešíte predným, obnitkovacím alebo sedlársym stehom (obr. 54). Sú tu však aj menšie klíny, či záplaty vypadnuté z veľkých, nezachovaných kusov i ozdobné prelamované aplikácie. Všetky boli vyrobené z rastlinne činenej ovčej, kozej a hovädzej kože. Dlhé pásy pôvodne lemovali väčší kus hrubej tkaniny alebo kože, ktorá sa z neznámych dôvodov nezachovala. Je možné, že si do nej vykrádači zabalili svoju korisť? Prelamované ornamenty boli pôvodne našité na materiáli, ktorý nebolo

Obr. 51. Toaletné potreby z hrobu: zrkadlo, nožnice, ušná lyžička, pinzeta, špáradlá zubov. Foto M. Bekessová.

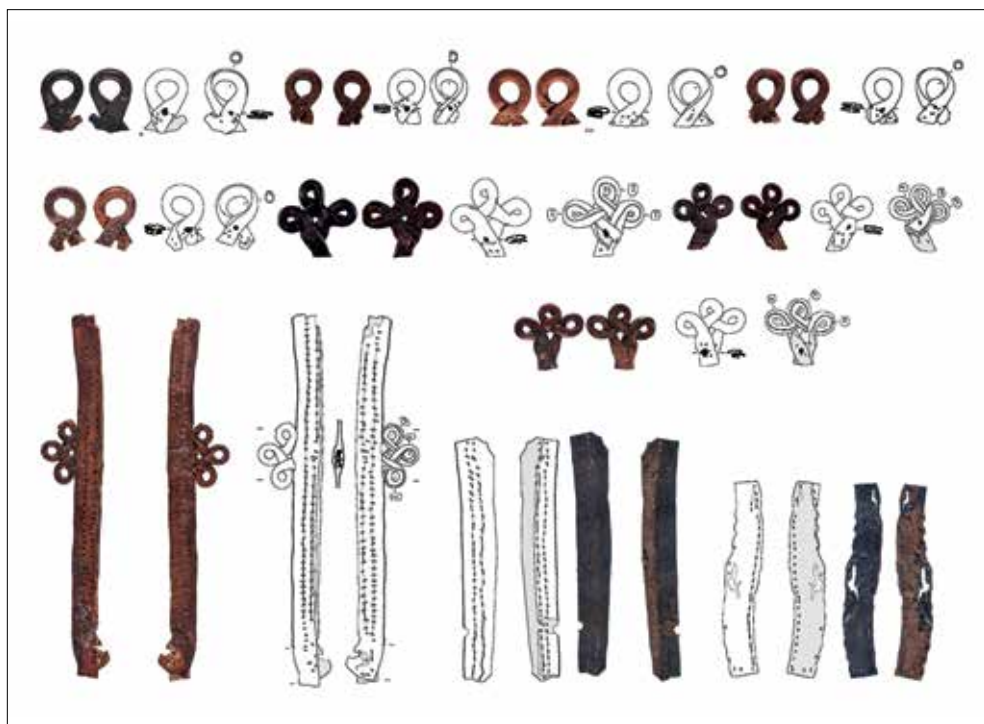
Obr. 52. Najzachovalejší kus vlnenej viacfarebnej tapisérie. Foto T. Štolcová.

Obr. 53. Fragment výšivky zlatou niťou z odevu zomrelého (vľavo) a detail fragmentu zlatej fólie (vpravo). Foto T. Štolcová.

možné identifikovať už ani v laboratórnych podmienkach (obr. 55). Zrejme išlo o kus zdobeného odevu, ktorý sa počas pohrebu musel svojim vypracovaním i farbami pekne vynímať. Napriek nejasnej interpretácii je tento súbor jedinečný a jeho analýza odkazuje na znalosť techník šitia kožených výrobkov známych napríklad z rímskych vojenských

táborov. Cenný súbor koží si vyžiadal aj progresívne analýzy. A tak sme vďaka kolegyni Luise Ørsted Brandt z Kodane použili úplne novú metódu, tzv. zooarcheológiu pomocou hmotnostnej spektrometrie (ZooMS), ktorá skúmaním kolagénu či iných proteínov zachovaných v kožených artefaktoch umožnila identifikáciu druhov zvierat.

Obr. 54. Výber kožených ušíek a trojlístkov (hore), ktoré boli kedysi vsíté do lemov (vľavo dole). Foto T. Štolcová, kresba L. Buch, N. Vaššová.

Atraktívnou súčasťou hrobového inventára bola spoločenská stolová hra (obr. 56). A to je vec, ktorá každého zaujme. Zachovala sa z nej herná doska z jedľového dreva s vyznačenou sieťou pravouhlých polí a šesť hracích kameňov, zhotovených z tmavozeleného a mliečnobieleho skla. Hra je súčasťou zábavy človeka od najstarších čias a známy výraz holandského historika Johana Huizingu „homo ludens“ – človek hravý – platil v rovnakej miere aj pre starých Germánov. Dokazuje to Tacitova zmienka o ich vášni ku hre v kocky a rovnako aj archeologické výskumy, ktoré súčasti hier, ako boli kosti či kamene/žetóny zistili v mnohých osadách či v bohatých i menej honosných hrobách. Hracie kamene (latrones) sa našli aj vo významnejších osadách severokarpatskej skupiny vo Vrbove a vo Vyšnom Kubíne.

Hry spred mnohých storočí, podobne ako aj tie súčasné hry digitálneho sveta majú často veľa variantov a obmien. Ich spoznávaníu i záchrane pre budúcnosť sa venujú odborníci-špecialisti. Vzácnu hernú dosku z Popradu skúmali bádatelia zo švajčiarskeho centra pre výskum hier. Podľa Ulricha Schädlera je popradský nález svojou zachovalosťou medzi antickými stolovými hrami v Európe unikátom. Podľa neho patrí do skupiny

Obr. 55. Nemecká reštaurátorka Dorte Schaarschmidt pri práci s koženým prelamovaným ornamentom.
Foto T. Štolcová.

oblúbených hier *latrunculi* (*ludus latrunculorum*), ktorá bola nazývaná aj „vojenská hra“. Hralo sa vo dvojici, najčastejšie na doske väčšinou s ôsmimi poľami na šírke, pričom každý nasadzoval do hry dvojnásobný počet kameňov odlišných farieb. Popradská doska však má netypických 15 x 17 polí, čím sa rekonštrukcia pravidiel tejto hry značne komplikuje a napriek snahe sa ich odborníkom zatiaľ nepodarilo rozlúštiť.

Zreteľnú inšpiráciu antickou civilizáciou vidíme aj v drevenom zariadení vnútornej časti hrobky – sarkofágu, ktoré pozostávalo z lôžka a okrúhleho stola na stredovej nohe – monopódia. Tieto kusy nábytku patria nepochybne k najvzácnejším nálezom z hrobky. Svojou zachovalosťou nám umožnili nahliadnuť do dielní vynikajúcich remeselníkov – tokárov, kde tieto výrobky pred viac ako poldruha tisícročím vznikli. Lôžko bolo vyrobené z vysoko kvalitného dreva tisu (*Taxus baccata*), dnes už chránenej a pre výrobu ťažko dostupnej dreviny (obr. 57). Tis má pre výrobcov nábytku viaceré mimoriadne vlastnosti: husté letokruhy, pekné sfarbenie, vysokú tvrdosť a mechanickú pevnosť. V minulosti sa drevo tisu využívalo na výrobu najlepších lukov i najkvalitnejšieho nábytku. Lôžko malo pozoruhodnú konštrukciu i dizajn. Štyri masívne nohy spojené doskami základného rámu spájali na kratších stranách ozdobné opierky, doplnené radmi sústružených balustrov a ďalších ozdobných prvkov. Konce horných držiadiel boli ozdobené pásikmi strieborného plechu. Skutočne moderným riešením bola ložná plocha, vytvorená z pružných lamiel, osadených v priečnych lištách.

Obr. 56. Hracia doska a zachovalá časť sklených kameňov. Foto K. Pieta.

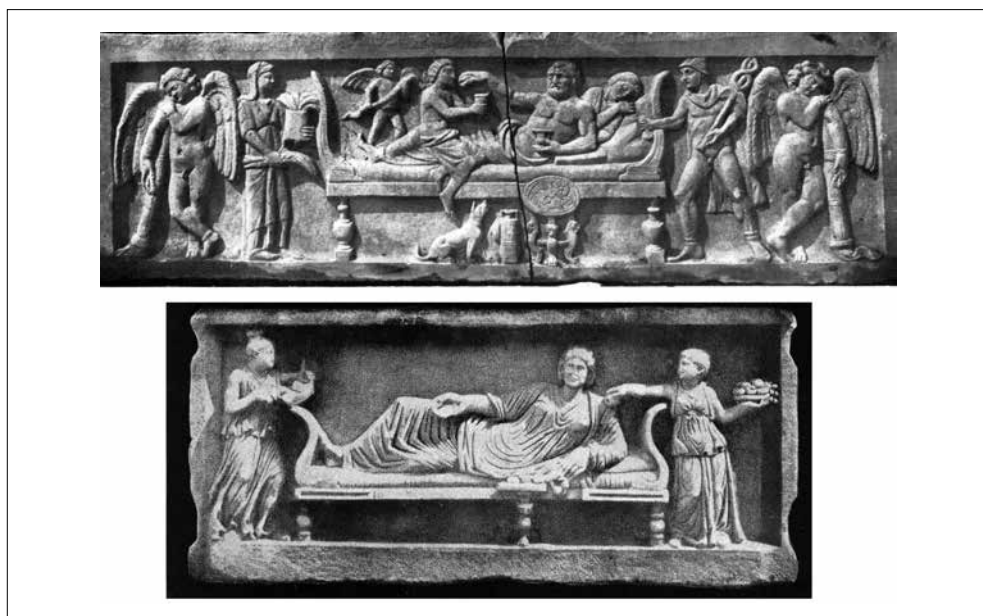

Obr. 57. Digitálna vizualizácia zvyškov lôžka (vľavo). Grafika K. Göbel, J. Nowotny. Replika lôžka, ktorú vyrobili v Škole umeleckého priemyslu v Kežmarku (vpravo). Foto K. Pieta.

Rovnako aj z dnešného pohľadu bol atraktívnym výrobkom okrúhly stolík na masívnej okrúhlej nohe, vyrobený v troch častiach na sústruhu (obr. 58). Unikátna je doska mierne konkávneho tvaru s priemerom 93 cm, členená po obvode spevňujúcimi plastickými rebrami. Dnešní majstri so súčasnou technikou a logistickými možnosťami mali značný

Obr. 58. Vľavo rekonštrukcia stolíka, zhotovená firmou Bayus/Drevointeriér Kežmarok na sústruhu podľa originálu. Výška chýbajúceho stredového dielca nohy je len odhadnutá. Foto K. Pieta. Vpravo rímsky mramorový stolík. Tazza, 2. storočie. Scottish National Gallery Edinburgh. Foto K. Pieta.

Obr. 59. Hore lôžka a stolíky podobné nálezom z Popradu sú známe z mnohých rímskych reliéfov, zobrazujúcich posmrtnú hostinu. Ostia. Foto R. Calza. Dole Sýria. Archaeological museum Istanbul, 2.–3. storočie n. l. (dole). Foto N. Dolunay.

problém nájsť zdravý javorový kmeň takéhoto priemeru i vytočiť z neho kópiu tak veľkej dosky. Otázna zostáva pôvodná výška stolíka, pretože stredný dielec podstavca sa nezachoval. Nepochybne bol z hrobky odstránený vykrádačmi, možno pre jeho obloženie ceneným strieborným plechom na spôsob striebrom zdobených držiadiel posteľe.

Lôžko i stôl z hrobky majú verné predlohy medzi nábytkom, ktoré zobrazujú grécke i rímske reliéfy a maľby (obr. 59). Antická pohovka – kliné, ležadlo, bola po stáročia používaná v súkromí domova na odpočinok i pri spoločenských príležitostiach a stolovaní, často spolu s malým stolíkom na odkladanie jedál a nápojov. Na etruských i rímskych kamenných sarkofágoch vidíme zomrelých na ležadlách s prisunutým stolíkom tak, ako hodovali počas života. Mramorové okrúhle stolíky s konkávnou platňou, tvarom nerozpoznatelné od ich drevenej napodobneniny z hrobky sú známe aj z vykopávok v Stredomorí.

Obr. 60. Drevená konštrukcia hrobky bola na antický spôsob chránená proti vlhkosti vrstvou dreveného uhlia. Foto K. Pieta.

Obyvateľ karpatských hôr v spojitosti s antickým prostredím? Je to možné, dokonca aj veľmi pravdepodobné. Svet „barbarských“ národov a oblasť svetovládnej Rímskej ríše sa v dobe úpadku impéria stále viac k sebe približovali. Veď rímska armáda sa v 4. storočí už z veľkej časti regrutovala z germánskych vojenských družín, vedených ich vodcami, ktorí postupne siahali po najvyšších postoch vo vojsku i v občianskom živote ríše. Späťne sa do kmeňových spoločenstiev v strednej a východnej Európe vracali svetaskúsení žoldnieri a hospodársky život tu získaval nové impulzy vďaka remeselníkom, zajatým či

najatým v bohatých a vyspelých provinciách. Pokročilá výroba v rímskych provinciách bola stále väčšou inšpiráciou a vzorom pre majstrov v ďalekom barbariku, ktorí dokázali rímske produkty napodobňovať a aj prispôbovať vkusu svojich odberateľov. Tento proces, ktorý je v archeologických pamiatkach dobre viditeľný, sa nazýva romanizácia. Jej názorné príklady vidíme aj v architektúre a výbave nášho hrobu. Nevieme, či vychádzal od mladého kniežaťa, ktorý sa podľa zistení jeho stravovacích návykov evidentne určitý čas pohyboval niekde na juhu, azda v Stredomorí, alebo išlo o vkus jeho blízkej rodiny, ktorá mu posledný príbytok dala zhotoviť a zariadiť v štýle antických hrobiek. Takýto pôvod, aj keď len v prostom drevenom vyhotovení, vidíme v tvare vnútornej komory, verne napodobňujúcej mramorové sarkofágy, ale aj v technických detailoch, napríklad v izolácii podzemnej konštrukcie vrstvami dreveného uhlia, ako to odporúča vo svojom zachovanom diele rímsky architekt Vitruvius (obr. 60).

Skutočný vzťah kniežacej rodiny a jej členov k Impériu a jeho predstaviteľom zostane len v rovine dohadov. Stal sa mladík rukojemníkom v rukách cisárskej administratívy ako záruka spoľahlivosti svojho kmeňa? Alebo sa ako člen zámožnej rodiny niekde na juhu zoznamoval s vrcholmi civilizácie vtedajšieho sveta?

Ešte sme nehovorili o pôvode nášho hrdinu, o jeho etnickej príslušnosti. Na tomto mieste treba čitateľovi pripomenúť, že stotožnenie archeologických kultúr s historicky známymi etnikami či národmi je zložitým a často takmer neriešiteľným vedeckým problémom. Veď v minulosti, a o to menej v súčasnosti nachádzame len málo zovňajškových znakov, ktoré bezo zvyšku charakterizujú národnosť určitej ľudskej komunity, napríklad podľa ich kroja, obydlí či pohrebných zvyklostí. Chýba nám to najdôležitejšie: údaje o jazyku, ktorým dávne ľudské spoločenstvá, zachytené stopami ich hmotnej kultúry či genetickými väzbami hovorili. Z celého folklóru, obsahujúceho zložitý a bohatý objem slovesnej, hudobnej i duchovnej kultúry sa zachovali len nepatrné zlomky prevažne v antických historických prameňoch, ktoré sa viac či menej úspešne kombinujú s výsledkami archeologického či genetického bádania.

Ako vieme z izotopových analýz, zomrelý mladík a jeho rod veľmi pravdepodobne patrili k domácejmu obyvateľstvu. Už vieme, že nositeľov miestnej hmotnej kultúry v archeológii (nie celkom výstižne) nazývame severokarpatská skupina, ktorá v priebehu konca 4. a na začiatku 5. storočia po určitú dobu obývala hornaté kraje po oboch stranách hlavného západokarpatského oblúka. Podľa viacerých znakov táto civilizácia vychádza z tradícií záverečnej fázy przeworskej kultúry, rozšírenej za Karpatami na veľkom priestranstve medzi riekami Odra a Visla. Všeobecne sa prijíma, že obyvateľstvo v tomto priestore patrilo k východogermánskym kmeňom, ktorých časť, v archeológii nazývaná ako przeworská kultúra už od konca 2. storočia vo viacerých vlnách postupne opúšťala svoje pôvodné sídla a smerovala na juh a juhovýchod, kde na východnom Slovensku, v severnom Potísi a v Sedmohradsku v 3. a 4. storočí vytvorila nové mocenské zoskupenie. Svedčia o tom rozsiahle nekropoly a početné sídliská. Výrečným svedectvom moci tamjších vládcov sú už spomenuté bohaté hroby z Ostrovia a Cejkova.

Ako už bolo spomenuté, ľud severokarpatskej skupiny bol akýmsi predvojom veľkej migrácie národov spoza Karpát smerom k Dunaju a ďalej smerom na západ, ktorá vo víre sťahovania národov uvoľnila široké priestory východnej a strednej Európy pre nových obyvateľov, Slovanov. Z dlhého zástupu skupín migrantov najvýznamnejšími boli Góti a Vandali, národy, ktoré značne ovplyvnili beh európskych dejín. Počiatky ich histórie sa pred nami vynárajú vďaka skromným písomným správam z čias rozkvetu cisárskeho Ríma. Významnou silou sa však stali až v dobe úpadku a zániku tejto svetovej mocnosti staroveku.

Przeworská kultúra, ktorú pokladáme za hlavnú zložku, formujúcu neskororímske osídlenie na severe Slovenska má svoju historicko-etnickú interpretáciu. V priestore jej rozšírenia už v prvom storočí rímski historici spomínajú ľudnatý kmeň Lugiov, ktorý bol zrejme spriaznený s kmeňovým zväzom Vandalov. K tejto skupine patrili v písomných prameňoch menovaní Hasdingovia, ktorých časť sa presunula cez východ Slovenska do Sedmohradska a tiež Silingovia, po ktorých sa pravdepodobne zachovalo pomenovanie dnešného Sliezska. Meno vplyvného kmeňa Vandalov sa opakovane spomína koncom doby rímskej a v dobe sťahovania národov, kedy sa toto etnikum dostalo do zorného poľa rímskych analistov ako jeden z národov, ktoré opustili svoje pôvodné sídla a spustili lavínu zmien na politickej i etnickej mape Európy na prahu stredoveku.

Pri pokuse zasadiť poznatky z archeológie do historického rámca na rozhraní 4. a 5. storočia je dôležité pripomenúť údaj, zachovaný u súčasníka, kresťanského spisovateľa Paula Orosia, podľa ktorého počas silvestrovskej noci na konci roka 406 n. l. kmene Alanov, Svébov a Vandalov neďaleko Mainzu prekročili zamrznutý Rýn a po dva roky plienili rímsku provinciu Galiu, kým neprešli cez Pyreneje ďalej do Hispánie. Práve v tomto čase došlo v severnom Podunajsku k nápadnému zníženiu hustoty osídlenia, čo veľmi pravdepodobne súvisí s odchodom časti tamojšieho obyvateľstva, Svébov a Vandalov, smerom na západ. Vedci sa domnievajú, že posun pôvodného obyvateľstva z rozľahlých poľských nížin smerom na

juh prebiehal vo viacerých vlnách. Jednou z nich bola skupina, pravdepodobne z okruhu vandalského kmeňového zväzu, ktorá po prekročení hlavného karpatského hrebeňa našla v slovenských horách neosídlené a na nerasty bohaté priestory, kde sa časť týchto prisťahovalcov na určitú dobu usadila. K vodcom tohto ľudu možno patrili knieža, otec zomrelého, ležiaceho v honosnej popradskej hrobke, alebo samotný tento mladík, ktorý sa už narodil v novej podtatranskej vlasti.

Bol to teda pravdepodobne Vandal, člen národa, ktorý sa opakovane zapísal do histórie na sklonku existencie Západorímskej ríše. Veď Vandal Stilicho bol jedným z posledných veľkých rímskych vojvodcov, ktorý na začiatku 5. storočia dokázal úspešne brániť ríšu pred

Obr. 61. Stilichov diptych zo slonoviny. Pomenovaný je podľa Flavia Stilicha, vandalského generála veliaceho rímskej armáde. Zobrazený je spolu so svojou manželkou Serenou a synom Eucheriom. Foto © Museo e Tesoro del Duomo di Monza.

zhubnými nájazdami Germánov (obr. 61). Vandal? Nedajte sa prosím zmiasť hanlivým znením názvu tohto kmeňa, ktorý sa náhodou stal označením pre jeden z fenoménov zla. Nesúvisí totiž s negatívnymi vlastnosťami – vandalizmom – tohto čínorodého národa, ktorý na svojej dlhej púti vytvoril úspešné kráľovstvo na Pyrenejskom polostrove (Vandalúzia, Al-Andalus = Andalúzia) a od roku 429 sa natrvalo usadil v severnej Afrike (obr. 62). Prirovnanie vzniklo a zaužívalo sa až oveľa neskôr, pri romantickom žalostení nad zničením a zánikom Ríma, k čomu rozhodujúcou mierou prispelo dobytie a vyplienenie večného mesta Vandalmi 2. júna roku 455 n. l. Ich vodca, kráľ Geiserich bol zakladateľom ríše, ktorá bola po celé storočie významným mocenským činiteľom západného Stredomoria (obr. 63).

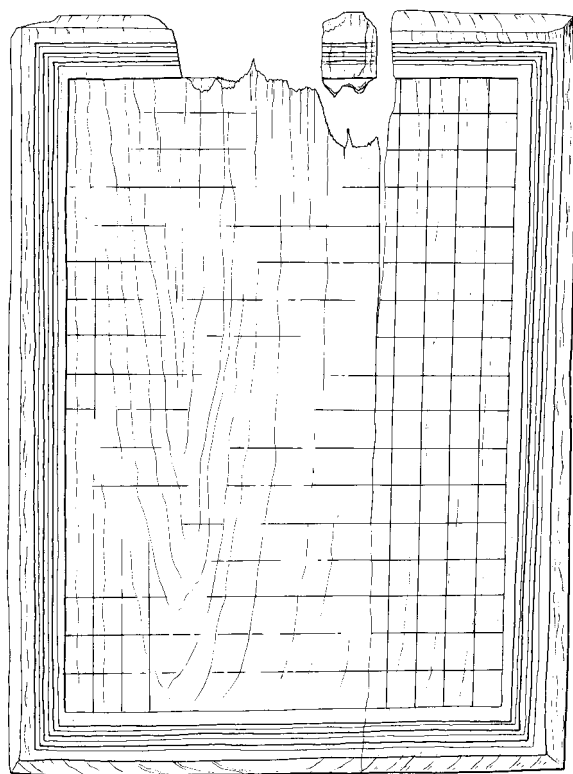
Obr. 62. Vandalský jazdec na love. Mozaika z 5./6. stor., Kartágo, Bordj-Djedid. Foto © The Trustees of the British Museum.

Prokopios z Caesareie, priamy aktér zničenia tejto mocnosti Byzantskou ríšou v 6. storočí sa o Vandaloch vyjadril, že boli svojimi mravmi najjemnejší zo všetkých barbarských národov svojej doby. Napriek rýchlemu podliehaniu antickej civilizácii v novom prostredí si najmä príslušníci vandalskej spoločenskej elity ešte po generácii zachovávali povedomie o svojom (stredoeurópskom) pôvode a národných tradíciách vo zvykoch i odievaní. Biskup Victor Vitensis, súčasník kráľov Gensericha a Hunericha ešte po polovici 5. storočia pripomína „habitus vandalorum/barbarorum“ – odlišnosť ich kroja od rímskeho spôsobu odievania. Potvrdzujú to aj tamojšie archeologické pramene, najmä v prípade bohatých ženských hrobov.

Obr. 63. Romantické zobrazenie vyplienenia Ríma Vandalmi v roku 455 (K. P. Briullov, 1833-1836. Tretiakovská galéria, Moskva). Zdroj https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Genseric_sacking_rome_456.jpg.

Z jazyka tohto východogermánskeho národa sa v písomných, najmä byzantských prameňoch zachovalo len zopár desiatok slov a fráz zväčša liturgického alebo vojenského rázu. Poznáme aj osobné mená viacerých príslušníkov vládnucej dynastie či ďalších členov najvyššej spoločenskej vrstvy z čias existencie severoafrického Vandalského kráľovstva pred jeho zničením okolo polovice 6. storočia. Je preto možné, že aj náš hrdina mal jedno z kniežacích mien, ktoré nám zanechali anály. Volal sa Godegisil? Gunthar? Hunerich? Childerich? Gundamund? Trasamund? Gelimer? Geilarich? Hoamer?, Genzon? Ktovie.

7 POHREB A ĎALŠIE OSUDY HROBKY

Smrť, pohreb, hrob. Príprava hrobky a pohrebného obradu. Limity času od smrti po pochovanie. Vo výbave hrobu sa ukrývajú rituály a zvyky. Spomienkové slávnosti. Vylúpenie hrobky: kriminálny čin? Zákony proti znesväcovaniu hrobov. Bol už náš Tatranec kresťan?

*Sein Sarg war geschmiedet | wohl um den hohen Tag;
Man hob ihn von der Bahre, | darauf der Todte lag.
Da wollt ihn noch die Königin | nicht lassen begraben:
Es musten alle Leute | große Mühsal erst haben.
(Siegfrieds Beerdigung. Das Nibelungenlied, 1082. Preložil Karl Simrock, 1868)*

*Do rakvy kovanej | v ten deň a v tej chvíli
Z már na ktorých ležal | mŕtveho preložili.
Hneď ho však kráľovná | pochovať nezmohla
By všetci poznali | aká tu žiaľu sila.
(Sigfrídov pohreb. Pieseň Nibelungov. Voľný preklad autorov)*

Skon, smrť je hneď po zázraku narodenia najvýznamnejším míľnikom života každého ľudského jedinca. Je to koniec jeho pozemskej existencie a napriek tomu, že veľká časť ľudstva verí v nejakú formu života po smrti je zánik telesnej schránky pre človeka a jeho blízkych časom konca, časom veľkého zúčtovania. Preto ľudia od najstarších čias venujú odchodu z tohto sveta a mystériu smrti mimoriadnu pozornosť. Jednotlivé spoločenstvá videli a vidia v pohrebe príležitosť oceniť a osláviť zásluhy nebožtíka ako človeka, ale zároveň aj ako príslušníka jeho rodiny či väčšej pospolitosti. Výrazom jeho významu a postavenia a zároveň aj dobových pravidiel a zvyklostí sú pohrebné obrady a schránka s ostatkami zomrelého. Či už je to skromný hrob, honosná hrobka alebo pamätník – monument.

Hrob a jeho architektúra

Hroby s pozostatkami zomrelého a jeho osobnou výbavou sú bohatým zdrojom informácií o živote daného jedinca i celých komunít, o ktorých nemáme žiadne alebo len sporadické písomné pramene. V rôznych častiach sveta a v mnohých obdobiach sa sociálne vrstvy i etnické skupiny, tie, ktoré verili v život na onom svete, prezentovali odlišným, často svojráznym kultom mŕtvych a s ním spojeným budovaním príbytkov zosnulých, od prostého ukladania či rozptyľovania pozostatkov kremácie až po skutočné monumenty. S touto širokou variabilitou, pravdaže s lokálnymi odlišnosťami, sa stretávame aj na rozsiahlom priestore európskeho barbarika, osídlenom germánskymi kmeňmi.

Zvláštnou skupinou sepulkrálnych, pohrebných pamiatok sú hroby germánskych spoločenských elit, rozšírené v západnej, severnej i strednej Európe. Vzhľad takýchto zriedkavých a poväčšine bohato vybavených hrobov sa v priebehu stáročí značne menil, čo zrejme súviselo aj s vývojom vtedajšej spoločnosti a postavenia náčelníkov a ich rodov v nej. Od konca 2. storočia tieto objekty často udivujú svojou architektúrou, ale najmä nákladnou výbavou, ktorá sprevádzala zomrelého na druhý svet. Hroby kniežacej vrstvy sa menia v prestížne hrobky, ktoré sa svojou architektúrou, pochovávaním nespálených tiel mimo pohrebné areály a exkluzívnou výbavou jasne odlišujú od prostých urnových hrobov ich súčasníkov (obr. 64).

Obr. 64. Gommern – výtvorná rekonštrukcia kniežacieho hrobu. © Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie Sachsen-Anhalt, kresba K. Schauer.

Zvláštnu skupinu tvoria takzvané komorové hrobky, ktoré sa, čiastočne aj pod vplyvom antických vzorov, premenili v akési zariadené „domy mŕtvych“, kde zomrelý odpočíval v drevenej rakve či na lôžku. Svojou okázalosťou celkom zodpovedali rovnici „veľký pán – veľký hrob“. V tejto skupine exkluzívnych pamätníkov má objekt z Popradu výnimočné postavenie, pretože napriek chýbajúcej výbave tu máme pred sebou azda najzachovalejšiu drevenú architektúru tohto druhu, ktorá bola naviac určená celkom mladému, ani nie dvadsaťročnému jedincovi. Výnimočná zachovalosť drevenej stavby nám poskytuje príležitosť sledovať technické postupy pri jej budovaní a spoznávať aj vysokú úroveň dobového tesárskeho či stolárskeho remesla.

Podobných objektov nie je v nadalpskej Európe veľa. Z rovnakej doby bola napríklad drevená hrobka, ukrytá pod mohylou neďaleko obce Pielgrzymowo/Pilgramsdorf v dnešnom Poľsku, z ktorej sa zachovali len základy komory a časť inventára (obr. 65). Takmer o dve storočia mladšie sú známe germánske pohrebiská Oberfracht a Trossingen v krajine Baden-Württemberg v Nemecku, ležiace v miestach s vysokou spodnou vodou. Vo vlhkom prostredí zachovalé hrobové konštrukcie a organické súčasti ich nenarušeného inventára sú v mnohom ohľade inštruktívnym príkladom pohrebných zvyklostí i kroja príslušníkov strednej spoločenskej vrstvy tamojšej germánskej spoločnosti. Napriek

časovému rozdielu i odlišnému geografickému prostrediu sú tieto nálezy inšpiráciou aj pri rekonštrukcii strateného inventára a detailov pohrebného ceremoniálu popradského kniežata.

Obr. 65. Pilgramsdorf/Pielgrzymowo, kraj Nidzica. Zvyšky drevenej komory kniežacieho hrobu. Podľa Lau/ Pieta 2014, obr. 4.

Hrobka ako stavebné dielo

Vybudovanie komorového hrobu si vyžadovalo mať v čase medzi úmrtím a pohrebom k dispozícii príslušných remeselníkov a ďalšie pracovné sily, vhodný stavebný materiál a authority – organizátorov (správcu, majordóma), schopných zosúladiť práce a zaistiť požadovanú kvalitu posmrtného príbytku (obr. 66). Pri stavbe hrobky takéhoto typu musela vládnuť dokonalá súhra zaangažovaných pracovníkov. Bolo potrebné určiť miesto pre hrob, ktoré iste muselo mať zvláštne atribúty, spojené s nám už málo zrozumiteľnými hodnotami vyhladnutej lokality. Iste tu zohrávala svoju úlohu dominantná poloha a prípadne aj symbolické hodnoty zvoleného miesta. Miesto nálezu na návrší nad Matejovcami s výhľadom na majestátnu Vysoké Tatry spĺňa podobné predstavy.

Jedna skupina zhromaždených pracovníkov musela do tvrdého ílovcového podložia vykopať enormnú, päť metrov hlbokú jamu a upraviť do nej prístup vybudovaním predsieni, dostupnej po kameňmi vyložených schodíkoch. Museli teda vykopať a pre-miestniť okolo 70 m³ tvrdej kamenistej hliny, a to železnými motykami a drevenými lopatami, aké poznáme podľa nástrojov, zanechaných v hrobke vykrádačmi (obr. 79). Zároveň tesári zhromažďovali vhodné drevo na stavbu zrubovej komory a sarkofágu. Vybrali materiál mimoriadnej kvality, smrekovec opadavý (*Larix decidua*), ktorý bol podľa archeobotanických výskumov v podtatranských lesoch tej doby pôvodnou, ale menej častou drevinou. Aj dnešný internet je plný chvály na červený smrek, smrekovec, ktorého

Obr. 66. Rekonštrukcia postupu stavby hrobu. GIS K. Göbel, grafika N. Lau.

drevo sa dobre opracuje a je odolné voči vlhku a chorobám. Na smrekovcových pilotoch stoja po stáročia domy v Benátkach a z rovnakého výberového materiálu bol v 15. storočí postavený aj drevený hrádok na Havránku v Liptovskej Mare.

Tesársky majster zrejme podľa zadaných pokynov pripravil podobu podzemnej stavby. Ktovie? Možno ju nakreslil uhlíkom na kožu, možno narysoval kovovým hrotom na drevenú dosku. Rozmery objektov nepochybne musel určovať v mierach, obvyklých v danej spoločnosti. Ich presné rozmery nepoznáme, ale vychádzali, podobne ako v celom staroveku i novoveku až do rozšírenia metrickej sústavy, z ľudských rozmerov (siaha, lakeť, stopa), ktoré však mali lokálne rozdiely. Majster a jeho pomocníci museli vzápätí

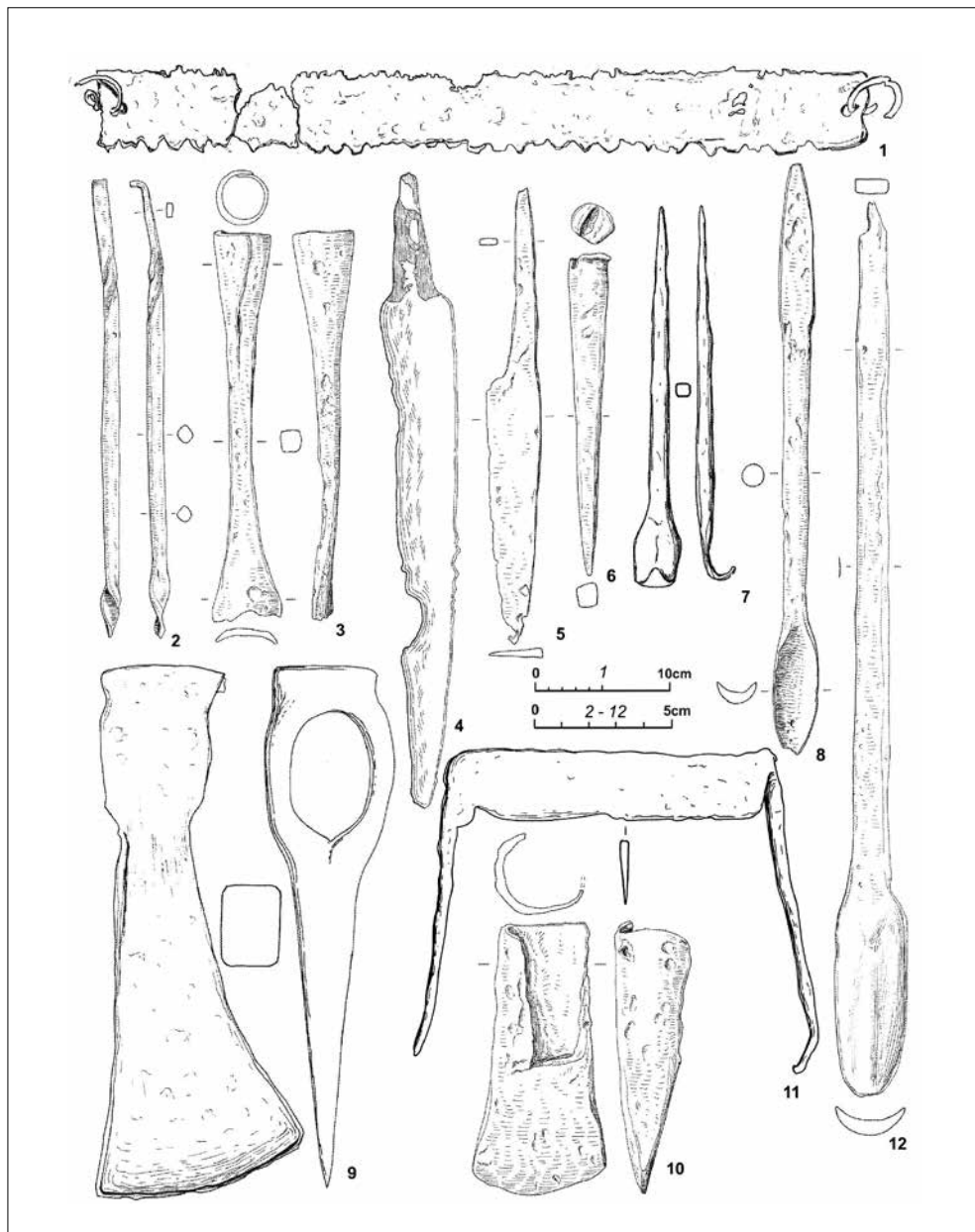
Obr. 67. Ťažká drevorubačská sekera na dubovom porisku z popradskej hrobky, použitá pri násilnom otvorení hrobu. Foto Š. Hritz.

náčrt, predstavu stavby preniesť do jej skutočného rozmeru a určiť veľkosti jednotlivých dielcov, počínajúc základovou platformou, pôdorysom a hlavnými prvkami konštrukcie. Rysky okolo jednotlivých otvorov či vybrání, zachované na povrchu drier sú svedectvom ich plánovitého pracovného postupu. Mali však v tej chvíli k dispozícii dostatok rovného vysušeného dreva? Pri pretekoch s časom sa muselo pracovať na viacerých dielcoch stavby súčasne. Pásové píly neexistovali a na rezanie menších profilov boli ponajviac k dispozícii len krátke oblúkové píly. Stromy sa stínali a kmene okresávali na hranoly sekerami (obr. 67). Dosky či platne sa museli štiepať pomocou klinov a kresaním povrchovo upravovať. K dispozícii boli kvalitné drevárske nástroje, ako hoblíky, obojručné nože, špirálové a lyžicové vrtáky i dláta rôznych veľkostí, ktoré poznáme z viacerých výšinných sídlisk tej doby na severe Slovenska (obr. 68). Používali sa aj krátke oblúkové píly s ozubením vo viacerých veľkostiach.

V hbokej a tesnej jame nebolo technicky možné jednotlivé dielce upravovať, preto bolo treba obe komory zhotoviť na voľnom priestranstve, rozobrať ich a znova zložiť na dne jamy. Z dnešného pohľadu musíme uznať, že dávni tesári boli majstrami svojho remesla a odvedli dobrú prácu. Aj z tohto hľadiska je senzačne zachovalá popradská hrobka jedinečným monumentom zručnosti vtedajších remeselníkov, ale i vážnosti, ktorú vtedajšia spoločnosť tejto pod zemou ukrytej a ľudskému oku nedostupnej funerálnej stavbe venovala.

S obdivom sa pozeráme na premyslenosť celej konštrukcie a dôkladnosť, venovanú detailnému opracovaniu povrchov drier a ich ochrane pred vlhkosťou (obr. 69; 70). Na dne jamy na dvoch priečných trámoch, podsýpaných bukovým dreveným uhlím, poukladali tesne vedľa seba dvanásť prikresaných kmeňov, čím vytvorili stabilnú platformu, podlahu celej hrobky. Po obvode postupne ukladali starostlivo okresané, v rohoch previazané hranoly, ktoré na spojovacích plochách podkladali vrstvami smrekovcovej kôry (obr. 71). Vyrovnávali sa tak drobné nerovnosti a tento postup významne prispel k utiesneniu

komory pred prenikaním spodnej či povrchovej vody. O kvalite takéhoto postupu svedčí skutočnosť, že počas odstraňovania bahnitého závalu hrobky archeológmi zvonka zrubu stála hladina vody, ktorá však dovnútra neprenikla.

Obr. 68. Drevoobrábacie nástroje zo sídlisk severokarpatskej skupiny. 1, 7, 10, 11 – Vyšný Kubín. 2, 3, 5, 6, 8, 9, 12 – Liptovské Matiašovce. 4 – Lazisko. Grafika Š. Hritz.

Obr. 69. Brvná vonkajšej komory i dielce sarkofágu boli starostlivo okresané. Foto K. Pieta.

Obr. 70. Pohľad do hrobky po odstránení závalu. Foto K. Pieta.

Obr. 71. Detail utesnenia brvien zrubu vrstvou kôry. Foto K. Pieta.

Keď komora dosiahla úroveň povrchu jamy, priestor medzi zrubom a stenou zasypali izolačnou vrstvou dreveného uhlia a začalo sa s montážou vnútornej komory, ktorá tvarom sedlovej strechy pripomínala domček, dom mŕtveho (obr. 60). Bola to vlastne drevená imitácia antického kamenného sarkofágu. Štyri stojky v rohoch zo všetkých strán prepájali tri rady hrubých dosák s drážkami, do ktorých sa zasunuli starostlivo vykresané platne. Pero-drážkovou technikou boli upevnené aj široké platne, tvoriace krytinu strechy.

Smrť a pohreb

V súčasnosti sa už rozlúčka so zosnulým a vzhľad jeho hrobu často vymykajú tradičným zvyklostiam a podliehajú móde či skutočnej alebo predstieranej spoločenskej prestíži. V dávnych časoch boli bežné rituály výsledkom dlhej, konzervatívnej, žiarlivo stráženej tradície a len v okruhu najvyšších vrstiev absorbovali aj nové, často extrémne prvky, ktoré sa časom stali základom nových zvyklostí či manierov. Legendami sa stali pohreby, opísané v známych literárnych dielach či historických prameňoch. Tie nám oživujú a dopĺňajú archeologicky preskúmané hroby a hrobky o nesmierne bohaté a zložité súčasti pohrebov, ako boli náboženské obrady, slovné prejavy, sprievody, tance, žalospevy či pohrebné hostiny a hry. Sú to prvky, ktoré dnes už poväčšine poznáme len z etnologických záznamov či reliktov v dedinskom prostredí. Za všetky opisy pohrebov mýtických či historických osobností spomeňme aspoň pochovanie hrdinu Iliady Patrokla, ako ho opísal slávny Homér alebo príslovečnú smrť a pohreb hunského vládcu Attilu, ktoré zaznamenali neskoroantickí historici Priscos a Jordanes a zvečnili mnohé moderné literárne, hudobné i filmové diela. Takýto okázalý pohrebný sprievod, označovaný výstižným gréckym výrazom „pompa“, nám názorne vyobrazuje neskororepublikánsky reliéf z Amiterna (obr. 72).

Nechceme porovnávať popradského náčelníka s významnými osobnosťami histórie. Popis ich pohrebných obradov plných emócií nám však pomôže aspoň nakrátko sa vymaniť z mantinelov vedeckej exaktnosti a pripomenúť čitateľovi i sebe, čo sa udialo alebo mohlo udiať pri skone a po smrti nášho mŕtveho hrdinu. Dovoľte nám teda použiť fantáziu a pokúsiť sa o voľnú rekonštrukciu udalostí, spojených s hrobkou spod Tatier. Vodidlom nám pritom budú strohé fakty, získané pri vykopávkach a pri dokumentovanej rekonštrukcii budovania, využitia a vylúpenia našej drevenej hrobky v závere 4. storočia, pred viac ako 1600 rokmi.

Začnime biologickou smrťou. Na čo, či ako (predčasne) zomrel náš mladý muž? Už vieme, že na túto otázku odborníci – antropológovia zatiaľ nenašli spoľahlivú odpoveď

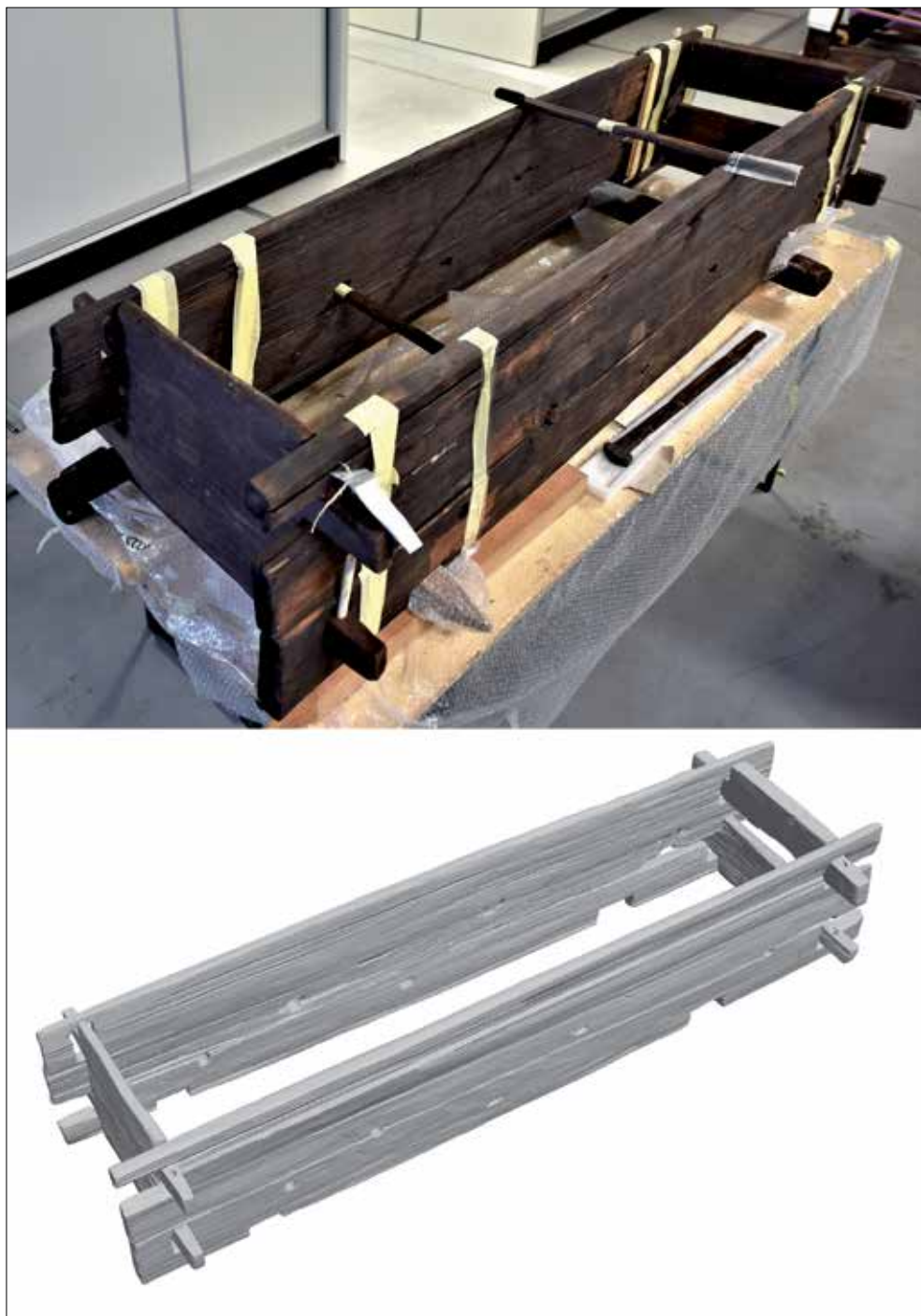

Obr. 72. Rímsky pohrebný sprievod. 1. stor. pred n. l. Amiternum, Museo Nazionale d'Abruzzo, L'Aquila.

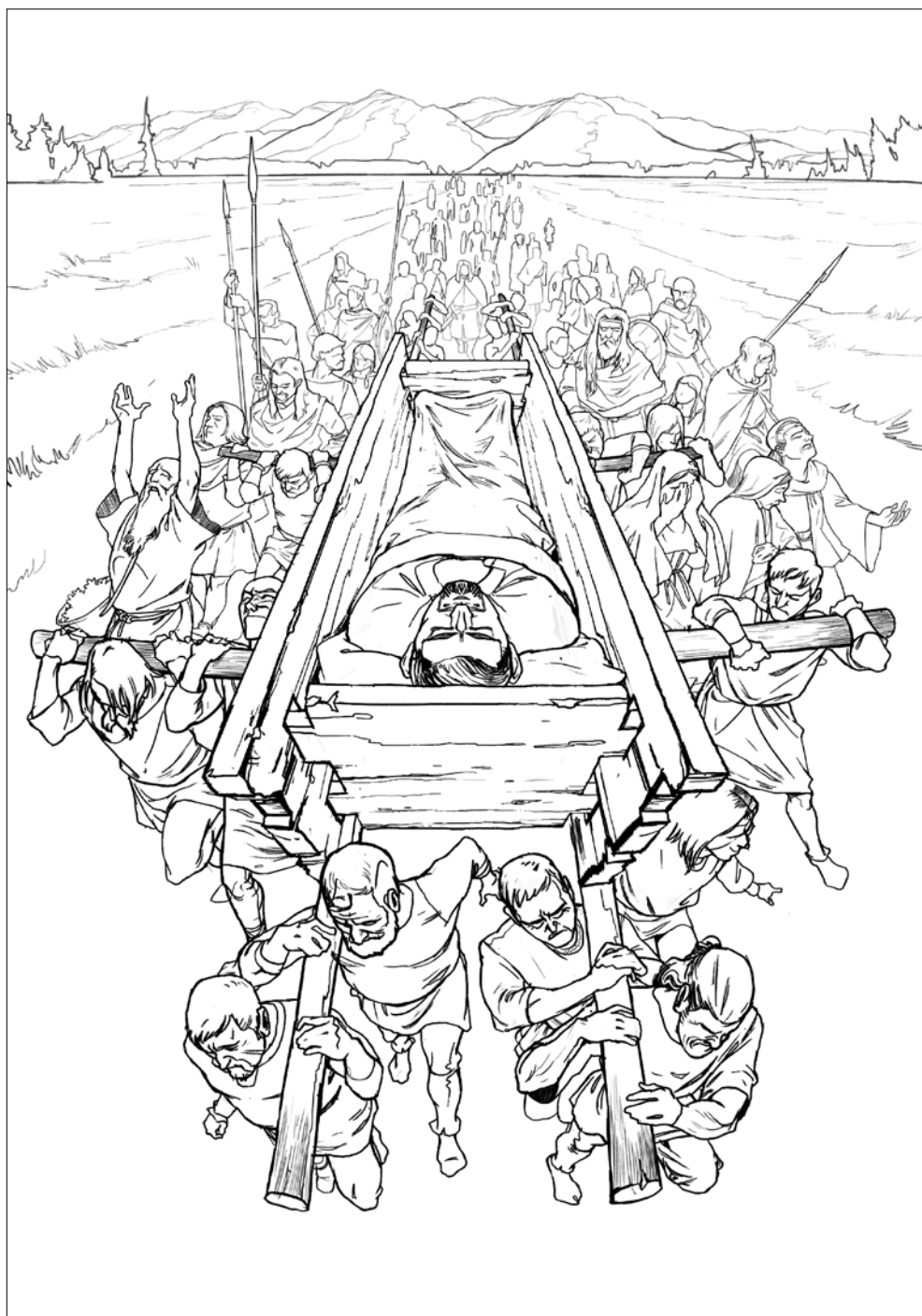
a na jeho kostiach sa žiadne patologické príznaky indikujúce vážne poranenie nezistili. Odborníci však mali k dispozícii len asi tretinu nie najlepšie zachovaného skeletu zomrelého, bez lebky. Navyše, prípadné smrteľné zranenie nemuselo zasiahnuť niektorú z kostí. Obrat vo veci jeho chorobnosti priniesli dánski vedci, študujúci vzorky DNA zomrelého. Zistili, že náš jedinec trpel za života nebezpečným ochorením, hepatitídou typu B. Identifikácia tak starej vírusovej nákazy patrí k významným vedeckým objavom a bádateľom včítane autorov priniesla ocenenie v podobe publikácie výsledku v *Nature*, prestížnom celosvetovom vedeckom časopise. Je možné, že mladý veľmož zomrel na toto ochorenie.

Obr. 73. Dodnes používané historické pohrebné nosidlo, Colle di Val d'Alza, Taliansko. Foto K. Pieta.

Obr. 74. Horná časť nosidiel – már, uložených vo vonkajšej komore. Foto K. Pieta, grafika A. Arpáš.

Obr. 75. Smútočný sprievod v Poprade. Kresba M. Mordel.

Obr. 76. Hore práca obojručným nožom na drevenom stolci. Žakarovce, Spiš, 1954-1955. Foto © ÚeSA SAV.
Dole 3D vizualizácia stolca z Popradu. Grafika J. Nowotny.

Jeho skon nepochybne vyvolal nielen smútok a žiaľ najbližších príbuzných a známych, ale ako to v podobných situáciách býva, bolo potrebné okamžite myslieť na praktické kroky, súvisiace s pohrebom, na zabezpečenie dôstojného obradu a pohrebného miesta. Krehká schránka ľudského tela podlieha prirodzenému rozkladu, čo si najmä v dávnejších časoch bez príslušnej techniky vyžadovalo jeho rýchle uloženie do hrobu alebo náročné zachovanie, konzervovanie či balzamovanie tela do doby pohrebu. Limitujúcim faktorom bola aj doba úmrtia, kedy na rozdiel od zimy teplé obdobie urýchlilo rozklad tela, ale vytváralo dobré podmienky pre smútočné obrady a najmä pre stavbu hrobky. Nevieme, akým spôsobom sa v miestnych podmienkach telo zomrelého udržiavalo počas prípravy a budovania tohto honosného miesta posledného odpočinku, ktoré pri najväčšom úsilí muselo zabráť pomerne dlhý čas. Je možné, že tu svoju úlohu zohrávala aj miestna chladná klíma a tiež dostupnosť snehu a ľadu z blízkych tatranských končiarov.

Pochovávanie nespálených tiel nebolo v germánskych spoločenstvách obvyklé, aj keď aj v tomto smere existovali menšie regionálne či sociálne odchýlky. Po stáročia sa mŕtve telá spaľovali a zvyšky pohrebnej hranice sa spolu s časťami výbavy zomrelého ukladali do urien alebo do jednoduchej jamky v zemi. Na konci doby rímskej sa v niektorých regiónoch rozšírilo aj rozsýpanie popola na určenom či zvolenom mieste, podobne, ako je tomu aj dnes. Tieto zvláštne areály s rozptýlenými ľudskými pozostatkami spolu s ďalšími zvyškami pohrebnej hranice počas krátkeho časového úseku na konci doby rímskej nachádzame lokálne na rozsiahlom priestore východo- i západoeurópskeho barbarika. V rovnakej dobe sa našli aj prvé komunity, ktoré, možno už aj pod vplyvom kresťanstva, svojich zosnulých nespáľovali, ale pochovávali. Oba tieto spôsoby sa zaužívali v spoločenstvách v závere dlhého trvania przeworskej kultúry v Sliezsku a v Malopolsku (skupina Dobrodziér), ktoré v druhej polovici 4. storočia vytvorili etnický základ kolonistov severoslovenských dolín a kotlín.

Zdá sa však, že spôsob pochovávania bežnej populácie nemal vplyv na spôsob naloženia s mŕtvolou nášho kniežaťa. Inhumácia, uloženie tela do zeme, bolo odjakživa určené pre nobilitu, azda kvôli odlíšaniu sa od bežného kremačného rituálu. Preto v takmer všetkých výpravných hrobách doby rímskej a sťahovania národov nachádzame nespálené telá, kostry.

Na začiatku úvah o smrti nášho hrdinu a vybudovaní jeho posmrtného príbytku si ešte raz krátko pripomeňme časové určenie nálezu. Vďaka metódam moderného výskumu môžeme celkom presne povedať, kedy sa budovalo toto monumentálne dielo. Zistilo sa to

Obr. 77. Pravdepodobná podoba svietnika (hore). Originál podstavca svietnika z hrobky (dole). Foto K. Pieta.

Obr. 78. Súčasťou obradov v Poprade bolo aj uzatváranie hrobky. Kresba M. Mordel.

kombináciou dendrochronologického a rádiouhlíkového merania, ktoré bolo založené na vyseparovaní jednotlivých letokruhov rozpoleného kmeňa smrekovca z dna jamy. Peter Barta a John Meadows štatistickým výpočtom určili, že strom bol vyrúbaný v roku 375 n. l. Tento čas potvrdzuje aj nájdená zlatá minca – solidus cisára Valensa, ktorý bol razený v Trieri medzi rokmi 367-375.

Nasleduje otázka, kedy, v ktorom ročnom období k úmrtiu došlo? Pri hrobách, odkrývaných v bežných pôdnych podmienkach je zodpovedanie podobných údajov vzhľadom na chýbajúce organické časti v hrobe takmer nemožné. V Poprade sme však vďaka prírodovedným výskumom dospeli aj k dobe pohrebu, stanovenej aspoň s určitou mierou pravdepodobnosti. Prvú indíciu poskytli kosti sedem-osemmesačného prasiatka, ktoré bolo dané do hrobu ako súčasť potravy pre cestu na onen svet. Pretože podľa archeozoológov ošúpané daného druhu rodili mláďatá v jarnom a jesennom cykle, s pridaním veku zvieratá dostaneme približnú dobu pohrebu, jeseň alebo jar. Ďalšiu, ale neistú informáciu poskytli zrnká peľu z kvetu hrabu obyčajného, nájdené na niti, prešívajúcej kus kože. Ako je známe, hraby kvitnú na jar, v apríli a v máji. Je však otázne, či sa peľ z tohto skôr nížinného stromu dostal do hrobu spolu s kožou z iných končín, alebo počas pohrebných obradov (konaných na jar), či možno v rovnakom ročnom období dodatočne, po otvorení hrobky pri jej vylúpení.

Obrady

Pri virtuálnej rekonštrukcii udalostí okolo prípravy a priebehu pohrebu musíme vychádzať najmä z faktov, získaných pri skúmaní senzačne zachovanej hrobovej architektúry i súčasti hrobovej výbavy. Doklady pohrebných praktík však väčšinou zanikli v chaose vyrabovaného hrobu. Staré germánske tradície tohto druhu sa v literárnej podobe nezachovali, ale ich odozvu, transformovanú do kresťanského habitu, zaznamenali písomné pramene z vrcholného stredoveku, ako napríklad v opise pohrebu hrdinu Sigfrída v *Piesni o Nibelungoch*.

Rozhodujúcim organizačným činiteľom obradu musel byť spoločensky najvyššie stojaci činiteľ, náčelník, knieža, ktorý svojou autoritou dokázal prostredníctvom poverených osôb uviesť do chodu tradičné riešenie aktu rozlúčky s členom rodu či rodiny. Vo vymedzenom čase bolo treba zaistiť vybudovanie dôstojného posmrtného stánku, ktorým bol pre významných germánskych vládcov komorový hrob, vybudovaný mimo bežné pohrebné areály ostatných príslušníkov komunity. Zvyklosti prikazovali vykonanie obvyklých obradov a rituálov, súvisiace s rozlúčkou so zomrelým, aké v redukovanej podobe poznáme aj dnes: omytie a úprava tela, jeho vystavenie na katafalku, oplakávanie. Zároveň sa pripravovala slávnosť pohrebu. Vyrozumeli a pozvali sa dôležité spriaznené osoby a pripravil sa program smútočného dňa, ktorému predchádzala príprava miesta konania pohrebu a stavba či vykopanie hrobu.

Vlastný obrad začal slávnostným sprievodom k miestu posledného odpočinku a pokračoval smútočnou rozlúčkou a uložením tela do hrobu. K tejto časti obradov sa viaže unikátny artefakt, nájdený v hrobke, aký sa používa dodnes (obr. 73). Sú to máry, funerálne nosidlá i zároveň akási dočasná rakva, v ktorej bol nebožtík vystavený na verejnosti na vyvýšenom vyzdobenom mieste, katafalku (obr. 74). Na márach bol zomrelý napokon na čele pohrebného sprievodu nesený k hrobu. Túto drevenú schránku sa podarilo poskladať z rozobraných dielcov, uložených v hrobke na streche vnútornej komory a v úzkom priestore východne od nej. Nosidlá pozostávali z akejsi truhly z dosák, pripevnenej na masívnom drevenom ráme, ktorý zároveň tvoril základňu so štyrmi nohami na postavenie zariadenia. Nešlo o technicky vypracované dielo, pri ktorom sa nepochybne počítalo so

zahalením drevenej konštrukcie ozdobnými látkami a jeho rýchlym rozobratím na konci obradov. V predstave vtedajších ľudí máry po kontakte s mŕtvolou zrejme zostali tabu a museli byť uložené do hrobu.

Dominantnou kulisou vrcholu a záveru obradov bola prirodzene hrobka. Iste nepochybíme, keď si predstavíme zhromaždenie ľudí, smútiacich žien i vážnych mužov v zbroji okolo mohutnej hrobovej jamy na vrchole vyvýšeniny s pozadím tatranskej panorámy (obr. 75). Odznegli prejavy o predčasnom skone mladého človeka, nádeje rodiny, rodu i kmeňa. Konali sa rozlúčkové obrady, možno aj očistné rituály, viazané na posmrtný príbytok zosnulého.

Odhadujeme, že hrobka vstúpila do deja pohrebných obradov nedokončená, po osadení zrubu vonkajšej komory do jamy a po zostavení stien sarkofágu v jej vnútri. Tu museli byť práce prerušené kvôli inštalácii pohrebnej scény, ktorá asi bola súčasťou rozlúčkového ceremoniálu. Napriek vyplneniu a poškodeniu interiéru bolo možné pôvodnú podobu vnútra hrobu v hrubých črtách zrekonštruovať. Mohli sme sa pri tom oprieť o časté antické vyobrazenia pohrebnej scény, na ktorých zomrelý akoby oživený na druhom svete leží na lôžku (obr. 59). Takúto úpravu interiéru hrobu podporujú aj niektoré archeologicky zistené fakty v našom prípade, či v iných hrobkách z tejto doby. Na podlahe sarkofágu popri zvyškoch kostry a súčiastiach jeho odevu ležali aj časti lôžka, na ktorom nepochybne zomrelý spočíval. Súčasťou zariadenia vnútornej komory mohol byť podobne ako na antických vyobrazeniach aj okrúhly stolík, ktorého časti sa našli opreté o stenu zrubu. Predpokladáme, že sem boli premiestnené zvnútra hrobky vykrádačmi.

Telo zomrelého v slávnostnom odeve so všetkými ozdobami a atribútmi jeho postavenia bolo rituálne uložené na ležadlo a prikryté, akoby spal. Po rozlúčkových obradoch sa sarkofág uzavrel, čo bol podobne ako pri dnešných pohreboch záver hlavnej časti obradu. Položením strechy a posledných platní krytiny zomrelý zmizol spred zrakov truchliacich. Nasledovalo menej emocionálne dejstvo – ukladanie častí zariadenia, použitého pri obradoch. Dosky a ďalšie časti már boli, zrejme z priestorových dôvodov, zložené pri stenách i na streche sarkofágu.

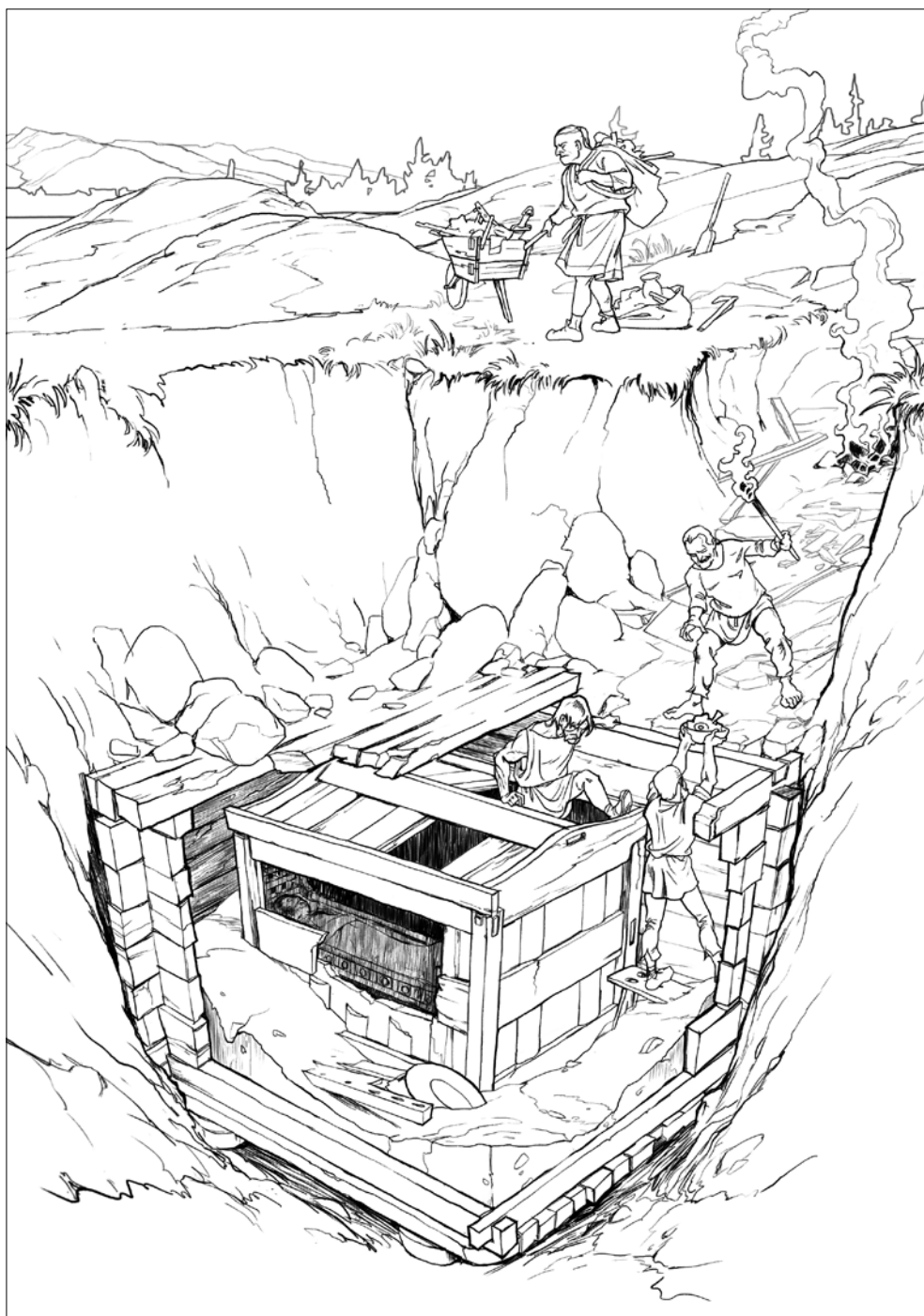
Vo vonkajšej komore boli uložené aj ďalšie veci. V blatistom závale juhovýchodného rohu sa našiel jednoduchý stolček zo smrekovcového dreva, ktorý má na doske viacero otvorov. Bádania si nie sú istí, či bol súčasťou výbavy, prípadne či ho zlodeji nepoužili ako stupienok pri vykladaní koristi von z hĺbky hrobu. Podľa etnológa Juraja Zajonca, ktorý podrobne preskúmal povrch stolca a pracovné stopy na ňom, mohlo ísť o náradie podobné dnešnej strúhačke na výrobu šindľov, na ktorom sa zhotovovali platne na steny i krytinu vnútornej komory (obr. 76). Keďže toto náradie sa použilo pri stavbe domu mŕtveho, mohol stolček zostať zviazaný s hrobom – tabu – a preto bol (symbolicky) uložený do hrobky.

V kúte vonkajšej komory ležal podstavec dreveného svietnika, ktorého horná, možno kovová časť zrejme upútala pozornosť zlodejov a nezachovala sa (obr. 77). Svetlo lámp, sviec či ohňa patrilo v minulosti podobne ako aj dnes k rituálu smrti a stopy po takýchto objektoch nachádzame v mnohých funerálnych objektoch antického Stredomoria, rímskych provincií i barbarika. Ojedinele, napríklad v germánskych hroboch zo spomenutých pohrebísk Oberflacht a Trossingen na juhozápade Nemecka sa zachovali aj sviece z včelieho vosku a drevené svietniky podobné nášmu nálezu. Chvejúci sa plamienok sviečky symbolizuje krehkú niť života a zdroj svetla mal sprevádzať zomrelého na jeho púti po temnotách záhrobia. Paradoxom, akýmsi protikladom v rámci týchto predstáv je osvetlenie rovnakého priestoru plameňmi ohniska a lúčov, ktoré pre svoje ničivé dielo využili vykrádači.

Až na samý záver ceremónie sa na podlahu vonkajšej komory rituálne uložili ďalšie súčasti vybavenia hrobu (obr. 78). Boli to niektoré osobné veci zomrelého a zásoby potravy a nápojov na cestu do záhrobia. Za ich zachovanie pravdepodobne vďačíme skutočnosti, že počas vniknutia do hrobky prerúbaním trámov plochej strechy komory sa

Obr. 79. Identické repliky náradia vykrádačov hrobky. Foto K. Pieta.

Obr. 80. Vykrádanie hrobu v Poprade. Kresba M. Mordel.

Obr. 81. Hore *Anoplotrupes stercorosus* – príbuzný lajnia-kov, objavených v hrobke. Foto U. Schmidt 2015 (flickr).
Dole lajnia z dna hrobky. Foto T. Štolcová.

do jej juhovýchodného kúta zosunula hlina, ktorá túto časť priestoru ochránila pred vykradnutím či vážnejším poškodením.

Predpokladáme, že technicky i časovo náročné uzavretie zrubovej komory sa udialo až po skončení obradov, ale nepochybne pod kontrolou príslušných autorít. Zrub sa prekryl kresanými štvormetrovými stropnými trámami, ktoré boli opäť utesnené a ochránené proti vlhkosti vrstvou dreveného uhlia. Na záver sa zasypala predsieň i sama hrobka a vykonali sa záverečné úpravy terénu, ktorých súčasťou bol iste monument, vyznačujúci miesto hrobky. Či to bol mohylový násyp už dnes nezistíme, pretože v čase objavu hrobu bol už pôvodný povrch znížený a značne porušený. O existencii označenia miesta pohrebu však nepriamo svedčí presné nasmerovanie výkopovej štôlne lupičov, ktoré vyústilo do predsiene hrobky. Mohyly či iné označenia hrobov príslušníkov spoločenskej elity na osamelých miestach mimo pohrebných areálov boli miestom „zádušných“ spomienkových obradov najbližšej rodiny či širšej komunity, podľa spoločenského významu zomrelého.

Čo sa z hrobky stratilo

Aké ďalšie predmety sa v hrobke nachádzali sa už žiaľ asi nikdy nedozvieme. Podľa komorových hrobov, ktoré unikli vykradnutiu však vieme, že ich vybavenie, napriek rozdielom, vyplývajúcim z odlišného spoločenského postavenia, zámožnosti i veku pochovaných malo určité spoločné štandardy. Často sa v nich sústreďovali honosné veci, zhotovené domácimi majstrami i skvostné cudzie výrobky. Aj v popradskom hrobe takéto predmety s určitosťou nechýbali. Súčasťou koristi zlodejov sa iste stali obvyklé súčasti kroja popredného bojovníka. K nemu patrili hlavný symbol spoločenského postavenia – opasok alebo aj záves na meč s prackou a ozdobnými kovami, ako aj jedna či viacej spôn zo striebra či zlata, spínajúcich odev a plášť. Odznakom vysokého statusu muža bol aj masívny zlatý náramok. Chýbajú aj časti doložených súčastí odevu a osobnej výbavy – druhá strieborná pracka z obuvi či drôtený náhrdelník, na ktorom zrejme viseli zachované zlaté či jantárové amulety. Zo zbraní v hrobe zostal jediný hrot šípu symbolicky vyrobený z medi a puzdro na luk. Chýba však štít a meč, či kopija. Veľmi pravdepodobne

boli taktiež odnesené vzácne kovové či sklené nádoby, určené k stolovaniu zomrelého. V chaose rabovania zmizla aj väčšina sklenených kameňov spoločenskej hry a ďalšie veci.

Celkový zámer zostavy hrovej výbavy príslušníka spoločenskej elity bol jasný: demonštrovať pred smútočným zhromaždením a zrejme aj pred svetom záhrobia mimoriadne postavenie zomrelého. Na mieste je však otázka, akými cestami sa do rúk náčelníkov, sídliačich kdesi hlboko v barbariku toto mimoriadne bohatstvo v podobe luxusných predmetov a mincí z drahých kovov dostávalo.

Podľa štúdií, venovaných ekonomike vtedajšej spoločnosti jej elita získavala bohatstvo viacerými cestami. Na výhodných miestach diaľkových ciest vznikali lokálne mocenské strediská, ktoré kontrolovali rozvíjajúce sa obchodno-výmenné kontakty a podieľali sa na ziskoch z distribúcie cudzích výrobkov do blízkeho či vzdialenejšieho okolia. Postupom času boli do armád Impéria v rámci vzťahov germánskych kmeňov s Rímom v stále väčšom rozsahu regrutované oddiely bojovníkov, vedených svojimi náčelníkmi, ktoré na rôznych miestach rímskej hranice slúžili ako platení žoldnieri. Po návrate so sebou prinášali nielen získaný majetok, ale aj znalosti a skúsenosti z hospodársky i kultúrne vyspelejších zemí. Vodcovia zasa členov svojich družín spätne motivovali darmi zo získaných poplatkov a tribútov. Značný podiel na zvyšovaní hospodárskej úrovne krajiny mali nepochybne aj zajatci, ktorí neboli len pracovnou silou, ale prinášali aj nové zručnosti a znalosti.

Obr. 82. Zlaté ozdoby a staré rímske denáre, pochádzajúce pravdepodobne z pokladu, ukrytého v okolí Važca. Bola to súčasť koristi z popradského hrobu? Foto M. Ruttkay.

Koncom doby rímskej nad obchodnou výmenou či kontaktmi na základe dohôd prevládli koristnícke výpravy bojových družín a túžba po lepšom živote viedla k migračným pohybom celých častí kmeňov. Tradičné obchodné trasy, ako napríklad jantárová cesta, spájajúca pobrežie Jadranu a stredné Podunajsko s oblasťou Baltu stratili svoj význam. Boli využívané len lokálne, ako v prípade koridoru, prechádzajúceho z Povážia cez hlavný karpatský hrebeň do povodia Dunaja.

Otvorenie hrobu – vykradnutie hrobu

Ešte sa vráťme k narušeniu nášho monumentu. Hrob nebol v dávnych časoch len miestom večného odpočinku. Z rozličných príčin, napríklad zo strachu pred návratom mŕtveho alebo kvôli obyčaju odobratia dočasne v hrobe deponovaných vecí či z iných dnes už neznámych dôvodov dochádzalo v rôznych dobách k opätovnému otváraniu hrobov. Zvyk pochovávať zomrelého spolu s časťou jeho majetku, prameniáci z pevnej viery v život na onom svete, mal za následok aj pokúšenie získať uložené cennosti späť. Narušovanie hrobov za týmto materiálnym cieľom je známe už od najstarších čias a rozšírené bolo najmä v dobách pochovávať nespálených tiel s neporušeným hrobovým inventárom a zrejme sa často (ale nie vždy) týkala spoločenstiev bez priamej väzby na pochovaných. V nepokojnej dobe sťahovania národov s veľkými kmeňovými pohybmi a výmenami obyvateľstva zaznamenávame často až masové vykrádanie pohrebísk, a to vlastnými ľuďmi i príslušníkmi novo prichodiacich národov. Tento rozšírený spoločenský jav bol exemplárne trestaný vo viacerých germánskych zákonníkoch z 5.-8. storočia a, žiaľ, máme s ním do činenia aj v prípade hrobky z Popradu.

Opätovné otvorenie nášho hrobu je jedným z veľmi autentických a archeologicky dobre zdokumentovaných „príbehov“, spojených s týmto mimoriadnym objavom. Podľa neklamných známkov násilného počínania votrelcov nepochybujeme o tom, že ich primárnym cieľom nebola manipulácia z telom či výbavou mŕtveho, ale získanie koristi. Postup a neblahé následky tohto činu sme už spomenuli pri popise odkrývania nálezu, počas ktorého sme mohli do detailov sledovať postup týchto lupičov. Podľa počtu zanechaných lopát boli najmenej traja (obr. 79). Kvôli uvoľneniu vstupu do podzemia v stiesnených podmienkach výkopu votrelci nemohli odsunúť stropné trámy, preto ich prerúbali ťažkou sekerou a po odstránení dosiek krytiny vnikli dovnútra sarkofágu. Potom pomocou sekery rozobrali jeho západnú stenu a týmto otvorom sa zbavili väčších kusov vnútorného zariadenia. Kusy získaných cenností otvorom v streche podávali spoločníkovi, stojacom v sporom svetle ohňa, založeného v predsieni. Tu sedeli ľudia, ktorí „pracovali“ s korisťou, vynášanou z hĺbín hrobky. Strhávali strieborné plechy z častí rozobratého lôžka, ktoré tu spolu s rozstiepenou doskou stolovej hry aj zanechali. Nevynášali veci do voľného priestoru na denné svetlo, ukrývali sa (obr. 80).

Dobu vykradnutia môžeme dnes podľa získaných informácií len približne odhadnúť na viac rokov po smrti kniežaťa, pretože pri narušení hrobky bolo už telo zomrelého zotlené, po ukončení procesu prirodzeného rozkladu. Dokazuje to skutočnosť, že časti skeletu boli pri prehľadávaní sarkofágu rozhádzané a žiadne kosti nezostali vo vzájomnej anatomickej polohe. Typ veľkej drevorubačskej sekery, ktorú na podlahe zanechali vlamači, poznáme z výšinných osád tamojišieho severokarpatského, teda domáceho obyvateľstva. Lokálny pôvod naznačuje aj ich dobrá orientácia pri hľbení vchodu do hrobky.

Zaujímavý údaj o čase vykradnutia hrobu prinieslo štúdium pozostatkov hmyzu, ktoré sa našli na podlahe hrobky (obr. 81). Podľa určenia už spomenutého nemeckého bádateľa Ulricha Schmölckeho ide o niekoľko druhov lajniačov – hnojivalov z nadčelade Scarabaeoidea. Kolónie týchto chrobákov žijú na malých teritóriách, živia sa výkalmi a rozkladajúcimi sa látkami a na jar kladú vajčka do vyhlúbenej pôdy. To bola možno doba, kedy sa lajniačky dostali do práve otvoreného a vylúpeného, ale ešte nezaplaveného hrobu.

Archeológovia i odborníci na geológiu a životné prostredie sa spoločne zamýšľali nad tým, ako sa mohla hrobka v drsných tatranských podmienkach tak zázračne zachovať. Jedno z možných vysvetlení predpokladá, že po otvorení hrobu vykrádačmi niekoľko rokov po pohrebe vnútro hrobovej jamy vyhlúbenej v nepriepustných vrstvách

cez vykopanú štôľňu postupne zaplnila dažďová voda a bahno. Stála vlhkosť v riedkom sedimente udržala organické predmety vo výnimočne dobrom stave. Zdá sa teda, že nám hrobku svojim zásahom paradoxne zachovali – vykrádači.

Zaplavenie hrobky malo asi aj ďalšie následky, ktoré sťažili prácu výskumníkom pri rekonštrukcii pôvodného vzhľadu pohrebu. Prúdy vody pritekajúcej do jamy cez chodbu vykrádačov nadnášali drevené a iné ľahké predmety v oboch komorách a premiestňovali ich. Svedčia o tom vrstvičky kalu na podlahe i pozícia niektorých predmetov. Dôsledkom pohybu vo vode bolo asi aj nesymetrické postavenie sarkofágu v zrubovej komore. Ako sa vie aj 1600 rokov staré drevo nadnášať vo vode sme sa presvedčili hneď na začiatku vykopávok, kedy počas veľkej búrky príval vody nadvihol celú trámovú strechu ešte nezakrytej hrobky a posunul ju. Vidno to na jednom z obrázkov (obr. 17).

Dovoľte nám úvahu, ktorá možno aspoň čiastočne odpovie na zvedavú otázku niektorého z čitateľov. Mohol byť náš mladý muž, pochovaný podľa tradičných germánskych zvyklostí kresťanom? Dostal sa do styku s týmto rýchlo sa šíriacim a ešte stále novým učením, vtedy už štátnym náboženstvom Rimanov? Je to možné a aj pravdepodobné. Germánske kmene na severnej hranici ríše sa v priebehu 4. storočia v čoraz väčšom počte dostávali do spojeneckého, federátneho vzťahu s rímskou administratívou a tvorili významnú časť armády Impéria. Germáni už prichádzali do styku s provinciami ako kresťania, avšak s vieroukou, odlišnou od ortodoxného vierovyznania väčšiny provinciálov, ktoré bolo definované a kodifikované na prvom nicejskom koncile v roku 325. Góti, Vandali a ďalšie germánske národy si osvojili arianizmus, heretické učenie kňaza Areia z egyptskej Alexandrie, ktoré, na rozdiel od oficiálnej cirkevnej doktríny, neuznávalo Krista za Boha a súčasť svätej trojice, ale len za bytosť podobnú Bohu. Dnes pravdaže nevieme, či aj časti kmeňov, sídliace ďaleko od ríšskej hranice boli pokresťančené a archeológia nám v tomto smere neprináša žiadne indície. Podľa odhadovaných stykov mladého kniežata s antickým svetom, vyplývajúce z jeho stravovacích návykov i romanizačných prvkov hrobky a jej výbavy však dovoľujú reálne predpokladať aspoň jeho kontakt s kresťanstvom či vedomosti o novej viere.

Zlato z hrobky?

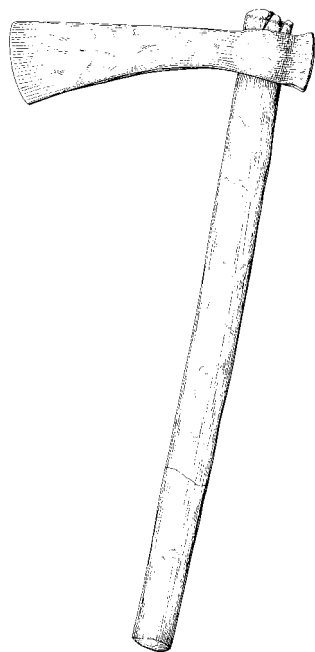
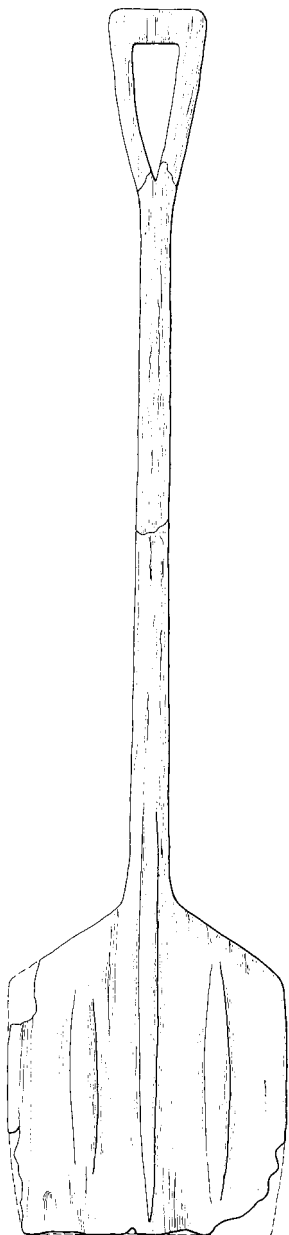
Na záver uvedieme ešte jeden príbeh, ktorý sa však končí skôr otáznikom ako bodkou za epizódou vylúpenia hrobky. V júni roku 2002 priniesla občianka z obce Važec pod Vysokými Tatrami do pobočky Archeologického ústavu SAV v Košiciach kovový predmet, zdobený červenými a bielymi kameňmi (obr. 82). Odborníci zistili, že ide o šatové spínadlo, sponu, zhotovenú zo zlata a vykladanú polodrahokamami, aké bývali súčasťou odevu najvyšších rímskych vojenských veliteľov. Časom sa potvrdilo, že ide o starožitný predmet v dlhoročnej rodinnej držbe, ktorý bol objavený v katastri obce pri práci na poli ešte okolo polovice minulého storočia.

Prešlo niekoľko rokov a po objave popradskej hrobky v roku 2006 v podtatranskej oblasti vzrástol záujem verejnosti o archeologické pamiatky v tomto regióne. Postupne sa do rúk bádateľov dostala nielen spomenutá zlatá spona, ale objavili sa aj ďalšie vzácne predmety, všetky z rovnakého historického obdobia, z konca 4. storočia, teda z doby vybudovania hrobky. Boli to ošúchané strieborné denáre, malý zlatý ingot, masívny zlatý náramok, prsteň ale aj prívesky, ktoré pôvodne tvorili pektorál, ozdoby hrude, s navlečenými magickými ozdobami. Dva prívesky boli zhotovené z rímskych zlatých mincí – solidov, razených za cisárov – spoluvládcoval Valentiniána a Valensa. Rovnaký

prívesok s mincou cisára Valensa sa našiel aj v popradskom hrobe. Ďalšie existujúce zlaté ozdoby, pochádzajúce zrejme z tohto súboru sa ešte nedostali do rúk odborníkov.

Ešte sa nakrátko vráťme k šatovej sponu, ktorá napriek poškodeniu, spôsobenému zrejme pri jej objavení predstavuje mimoriadny umelecko-remeselný artefakt a zároveň aj predmet s pozoruhodnou historickou výpoveďou. Zlaté spínadlá tohto typu nosili iba najvyšší velitelia rímskej armády. Môžeme to vidieť na obrázku 6.18., kde rovnakú sponu na pleci nosí aj vrchný veliteľ vandalského pôvodu Stilicho. Lesk nášho exemplára ešte zvyšuje zriedkavé použitie drahých kameňov i nápis na spodnej strane zapínacieho zariadenia. Text s úspechom prečítal a objasnil popredný nemecký staroveký historik profesor Karlheinz Dietz. Nápis uvádza zhotoviteľa, zlatníka Eupora, hmotnosť použitého zlata (82,13 gramu) i meno objednávateľa, vysoko postaveného šľachtica (clarissimus) menom Lupus. Podľa Dietza muž tohto rangu, Flavius Lupus, pôsobil medzi rokmi 402-410 v Panónii a teoreticky mohol byť objednávateľom diela. Ďalšie osudy honosnej spony, ako sa dostala hlboko do barbarika zostanú asi navždy nepoznané.

Dnes už nikto nevie bezpečne potvrdiť, či bol tento poklad pôvodne uložený spolu s prvým nálezom – zlatou sponou. Tiež sa môžeme len domnievať, že tento cenný súbor pôvodne tvoril súčasť inventára hrobky a honosného odevu pochovaného veľmoža. Podobné zlaté poklady z doby sťahovania národov u nás nie sú časté a pre našu hypotézu môže svedčiť rovnaký vek i relatívne malá vzdialenosť medzi obomi nálezmi – asi 25 kilometrov vzdušnou čiarou. Možný vzájomný vzťah podporuje aj „mužský“ charakter niektorých šperkov (spona, náramok, veľkosť prsteňa). Severná časť katastra obce Važec, kde sa spona našla, tvorí dnes práve tak ako pred tisícročiami zúžený úsek historickej diaľkovej cesty východo-západným smerom, ktorá spája Spišskú kotlinu s regiónom Liptova a pokračuje ďalej údolím Váhu. Poklad bol teda schovaný neďaleko frekventovanej komunikácie, ktorou sa presúvali jednotlivci a možnože aj skupinka vykrádačov popradského hrobu, ktorá si tu časť koristi ukryla. Rovnakou cestou, v túžbe po novej priaznivejšej domovine, odchádzali aj poslední predslovanskí obyvatelia Spiša na ich putovaní smerom na západ.

8 ZÁVER

Výpoveď hrobu o našej minulosti

Na záver si zhrňme hodnoty a poznatky, ktoré doterajšie výsledky našej dlhoročnej práce priniesli. Začnime samotným nálezom a znova vzdajme hold náhode či šťastiu, ktorým vďačíme za jeden z najväčších archeologických objavov ostatných desaťročí. Vedecký výskum v paradigmách svojich metód nepočíta so šťastím, ale iba s prepočítanými a doloženými faktami. Ale bolo to skutočné šťastie, ktoré stálo na začiatku nášho príbehu ako prvé ohnívko dlhej reťaze udalostí, naplnených výskumnou i organizačnou prácou. Nebyť kaluže vody, ktorá rušila prácu stavbárov, nebyť strachu bagristu pred nebezpečenstvom výbuchu v zdanlivom bunkri, nebyť doktora Rotha, ktorý neváhal a zvolal k nálezu poradu, hrobka by sa nenašla a zostala by rozbitá a zavalená kamením hlboko pod podlahou výrobnéj haly, v ktorej sa vyrábajú kosačky. Keby nebol hrob po otvorení a surovom vyplnení zaplavený vodou, obdivuhodná drevená architektúra či nábytok by v zemi zotleli a rozpadli sa na prach. Nemalým šťastím tiež bolo, že sa do dlhoročnej práce na dokumentácii, záchrane, vyhodnotení a sprístupnení tohto unikátneho historického monumentu zapojili ľudia, ktorí vedeli, ako na to a dokázali spolu ľudsky vychádzať a obetovať tejto práci hŕbu času a energie, a to po dlhé roky.

Už krátko po objave sa ukázalo, že bádateľský program takéhoto rozsahu a variability v súčasnosti nie je schopný riešiť ani najzdatnejší jednotlivec, pretože kvalitný výsledok v modernej vede môže dosiahnuť len úzko prepojená pracovná skupina, a to v súhre viacerých vedeckých odborov a v kvalitnom medzinárodnom zložení. Tento postup, dnes už bežný v európskom výskumnom priestore sa v našom prípade veľmi dobre osvedčil a vďačíme mu za mnohé z dosiahnutých výsledkov a väčších či menších objavov. Práve široký kolektív výskumníkov z rôznych štátov a z rôznych vedeckých odborov umožnil poskladať stále síce medzerovitý, ale napriek tomu ľudsky priťažlivý a vedecky presvedčivý obraz života a smrti človeka, ktorý žil v našej krajine pred viac ako šesťnástimi storočiami.

Objav 1: Známa-neznáma architektúra, známy-neznámy dizajn

Očividným a asi najdôležitejším prínosom nášho nálezu je zriedkavá zachovalosť hrovej architektúry a jej výpoveď pre poznanie vtedajšej doby. Nikde inde v stredoeurópskom priestore sa nedalo do detailov spoznať včasnohistorickú funerálnu drevenú stavbu v šokujúcej úplnosti, so všetkými podrobnosťami a technickými postupmi. Na detailoch je možno sledovať a podrobne študovať značky po vymieraní rozmerov, stopy po vŕtaní a vysekávaní otvorov i stopy po sekerách-kresačkách či obojručných nožoch ako autentické svedectvo zručnej práce spreď mnohých storočí. Ukázalo sa tiež, že budovanie germánskych komorových hrobov bolo nepochybne inšpirované monumentálnymi hrobkami v Stredomorí, kde mali dlhú tradíciu, siahajúcu hlboko do čias gréckej a etruskej civilizácie. V Poprade kameň pohrebnej komory a mramor sarkofágu nahradilo drevo, materiál, ktoré domáci majstri-tesári dobre poznali a výborne zvládali.

Aj nábytok z hrobky je svedectvom vysokej úrovne domáceho remesla, ktoré bolo taktiež silne inšpirované ideami z antického juhu: predlohami dreveného stolíka (či skôr obetného stola) boli rímske výrobky z mramoru. Aj k lôžku, ktoré bolo umne zhotovené z kvalitného tisového dreva nachádzame veľmi podobné vzory medzi gréckym či rímskym nábytkom, ktorých podoba sa nám zachovala na mnohých vyobrazeniach

stredomorského každodenného života, či pohrebných obradov. Veru, karpatský kraj bol menej izolovaný a viac sveta znalý, kultúrnejší, romanizovaný, než sme si doteraz mysleli...

Objav 2: Hrob ako zrkadlo doby

Silným odkazom hrobky je jej výpoveď o spoločnosti, ktorá žila po oboch stranách Tatier na konci doby rímskej. Výskumy nám zároveň priblížili prírodné prostredie tej doby v čase, kedy bola krajina len málo ovplyvnená činnosťou človeka. Náročné terénne podmienky zalesneného či lúčinatého horského terénu sťažujú vyhľadávanie a skúmanie archeologických nálezísk. V našom prípade sa pod skromné výsledky doterajších poznatkov o karpatskom osídlení v 4.-5. storočí podpísal aj malý rozsah prieskumných prác, spôsobený obmedzeným záujmom výskumníkov o náročnejšiu a menej efektívnu terénnu prácu v horách. Popradský nález naše doterajšie poznatky v mnohom smere zmenil a hlavne podstatne rozšíril.

Podľa doterajších dostupných zdrojov sa noví osadníci na Spiši javili ako jednoduché spoločenstvá priekopníkov, ktorí znovu kolonizovali drsné horské regióny. Obnovovali tu hospodársky využiteľnú krajinu a zvlášť intenzívne sa venovali ťažbe ľahko dostupnej železnej rudy a spracovaniu tohto kovu. Podľa analýz išlo o skúsených remeselníkov a mimoriadne široký sortiment ich výrobkov zároveň svedčí o dobrej organizácii i o vysokej technickej úrovni výsledkov ich práce.

Až na niekoľko fragmentárnych cudzích predmetov doteraz nič nenasvedčovalo tomu, že poprední muži tohto ľudu boli v spojení so vzdialenými končinami vtedajšieho sveta. Hrobka, jej podoba i výbava predstavu o zabudnutom kraji pod Tatrami a jeho v horách izolovaných obyvateľoch radikálne zmenili. Vnútoraná komora napodobňujúca sarkofág, lôžko a stôlík podľa antických vzorov i časti inventára rímskeho pôvodu sú neklamným svedectvom pevných väzieb so Stredomorím, čo ostatne v prípade stravovacích návykov mladého náčelníka potvrdili aj izotopové rozbor. Zrazu vidíme v odlišnom svetle aj doterajšie cudzokrajné nálezy zo Spiša. Ukazuje sa, že zlomky keramiky pôvodom zo severnej Afriky a stredomorská mušľa z Vrbova nie sú kuriozitami, ktoré sa pod Tatry dostali akosi náhodou, ale boli súčasťou a zrkadlením rozsiahleho prúdu interaktívnych vzťahov medzi karpatským prostredím a vzdialeným, ale nie neznámym Stredomorím. Tieto väzby formovala doba postupného rozpadu Rímskeho impéria, ktorého vojenské sily stále viac a viac vytvárali jeho bývalí protivníci – oddiely bojových barbarov, postupne nahrádzajúce légie rímskych občanov. Žoldnieri a federáti v rímskych službách, časti germánskych kmeňov, usídľovaných pozdĺž hraníc ríše na ich obranu komunikovali s domovským prostredím a spolu s obchodníkmi sprostredkovali technické poznatky, hospodárske benefity i spoločenské zvyky svojim krajanom, žijúcim ďaleko na severe.

Objav 3: Paradoxy zničenia hrobu

Ako ponurý a drsný, ale zároveň živý a priam detektívny príbeh sa ukázalo vylúpenie hrobu, ktorého priebeh sme vedeli počas vykopávok sledovať skoro krok za krokom. Tento zásah nás nepochybne pripravil o mnohé atraktívne cennosti, aké vo svojej dobe demonštrovali spoločenský status zomrelého a skvosty umeleckého remesla dnes bývajú objektom obdivu a lákadlom pre návštevníkov múzeí.

Časový odstup vykradnutia od pohrebu nevieme bližšie stanoviť. K narušeniu hrobky došlo v čase, kedy sa už blížila chvíľa postupného, či náhleho, ale iste definitívneho opustenia podtatranského kraja jeho germánskym/vandalským obyvateľstvom, ktoré sa podľa historických správ i z pohľadu archeológie rozplynulo v mohutnom prúde migrantov, smerujúcich, podobne ako je tomu aj dnes, za lepším životom do bohatších

a klimaticky vľúdnejších končín Európy. Ak sa časom ukáže autentickosť zlatého pokladu z okolia Popradu, bude znovuobjavenie tohto možného pozostatku skvelej výbavy mladého kniežata dôstojným zavŕšením dobrodružstva hrobky.

Objav 4: Človek z hrobu

Nakoniec sa vráťme k základnému motívu nášho rozprávania: k osudu jedinca, kvôli ktorému sa všetko, čo súviselo s pohrebom udialo. Jeho zovňajšok i životný príbeh pomohli v doteraz nevidanej miere poodhaliť nové výskumné metódy. Ich prostredníctvom vieme, že človek z hrobu bol domáceho pôvodu, vyrastal pod Tatrami. Mal vysokú, dobre stavanú postavu. Podľa zistených stravovacích zvyklostí sa však počas svojho krátkeho života pohyboval v Stredomorí, či už bol členom spojeneckého vojenského oddielu, alebo znášal v tých časoch častý údel rukojemníka za svoj kmeň niekde pri cisárskom dvore. Úzke a dlhodobé väzby tamtošej germánskej šľachty na vzdialený neskorootrický svet sa prekvapujúco jasne odzrkadlil v spomenutom napodobňovaní rímskych vzorov v stavbe a vybavení hrobu.

Obr. 83. Prof. Claus von Carnap-Bornheim pred kamerou RTVS rozpráva o projekte Poprad. Foto T. Štolcová.

Príčinu jeho smrti vo veku necelých dvadsiatich rokov sa pre neúplnosť zachovalého skeletu nepodarilo preukázať. Jeho priamou či nepriamou príčinou ale mohla byť hepatitída typu B. Zistenie tohto vírusového ochorenia z pozostatkov starých 1600 rokov patrilo k veľkým úspechom bádateľov, ktoré ocenil vedecký svet.

Archeológia a verejnosť

Atraktívny nález v úplnosti zachovanej dávnovej hrobky prirodzene vyvolal záujem verejnosti. V čase vykopávok, ale aj po rokoch výskumov sa médiá zaujímali o osud tohto nálezu. Hrob sa stal aj inšpiráciou tvorivých osobností z oblasti umenia. Zaujala aj režiséra Jozefa Chudíka, ktorý spolu s kameramanom Róbertom Benkovitsom nakrútil pre RTVS a Trigon Production s. r. o. tri dokumenty s názvom Slovenskí archeológovia: Kniežacia hrobka z Popradu-Matejoviec (obr. 83). Výtvarník Igor Benca vyhotovil známku s motívom vzácného lôžka (obr. 84) a námet tajuplných obradov pri pohrebe germánskeho kniežaťa oslovil maliara Pavla Wavreka (obr. 85). Nepochybujeme však o tom, že sprístupnenie objektu hrobky a výsledkov jej dlhoročných výskumov v trvalej expozícii v Podtatranskom múzeu v Poprade vyvolá prirodzený záujem ľudí bližšie spoznávať tento objav a jeho prostredníctvom aj naše dejiny.

Obr. 84. Príležitostná známka a obálka s motívom hrobky z Popradu. Autor I. Benca.

Celkom na záver: Chvála statočných a pozvanie na cestu za dobrodružstvom

Nie je to zvyčajné poďakovanie, ale skôr pripomenutie pre všetkých, ktorí každý objav vnímajú ako akúsi šťastnú hviezdu, ktorá prudko vzlietla nad obzor a osvietila nálezcú. Okrem už spomínanej a pochválenej náhody i potrebného šťastia treba nájsť, zomknúť a nadchnúť ľudí, ochotných pomôcť a podieľať sa na drobnej každodennej práci, bez ktorej by nikdy nedošlo k zachráneniu, spoznaniu a sprístupneniu hrobky. Ešte raz vzdávame hold všetkým obetavým ľuďom, ktorí za náročných podmienok na stavenisku v Matejovciach prispeli k záchrane tejto skvelej pamiatky. O nič menšiu zásluhu nemajú nemeckí odborníci v Schleswigu, ktorí boli ochotní nálež ako jedinečnú,

ale dlhodobú a mimoriadne náročnú vedeckú výzvu prevziať. Po dlhé roky sa starali o nevídaný objem tisíce kilogramov vážiacich drevených súčastí hrobky, jej zložitú dokumentáciu, konzerváciu a náročné financovanie projektu. Pripomeňme si tiež, že dominantnú úlohu pri výskume i ochrane tejto pamiatky zohral Archeologický ústav SAV, jeho vedúci predstavitelia a odborníci. V úzkej spolupráci s Podtatranským múzeom v Poprade bude AÚ SAV i v budúcnosti po odbornej stránke zodpovedať za prezentáciu a trvalé zachovanie tohto veľkého objavu. Obom inštitúciám a ich predstaviteľom zato patrí chvála a vďaka. Vďaka patrí aj dlhému radu bádateľov a bádateľiek z iných pracovísk, ktorí pomohli doplniť jednotlivé kamienky zložitej a pestrofarebnej mozaiky oživeného obrazu i legendy popradského nálezu.

Obr. 85. Pohreb germánskeho náčelníka z Popradu. Olej, P. Wavrek.

Milí čitatelia, naše rozprávanie je na konci. Mnohé jeho časti zostali nezodpovedané, ale tak to už pri archeologických témach býva. Veď vykopávky v zemi zachycujú len drobné čiastočky reálneho deja spreď mnohých čias. Tieto sú síce vierohodné, neskreslené, ale pôvodný celok pomocou nich vidíme len v hmlistých obrysoch. A to napriek novým postupom a výskumným metódam, ktoré nám pomohli ponúknuť nové, vskutku autentické detaily zo života popradského kniežata i z dramatickej doby, v ktorej žil.

DODATOK 1

Knieža sa vracia

Do minulosti sa v mladšom či staršom veku radi vraciame. Tým viac a intenzívnejšie, ak sú objektom či prostredníkom spoznávania starých čias dávne objekty, naplnené históriou a podfarbené starými príbehmi či potvrdené historickými faktami. Dnešný moderný človek sa pri stretávaní s dejinami prestáva zaujímať o romantické deje a povrchné vysvetlenia. V duchu doby chce byť súčasťou poznávania a aspoň sprostredkovane, nepriamo sa podieľať na dobrodružstve skúmania, porozumieť, ako sa dosahuje výsledok vedeckého výskumu. Archeológia má v očiach verejnosti v tomto smere nepochybnú príťažlivosť, pretože spája v sebe prvok prekvapivého objavovania i strhujúce postupy a výsledky exaktných analytických metód. Preto sú aj mnohé terénne archeologické výskumy, najmä tie, ktoré prinášajú zrozumiteľné výsledky, vďačným a vyhľadávaným objektom osvetly i kultúrneho turizmu. Narastá aj záujem o múzeá v prírode – archeoparky, ale aj o kvalitné muzeálne výstavy, pravdaže o tie, ktoré približujú návštevníkom minulosť a pamiatky zrozumiteľne, interaktívne, s využitím širokých možností súčasnej vedy i expozičnej techniky.

Obr. 86. Historická budova Podtatranského múzea so stálou expozíciou hrobky. Foto T. Štolcová.

Už v roku 2006, v čase vykopávok v Poprade, sa všetci účastníci záchrany hrobky zhodli na tom, že sa tento jedinečný objekt po jeho preskúmaní a konzervácii musí vrátiť tam, kde sa našiel. Pravdaže, nie na pôvodné miesto v priemyselnom parku, ale do dôstojného

prostredia v rodnom kraji zomrelého, ako svedectvo vysokej úrovne dávneho remesla i dešifrovaného osudu človeka z honosného hrobu. Toto prirodzené rozhodnutie rovnako rešpektovali príslušné štátne inštitúcie, zodpovedné za pamiatku patriacu nášmu štátu i Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, ktorý mal od začiatku na starosti i na zodpovednosti správu tohto nálezu a jeho trvalé zabezpečenie do budúcnosti. Spolupráca s Podtatranským múzeom v Poprade, ktorého pracovníci stáli pri začiatku tohto objavu a obetavo sa podieľali na jeho záchrane prirodzene určila túto inštitúciu ako miesto trvalého uloženia a sprístupnenia hrobky i jej obsahu (obr. 86).

Po dlhých rokoch, naplnených trpezlivou prácou so stovkami drevených súčastí hrobky, na ich dokumentovaní, konzervovaní, reštaurovaní, ako aj na rekonštrukcii pôvodnej podoby poškodených artefaktov sa postupne priblížil čas návratu objektu na Slovensko, ale aj čas jeho odovzdania takrečeno do verejnej služby – dlho očakávaného sprístupnenia nálezu verejnosti. Veď od skončenia výskumu koncom roku 2006 už prebehlo viac ako 15 rokov... Mnohým, najmä nezainteresovaným sa to zdá veľmi dlhá doba, ktorú sa bádateľský tím snažil čo najviac skrátiť. Technológia konzervovania, zabezpečujúca trvalú stabilitu dreva a iných organických materiálov však má svoje nemenné limity. Ako zásadný problém sa ukázalo vysušenie viacero ton vážiacej vonkajšej zrubovej komory, kde otázka nedostatočného financovania, spojená s technickým problémom konzervovania dlhých a ťažkých brvien viedla nemeckých technikov k vyskúšaniu už spomenutého experimentu – prirodzeného vysušenia viac ako päťdesiatich klád dlhodobým uložením do pravidelne vymieňaného pieskového lôžka, ktoré z nich odsáva vlhkosť. Táto nenáročná metóda však znamenala v porovnaní s konzerváciou vnútornej komory a jej dreveného inventára polyetylénovým (PEG) roky čakania naviac.

Obr. 87. Záber z úspešnej výstavy inventára hrobky v Podtatranskom múzeu v Poprade v roku 2013. Foto Š. Hritz.

Zainteresovaní bádatelia počas týchto zdĺhavých, ale nevyhnutných prác samozrejme intenzívne pracovali a ich výsledky sa odborná i laická verejnosť postupne dozvedala z mnohých prednášok, štúdií i mediálnych vystúpení. Značný ohlas mala najmä výstava „Kniežacia hrobka z Popradu. Konzervácia 2008-2012“ v Podtatranskom múzeu v Poprade, spojená s medzinárodnou vedeckou konferenciou v roku 2013 (obr. 87). Tu sa po prvý raz prezentovali vzácne súčasti nálezů i objavné vedecké výsledky. Verejnosť sa presvedčila o nesmiernej náročnosti celého projektu i o jeho ďalšej perspektíve s finále v podobe záverečnej objemnej publikácie a definitívnej expozície hrobu v popradskom múzeu.

Východiskom pre ďalšie aktivity bolo prijatie základnej koncepcie expozičného zámeru v scenári, ktorý po konzultáciách s kolegami zostavili autori tejto knihy. Expozícia plánovala predstaviť v niekoľkých tematických okruhoch – príbehoch prírodu i spoločnosť podtatranského kraja na konci doby rímskej, dramatické objavenie a záchranu nálezů i výsledky snaženia vedcov pri objavovaní údajov o živote a osudoch pochovaného. Pretože sa opätovné poskladanie pôvodnej zrubovej komory po jej konzervácii ukázalo ako technicky nereálne, ako ústredný motív budúcej výstavy bolo navrhnuté ponúknuť návštevníkom ideálnu podobu (repliku) pôvodnej, ešte neporušenej hrobky v sugestívnom podzemnom priestore (obr. 88). Jednotlivé vzácne originály včítane sarkofágu a nábytku sa sprístupnia v chránenom klimatizovanom prostredí jednotlivých vitrín tak, aby ich mohli návštevníci zblízka pozorovať a lepšie im porozumieť.

Obr. 88. Pracovná porada v podzemnom priestore múzea, určenom pre inštaláciu makety hrobu. Foto K. Pieta

Obr. 89. Pokusne zostavená nosná časť vnútornej komory v depozitári Archeologického ústavu v Nitre. Foto K. Pieta.

Obr. 90. Zostavovanie pohrebných nosidiel – már. Foto K. Pieta.

V nasledujúcich rokoch museli zainteresovaní múzejníci a archeológovia zápasiť s opakujúcimi sa technickými i finančnými problémami pokračujúceho výskumu i pri stavebných úpravách budovy múzea, ktoré si vyžiadala nová expozícia. Pridala sa nová veľká úloha – príprava a realizácia súťaže o architektonicko-výtvarný návrh stálej výstavy pod záštitou Slovenskej komory architektov. Reálny cieľ – výstava hrobky ako atrakcia kultúrneho turizmu i reprezentácia starostlivosti o naše historické dedičstvo – sa priblížil najmä zásluhou pochopenia zriaďovateľa múzea – Prešovského samosprávneho kraja, ktorého vedenie vyčlenilo nemalé prostriedky na realizáciu výstavy.

V rokoch 2020-2021 pandémie vírusu Covid-19 zmrazila veľa pracovných i spoločenských aktivít. Napriek tomu sa však múzeu a jeho riaditeľke Magdaléne Bekessovej podarilo spomenutú súťaž zorganizovať a prostredníctvom odbornej komisie aj vyhodnotiť. Autori víťazného návrhu, známi architekti Vladimír Šimkovič a Mária Žitňanský z STU v Bratislave sa v spolupráci s autormi scenára, múzejníkmi a ďalšími odborníkmi pustili do zložitej práce pútavo a moderne priblížiť budúcim návštevníkom nielen vzácne historické exponáty, ale aj ich historické pozadie či prírodné prostredie. V popredí pozornosti tvorivej skupiny zostalo dobrodružstvo objavu hrobky a napínavý príbeh vedeckého spoznávania života a smrti pochovaného mladého človeka. Krédom všetkých zúčastnených bolo pripraviť výnimočnú expozíciu výnimočného nálezu, ktorá bude dlhodobo jeho dôstojným rámcom a zároveň príťažlivým a reprezentatívnym cieľom návštev turisticky exponovanej tatranskej oblasti.

Obr. 91. Verná replika sarkofágu a jej zhotoviteľ Ľudovít Fedor zo Zázrivej. Foto T. Štolcová.

Súčasne s prácou na príprave dokumentačných a ilustračných materiálov a najmä pri zhromažďovaní archeologických exponátov sa vynášali nové a nové technické problémy. Bolo potrebné hľadať odpovede na viaceré naliehavé otázky: budú sa dať originály hrobky po konzervácii opäť zostaviť? Čo s vonkajším zrubom, ktorý sa ešte v Nemecku vysušuje a nedá sa použiť v expozícii? Nedôjde pri dlhodobom vystavovaní historického dreva k jeho poškodeniu? Ako vystaviť krehké kusy nábytku? Kde bude treba kvôli názornosti použiť verné kópie? Kde a v akých podmienkach bude treba opatrovať nepoužité časti stavby? A kde vziať na to prostriedky?

V prípade drevených objektov sa v priestoroch Archeologického ústavu SAV v Nitre prišlo k náročnému pokusu zo zakonzervovaných dielcov znovu poskladať vnútornú komoru-sarkofág. Tak, ako ju pred mnohými stáročiami v čase pohrebu museli (v stiesnených podmienkach päťmetrovej jamy) zostaviť vtedajší majstri-tesári.

Skúsení technici Štefan Hritz a Peter Červeň po rozbalení a roztriedení jednotlivých drierov skúsili štyri rohové stĺpiky opatrne prepojiť tromi radmi základného rámu stien (obr. 89). Podarilo sa, spoje sedeli. Vyskúšali aj rám krovu s bočnými trámami a trojhrannými štítmi na oboch kratších stranách, ktoré vo vrchole spájali najdlhší dielec – hrebeň strechy, hrebenica. Podarilo sa aj skúšobne osadiť hrubé dosky podlahy i na drážku spájané platne stien a krytiny. Tak sa potvrdilo, že s výnimkou bagrom poškodených častí bude možné celý „dom mŕtveho“ opäť zložiť a inštalovať v expozícii. Napriek tomu sa odborníci na staré drevené konštrukcie zhodli na potrebe použitia vnútornej podpornej konštrukcie, ktorá v budúcnosti zabráni prípadným deformáciám originálu.

Rovnaká empirická metóda sa použila aj pri neznámej drevenej konštrukcii, ktorej časti sa našli rozptýlené na preborenej streche sarkofágu i po jeho bokoch. Sčasti vo virtuálnom prostredí na obrazovke počítača, ale nakoniec aj opatrným prirovnávaním krehkých originálnych kusov sa rozlúštila drevená skladačka: bol znovuobjavený ďalší

Obr. 92. Dokumentácia výroby kópie ťažkej sekery, podľa nálezu z hrobu. Foto K. Pieta.

unikátny historický artefakt – máry, nosidlá i akási schránka zomrelého pre jeho obradný transport do hrobu (obr. 74; 90).

Podľa prijatej koncepcie výstavy sa prišlo k výrobe verných kópií hrobu a jednotlivých nálezov. Pritom nešlo len o jednoduché napodobenie často značne poškodených a neúplných originálov, ktoré majú byť pre návštevníkov vysvetlením pôvodného vzhľadu exponátov. Vo viacerých prípadoch išlo zároveň o experiment – vyskúšanie pôvodných pracovných postupov, ktorý predpokladal súčinnosť výskumníka so skúseným zhotoviteľom a v nemalej miere aj jeho záujem o spoznávanie starých remesiel.

Na výrobu kópie zrubu hrobky a sarkofágu sa s úspechom podujal tesár Ludovít Fedor zo Zázrivej, skutočný majster vo svojom odbore. Jeho úlohou nebolo len dodržať tvar a rozmery drevenej hrobovej architektúry, ale zachovať aj pôvodný vzhľad originálu (obr. 91). To znamenalo poradiť si s pôvodnými, dnes už málo používanými pracovnými postupmi pomocou základných nástrojov – sekery-kresačky, obojručných nožov, nebožiecov a dlát.

Zhotovenie viacerých drevených artefaktov prevzala riaditeľka Školy umeleckého priemyslu v Kežmarku Marta Perignáthová. Jej študenti pod vedením skúsených odborníkov – učiteľov vytvorili verné kópie hrobovej výbavy – svietnika, stolčeka a najmä technicky mimoriadne náročného diela – lôžka, zloženého z mnohých na sústruhu zhotovených častí. Až tu, na dokonalej novej replike vynikli ladné tvary i prepracované detaily tohto majstrovského diela, ktorého originál poškodili chamtivé ruky zlodejov. Skutočný technický problém nastal pri napodobňovaní stola, najmä jeho dosky s priemerom 93 cm, zložitou vysústruženej z jedného kusa javorového dreva, pretože v dnešnej dobe nebol k dispozícii kvalitný materiál podobných rozmerov. Nakoniec sa musel zvoliť moderný kompromis, na ktorý sa sponzorsky podujala spoločnosť Bayus Drevointerier Kežmarok. Vyrobila vzhľadovo rovnaký kus, avšak vyrobený na modernom elektronicky riadenom stroji (obr. 58).

K slovu sa dostali aj ďalší majstri, kováči (Peter Paška), kovotepci a zlatníci (Pavel Francúz), hrnčiari (Viera Fuseková) i kožiari (Tomáš Valach). Vďaka ich zručnosti

Obr. 93. Takto vyzeralo puzdro na luk. Na fotografii s jeho výrobcom Tomášom Valachom. Foto T. Štolcová.

a citu pre originálne predlohy sa podarilo pripraviť pre výstavu celý rad predmetov zo zachovalého inventára v podobe blízkej ich pôvodnému vzhľadu (obr. 51). Pomerne jednoduché bolo zhotovenie dobre zachovaného náradia vykrádačov. Lopaty sa vyrezali podľa jednotlivých originálov z dreva topoľa, borovice či buku (obr. 79). Kováci dokázali tiež verne napodobniť, vykovať mohutnú drevorubačskú sekeru (obr. 92).

Zložitú úlohu mali odborníci na kožu a textil, pretože bohaté, ale veľmi zlomkovité nálezy tohto druhu sa výskumníkom nie vždy podarilo zrekonštruovať tak, aby sa dal identifikovať pôvodný vzhľad odevu a ostatných textílií či kožených predmetov z hrobky. Vzorovým príkladom využitia napodobneniny originálu na spoznanie pôvodnej funkcie predmetu sa ukázali pozostatky poskladaného koženého vaku z vonkajšej komory, v ktorom sa po niekoľkých pokusoch s jeho kópiou podarilo rozpoznať puzdro na luk (obr. 93).

Podobne to bolo aj s koženými aplikáciami v podobe ušíek a trojlístkov, ktoré zdobili okraje kožených pásov. Tkanina, či väčší kus kože, na ktorých boli tieto lemy našité sa v hrobe síce nezachovala, no ich nová imitácia ukázala, že mohli slúžiť aj ako okrasné spínanie vrchného odevu zomrelého. Malá strieborná pracka z obuvi zostala jediným dôkazom pevných kožených topánok, ktoré sa pravdepodobne stali súčasťou lupu (obr. 94).

Obr. 94. Replika kožených topánok s kópiou striebornej pracky, nájdenéj v hrobe. Foto T. Štolcová.

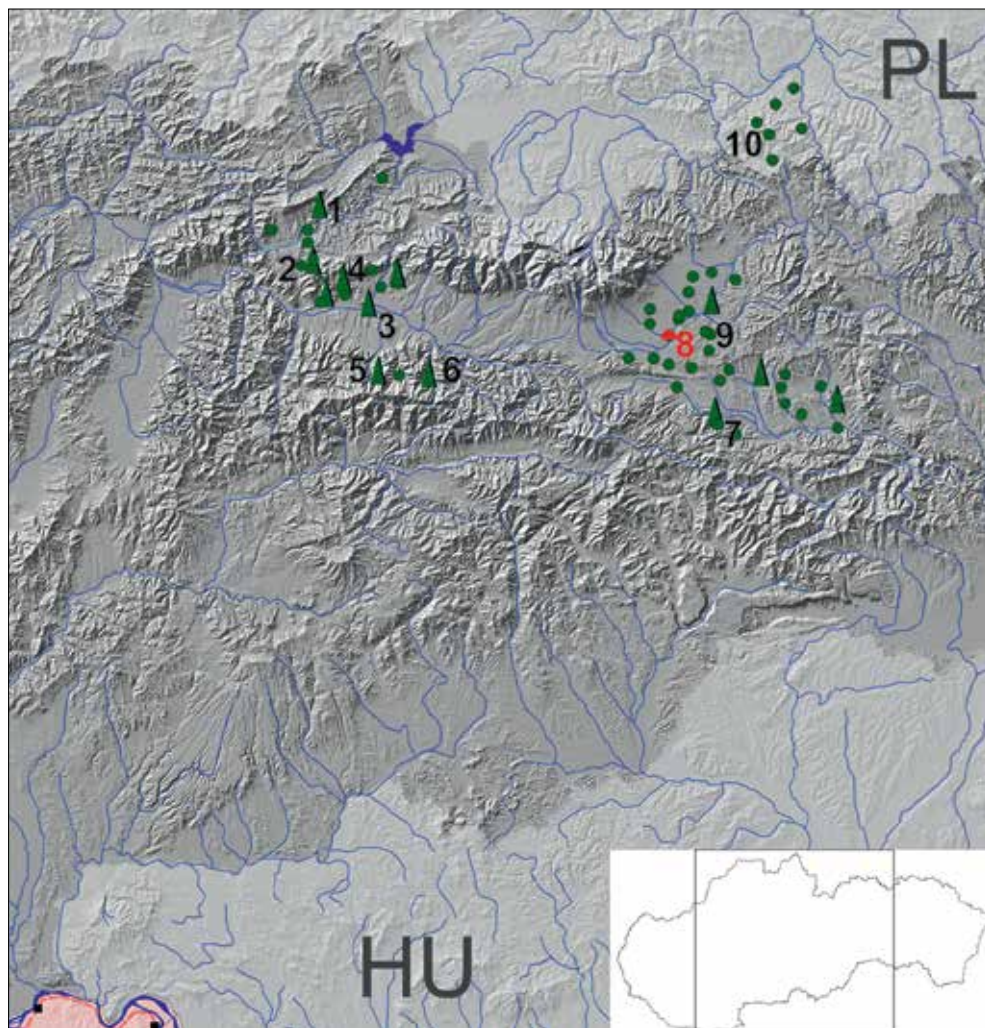
Obr. 95. Replika vlnených, ručne pradených nití. Foto T. Štolcová.

Zručná pradiarka Lubica Kováčiková z Pezinku verne napodobnila pôvodnú technológiu výroby nití pomocou jednoduchého dreveného vretena a napriadla na repliku budúcej vlnenej tapisérie stovky metrov tenučkých a jemných nití (obr. 95). Okrem ozdobnej viacfarebnej vlnenej tapisérie, ktorej pôvodnú podobu na základe odborných analýz utkali špecialisti v Moravskej gobelínovej manufaktúre vo Valašskom Meziříčí, sa však v hrobe našli len nepatrné zvyšky textilu, azda z odevu, textilných obalov, či súčastí nábytku. Šikovný rezbár Michal Fratrič z Banskej Bystrice zase zhotovil repliky drevených nástrojov, ale i krosien, pomocou ktorých sa textil v dobe rímskej zhotovoval.

Aký bol teda odev muža z Popradu? Okrem podrobnej analýzy textilných zvyškov bolo nutné sa oprieť o súdobé nálezy celých kusov odevu, ktoré sa zachovali v močiariach severnej Európy, predovšetkým v Nemecku (Thorsberg, Obenaltendorf, Marx-Etzel, Reepsholt, Damendorf, Dätgen). Fragmenty tkanice z popradského hrobu pravdepodobne zdobili rukávy tuniky alebo aj bohatými strapcami ukončené okraje farebného vlneného pláňa, zopnutého na pravom ramene honosnou sponou. Pláňa zdobené širokými tkanicami sa tkali v zložitejších keprových väzbách na veľkorozmerných krosnách. Niektoré dosahovali rozmer až 300x180 cm a farbami, či vzormi sa veru nešetrilo. Modrá a červená boli považované za luxusné farby, objavuje sa však aj žltá, zelená a čierna a ich kombináciami sa dosahovali rôzne vzory, napr. pásy alebo káro. Zlatá výšivka na hrudi reprezentuje urodzený pôvod príslušníka vtedajšej elity a dokladá intenzívny vzťah s antickým svetom, odkiaľ zlaté nite či zlatom pretkávaný odev mohli pochádzať. Germáni mali v oblube tuniky s rukávami aj bez nich a preto sme spoločne so skúsenou textilnou výtvarníčkou Janou Zaujecovou zvolili strihy a farby adekvátne postaveniu a kultúrnej príslušnosti mladého muža z Popradu. Podobne to bolo aj s vypasovanými nohavicami z hrubšej vlny. Z iných súvislostí vieme, že milodary sa v hrobách zakrývali látkami či rituálne ukladali do akýchsi schránok z textilných obalov. Preto sa do rekonštruovaného hrobu vložili „neznáme“ predmety zabalené do tkaniny, ktoré symbolizujú vykrádačmi odnesenú korisť.

Náročná expozícia si vyžadovala uplatnenie inovatívnych postupov a využitie súčasnej výstavnej techniky. V tomto smere zohral dôležitú úlohu skúsený výtvarník Peter Moravčík, ktorý spolu s autormi víťazného návrhu a archeológmi dokázal nájsť účinné spojenie odborných, estetických a technických riešení, pri rešpektovaní základného pravidla – dlhodobého zachovania a ochrany vystavovaných originálov. Samozrejmosťou musela byť stabilná klíma, primerané svetelné a tepelné podmienky, ale zároveň aj upútanie pozornosti adresáta – návštevníka.

Stála výstava je však len tou krajšou, reprezentatívnou časťou takejto pamiatky. Väčší objem objektu tvoria menej atraktívne, ale vedecky cenné súčasti, ktoré zostanú uložené vo vedeckých depozitároch. Je to množstvo vzoriek hliny, kusy poškodených i nezaraďených drier, kôry a dreveného uhlia z hrovej architektúry a predovšetkým väčšia časť mohutného, niekoľko ton vážiaceho zrubu vonkajšej komory, ktorá sa v expozícii z technických dôvodov nedala použiť. Aj viaceré v celosti vyzdvihnuté a zamrazené bloky hliny vnútra hrobky zostanú k dispozícii budúcim generáciám vedcov, ktorí azda pri ich výskume pomocou nových metód dospejú k ďalším poznatkom a objavom. O tento obsiahly fond sa bude starať garant pamiatky Archeologický ústav SAV na svojich pracoviskách v Nitre, kde bolo pre tento účel potrebné vybudovať špeciálny klimatizovaný priestor s logistickým systémom na uloženie, dlhodobé ošetrovanie, ochranu i štúdium vzácneho, ale krehkého historického dreva. Tento depozit a múzejná expozícia „Knieža z Popradu a jeho hrobka“ zostanú trvalým odkazom života a smrti tatranského vládcu. Nech ho čitateľom pripomenie a priblíži aj táto kniha.

Významné náleziská severokarpatskej skupiny. ▲ – výšinná poloha, ● – sídlisko. 1 – Vyšný Kubín, Ostrá skala; 2 – Turík, Hradište; 3 – Liptovská Mara, Havránok; 4 – Liptovské Matiašovce, kóta 950; 5 – Lazisko, Zvon; 6 – Liptovský Ján, Hrádok; 7 – Spišské Tomášovce, Hradisko I; 8 – Poprad, Matejovce, priemyselný park (hrobka); 9 – Vrbov, Kolaj; 10 – Rytro.

Important sites of Nordcarpathian group. ▲ – Hilltop settlements, ● – settlements. 1 – Vyšný Kubín, Ostrá skala; 2 – Turík, Hradište; 3 – Liptovská Mara, Havránok; 4 – Liptovské Matiašovce, spot height 950; 5 – Lazisko, Zvon; 6 – Liptovský Ján, Hrádok; 7 – Spišské Tomášovce, Hradisko I; 8 – Poprad, Matejovce, industrial park (chamber grave); 9 – Vrbov, Kolaj; 10 – Rytro.

Bedeutende Fundstellen der Nordkarpatischen Gruppe. ▲ – Höhensiedlungen, ● – Siedlungen. 1 – Vyšný Kubín, Ostrá skala; 2 – Turík, Hradište; 3 – Liptovská Mara, Havránok; 4 – Liptovské Matiašovce, Höhe 950; 5 – Lazisko, Zvon; 6 – Liptovský Ján, Hrádok; 7 – Spišské Tomášovce, Hradisko I; 8 – Poprad, Matejovce, Industriepark (Kammergrab); 9 – Vrbov, Kolaj; 10 – Rytro.

DODATOK 2

Po stopách sídiel z doby popradského vládcu

Na konci štvrtého storočia, na prahu doby veľkých zmien na etnickej mape Európy ešte pretrvávala kmeňová spoločenská štruktúra, vo svojich jednotlivých článkoch pevne zviazaná príbuzenskými vzťahmi, prepojená spoločným jazykom, zvykmi a vedená elitnými rodmi či úspešnými vodcami. Tradícia a úspech vládcov ovládali spoločnosť, rozdrobenú na jednotlivé rody roztrúsené po krajine, kde sa venovali každodenným starostiam o chlieb a vlastnú bezpečnosť. V tom čase neboli udržiavané komunikácie a doprava osôb či tovarov na každom kroku zápolila s rizikami terénu, počasia i hroziaceho nebezpečenstva. Krajina v okolí hlavného hrebeňa Západných Karpát z tohto pohľadu kládla na cestovateľov zvýšené nároky. Avšak ten, kto kritické miesta diaľkových ciest ovládal, mohol zo svojej strategickej pozície získavať značné výhody. Vyberal poplatky a prijímal dary od cestujúcich. Jedným z dôvodov, prečo sa nový ľud po príchode do riedko obývanej krajiny usadil práve v blízkosti dávnych komunikačných línií v mieste prechodu cez hlavný karpatský hrebeň pozdĺž riek Orava či Poprad bola možnosť ich kontroly. Viaceré z týchto osád svojou zaujímavou históriou i umiestnením na dominantných miestach krajiny sú i dnes príťažlivé pre cititeľov kultúrneho turizmu.

V nasledujúcom texte si spoločne pripomenieme niektoré z významných lokalít, archeologických pamiatok z doby, kedy žil mladý popradský knieža. Podľa svedectva nálezov sa oprávnené domnievame, že boli sídlami komunít, ktoré pod vedením svojich predákov, miestnych náčelníkov, tvorili mocenský, spoločenský i hospodársky základ vlády jeho rodu.

PRVÝ DEŇ

Dolná Orava - Vyšný Kubín

Ostrá skala a *Tupá skala*, dvojica zďaleka viditeľných vrchov v geomorfologickom celku Oravská vrchovina severne od masívu majestátneho Choča tvoria chránený prírodný i pamiatkový areál (obr. 96). Vystupujú zo zvlnenej krajiny medzi Leštinami a Vyšným i Dolným Kubínom. Malebné bralá dvoch hradísk s dodnes dobre viditeľnými zemnými opevneniami ponúkajú panoramatický výhľad takmer na celú dolnú Oravu s hrebeňmi Malej Fatry, Oravskej Magury, Roháčov a Chočských vrchov. Sú preto vyhľadávaným cieľom turistických vychádzok, počas ktorých zážitok z výstupu na tieto vysoké vrchy znásobuje ich dlhá história. Sústreďme sa však na menší a o niečo vyšší kopec – Ostrú skalú (806 m), ktorá bola sídlom severokarpatského ľudu.

Po porade s internetom a turistickou mapou váhame medzi viacerými možnosťami výstupu, z ktorých všetky majú svoje výhody. Nakoniec sa poberieme z horného konca obce Vyšný Kubín po ceste, ktorá nás privedie do sedla medzi oboma hradiskami, výstižne nazývaného Medziskalie, kde vyviera prameň vody. Pri výstupe môžeme obdivovať až 70 metrov vysoké skalné steny, ktoré tieto dávne sídla chránili z južnej strany. Do menšieho z opevnení, ležiaceho vpravo, sa dostaneme zo sedla zo severu, odkiaľ má terén miernejší sklon, využívaný v minulosti ako prístupová cesta. Dlhoročné vykopávky znalca Oravy Pavla Čaploviča potvrdili, že prvé hradby z hlíny, dreva a kameňa tu vybudovali koncom staršej či začiatkom mladšej železnej doby, po zániku susedného veľkého sídla na Tupej skale. Ďalšie stavebné aktivity včítane opevňovacích prác tu nasledovali na konci starého letopočtu, kedy tento kraj obývali spoločenstvá s púchovskou kultúrou, ktorá tvorila

okrajovú časť laténskej – keltskej civilizácie. V týchto dobách zrejme vznikli obe v teréne dobre viditeľné valové opevnenia, ktoré chránili bralo Ostrej skaly z dostupnejšej severnej strany.

Podľa situácie na iných severoslovenských hradiskách z tejto doby predpokladáme, že začiatkom 1. storočia n. l. táto fortifikácia zanikla a miesto bolo na čas opustené. Až oveľa neskôr, v 4. storočí, túto dominantnú polohu na komunikácii pozdĺž rieky Oravy pri ich presune smerom na juh obsadili družiny severokarpatskej skupiny. Pri zabezpečení tohto miesta využili terénne úpravy a zemné opevnenia svojich predchodcov. Pozdĺž spodného valu archeológovia našli zvyšky obydlí s veľkými hlinenými zásobnicami a okovanými drevenými truhlicami na uskladnenie potravín a domovej výbavy. Podľa svedectva nálezov na tomto mieste žili remeselníci, ale aj príslušníci vyššej spoločenskej vrstvy. Dokazujú to niektoré stratené predmety, ako napríklad strieborná náušnica, či sklený kameň z doskovej spoločenskej hry. K významným objavom patrí aj hromadný nález železného náradia, ktorý bol ukrytý na východnom svahu kopca.

Po odchode germánskeho obyvateľstva zostalo toto miesto a zároveň aj celý kraj neobývaný až do 9. storočia, kedy sem prichádza slovanské obyvateľstvo, naši predkovia. Obsadili aj Ostrú skalú, ktorá sa stala prvým opevneným náčelníckym sídlom na Orave.

Informácie o topografii tohto význačného náleziska nájdete aj na stránke občianskeho združenia Hradiská (www.hradiska.sk, Vyšný Kubín – Ostrá skala). Tu zhromaždené archeologické informácie pravdaže vychádzajú zo starších publikovaných údajov, ktoré už dnes nie vždy zodpovedajú súčasným poznatkom. Aj tak vám pomôžu sa zorientovať v zložitej histórii tohto výnimočného miesta. Zaujímavou zástavkou je aj praveká osada Mokrý kút, ktorá sa nachádza asi 2 km od rázcestia medzi Tupou a Ostrou skalou (<https://goo.gl/maps/fjZRWoUjVhFT6ZKK9>). Tento nenápadný archeopark vedie partia nadšencov z OZ Ipea, ktorá tu robí archeologické experimenty, pestuje praveké plodiny a svoje brány otvorí každému záujemcovi, stačí vopred zatelefonovať.

Obr. 96. Vyšný Kubín. V popredí sedlo medzi hradiskami Tupá skala a Ostrá skala (vpravo). Foto K. Pieta.

DRUHÝ DEŇ

Chočským pohorím. Turík, Liptovská Mara, Liptovské Matiašovce

Za ďalšími pamätníkmi z doby vládcu z Popradu sa vyberieme do malebného a turisticky hojne navštevovaného Liptova, do Chočských vrchov na severe a severozápade kotliny. Cez toto pohorie viedli v minulosti viaceré cesty na druhú stranu karpatského hrebeňa, do povodia Visly, ktoré v stredoveku kontrolovali kamenné hrady Likava a Liptovský hrad. V starších dobách tu viaceré vrchy opevnili Kelti a pred nimi starší obyvatelia, ktorí tu žili v staršej železnej a v bronzovej dobe v prvej polovici posledného tisícročia starého letopočtu. Viaceré z týchto starých hradísk využili noví osadníci tohto kraja koncom 4. storočia.

Turík, okres Ružomberok. Našou prvou zastávkou bude Turická dolina asi 1,5 km nad obcou, kde na strmom a ťažko prístupnom kopci Hradište (947 m) nájdeme hradisko, chránené valmi. Opevnenie postavili už v neskorej bronzovej dobe ľudia lužickej kultúry a využívané boli ešte v staršej železnej dobe v prvej polovici ostatného tisícročia starého letopočtu. Prírodou i starými valmi dobre zabezpečenú polohu využili aj osadníci na konci doby rímskej koncom 4. storočia. Počas sondáží sa tu našlo poľnohospodárske náradie, zbrane, ozdoby šiat a opaskov, ako aj hromadný nález rímskych strieborných mincí. Podľa nálezov sa zdá, že na hradisku sídlila majetnejšia skupina obyvateľstva.

Obr. 97. Liptovská Mara. Hradisko Havránok. Foto K. Pieta.

Liptovská Sielnica – Liptovská Mara, okres Liptovský Mikuláš. Vrch Havránok nad hrádzou priehrady je dnes už dobre známym archeologickým náleziskom i vyhľadávanou turistickou lokalitou – archeologickým múzeom v prírode, s výhľadmi po celom Liptove (obr. 97). Toto miesto bolo počas niekoľkých storočí pred i po prelome letopočtu hlavným

strediskom krajiny s jej vtedajším keltským obyvateľstvom. V archeoskanzene možno doteraz obdivovať brány a hradby opevnenia i prírodnú svätyňu, v ktorej boli obetovaní ľudia. Na spustnutom hradisku a na ruinách starého obetiska sa o niekoľko storočí neskôr usídlila skupina prisťahovalcov spoza Karpát, ktorí toto strategické miesto využívali na kontrolu svojho nového teritória.

Liptovské Matiašovce, okres Liptovský Mikuláš. Ďalším miestom, kde žili a pracovali vrstovníci, stúpenici či spolubojovníci nášho kniežaťa sa nachádza na odľahlom, menej dostupnom mieste Chočských vrchov, v chotári malebnej obce Liptovské Matiašovce s vychýreným opevneným kostolom. Povyše konca obce zvaného Vyšné Matejovce odbočíme východným smerom a stúpajúc lesnou cestou sa dostaneme na lúky menom Priehonisko, alebo aj Konislava, kde sa nachádzajú doteraz len málo známe mohyly z bronzovej doby. Pokračujeme smerom na sever, kde sa za zúžením cesty v skalnatom úvoze dostaneme na husto zalesnený bralnatý ostroh s kótou 950. Miesto poznáme aj podľa prameňa, ktorý dnes slúži zveri ako napájadlo. V minulosti tento zdroj nepochybne poskytoval životodarnú vodu pre obyvateľov už v staršej železnej dobe, ktorý tu vytvorili valové opevnenie a upravili povrch kopca do terás, vhodných na stavbu príbytkov. Koncom 4. storočia toto miesto využili noví germánski kolonisti po ich prechode cez karpatský hrebeň. V povrchových vrstvách na terasách po nich zostali pozostatky dielní s množstvom železného náradia, nástrojov a výrobného odpadu. Našli sa však aj rímske strieborné mince, zlomok zrkadla či pozostatky zariadenia kuchyne.

Obr. 98. Lazisko. V popredí zalesnený vrch Zvon. Foto K. Pieta.

TRETÍ DEŇ

Severné predhorie Nízkyh Tatier. Lazisko a Liptovský Ján

Lazisko. K prvému nálezisku nás zavedie cesta okolo známej a hojne navštevovanej národnej kultúrnej pamiatky – dreveného artikulárneho kostola vo Svätom Križi do obce Lazisko. Prejdeme ďalej k horám poľnou cestou smerom k horárni Dobák, ale východne od posledných políčok zabočíme k husto zalesnenému oblému kopcu s príznačným menom Zvon (848 m), ktorý je prvým cieľom našej vychádzky (obr. 98). Vykopávky na konci osemdesiatych rokov minulého storočia preukázali, že terasy a valové opevnenie, ktoré ohraničuje vrchol kopca vznikli v železnej dobe. Strategicky výhodne položené miesto v blízkosti poľnohospodársky využiteľných pôd po takmer tisícročí opätovne využil ľud severokarpatskej skupiny. Podľa svedectva veľkého počtu nálezov bol kopec intenzívne obývaný a okrem roľníkov a pastierov tu žili a pracovali aj remeselníci – kováči.

Liptovský Ján. Po návrate zamierime komunikáciou č. 18 smerom na Liptovský Hrádok a už cestou vpravo, v popredí nízkotatranských hôr uvidíme výrazný riedko zalesnený kopec menom Hrádok (877 m). Odbočíme do Liptovského Jána, starej zemianskej dediny s viacerými kúriami a kaštieľmi. Od areálu kúpeľov pôjdeme lúkami smerom na západ a vystúpime na kopec, ktorý okrem pokladov minulosti poskytuje aj výborný výhľad na Liptovskú kotlinu. Úzky obdĺžnikovitý vrchol lemuje v teréne ešte dobre viditeľný valový násyp. Je to pôvodné opevnenie, ktoré vybudovali keltskí obyvatelia tohto kraja na prelome letopočtu a podľa písomných prameňov sa využívali aj vo vrcholnom stredoveku ako prvé panské sídlo. Pre našu tému sú dôležité pamiatky z konca doby rímskej a zo začiatku sťahovania národov, kedy na tomto nevelkom a strmom vrchu pracovali kováčske vyhne. Zdá sa, že boli náhle opustené, preto tu po germánskych remeselníkoch zostalo náradie, kusy cenného železa i viaceré nedokončené výrobky.

ŠTVRTÝ DEŇ

Slovenský raj. Smižany/Spišské Tomášovce

Na začiatku potuliek po Spiši sa vyberieme do historickej i súčasnej turistickej vstupnej brány národného parku Slovenský raj. Tu, nad sútokom Tomášovského potoka s riekou Hornád a zároveň nad križovatkou ciest od Spišských Tomášoviec a od Smižian nachádzame zalesnený kopec s kótou 567 m, nazývaný aj Hradisko I (obr. 99). Táto poloha bola využívaná od praveku a najmenej od čias keltského osídlenia v storočiach okolo prelomu letopočtu bol opevnený nielen vrchol kopca, ale aj nižšie časti terénu v blízkosti dnešného hotela Flóra. Ako o tom svedčia nálezy z viacročných vykopávok, staré valy využili aj noví osadníci na konci doby rímskej, aby kontrolovali strategicky dôležitý bod na hranici dolného Spiša. Obmedzený počet objavených pamiatok naznačuje skôr vojenské využitie tohto miesta.

PIATY DEŇ

Poprad-Matejovce, Vrbov

V tomto dni sa dostaneme do ústredného priestoru nášho príbehu, do okolia hrobky. Na pozadí majestátnych Vysokých Tatier sa musíme navrátiť do dnešnej reality priemyselného parku, ktorý pohltil pôvodnú krajinu v južnej časti chotára kedysi malebného, dnes však už značne zmeneného stredovekého mestečka Matejovce. Tí, ktorí chcú vidieť aspoň malú časť pôvodnej vyvýšeniny nad Matejovským potokom, na ktorej bol slávny hrob

pred šesnástimi storočiami vybudovaný, musia prejsť južnou časťou mesta so skupinou panelových obytných domov. V juhozápadnom ohybe okružnej Allendeho ulice sa dostanú najbližšie k výrobnej hale, ktorá stojí na mieste nálezu. Je to dlhá, v smere sever – juh orientovaná samostatná budova... Nie je to pekný pohľad a darmo hľadáme nejakú tabuľu s informáciou o tom, čo vzácné a jedinečné sa na tomto mieste podarilo objaviť.

Pokračujeme ďalej frekventovanou cestou č. 66 do historického mesta Kežmarok, kde návštevníka privíta a očarí množstvo vzácných pamiatok. Avšak tí, ktorí sledujú niť nášho príbehu musia pátrať po skrytom mieste, kde sa v katastri obce Vrbov neďaleko mesta pod zemou nachádzajú pozostatky len málo známeho, avšak podľa nálezov doteraz najvýznamnejšieho sídla severokarpatskej skupiny (obr. 100). Zo západného okraja mestskej štvrti Kapustnice prejdeme asi 900 metrov lúkami a poľnou cestou smerom na juhozápad do plytkého údolia, zvaného Koľaj alebo aj Vrbovský lesík podľa malého, zďaleka viditeľného hájika na okraji dolinky, ktorým preteká sotva viditeľný potôčik.

Obr. 99. Smižany – Spišské Tomášovce. Zalesnený vrch s opevnením Hradisko I (v popredí). Foto M. Soják.

Toto vskutku nenápadné a archeologicky takmer neprebádané miesto bolo v dobe popradského vládcu husto obývané. Stáli tu hrnčiarske i kovácke dielne a a podľa náhodne nájdených cudzokrajných predmetov z ďalekého Stredomoria sa môžeme teoreticky domnievať, že práve tu bolo sídlo či jedno zo sídiel vláduceho rodu, ku ktorému patrili náš mladý knieža.

ŠIESTY DEŇ

Na dolnom toku rieky Poprad (v Poľsku)

Pri tejto vychádzke sa dostaneme zase do povodia Popradu, ale tentoraz v miestach, kde sa rieka po dlhom úseku, tvoriaceho medzištátnu hranicu, na poľskej strane opäť obracia smerom na sever a preteká malebnou krajinou pohoria Beskid Sądecki. Len asi desať kilometrov za hraničným prechodom Mníšek nad Popradom sa na viacerých vyvýšeninách podarilo poľským kolegom rozpoznať stopy po celom rade malých osád – akýchsi dávnych samôt či kopaníc, rozptýlených v krajine na miernych svahoch či vyvýšeninách v blízkosti bočných prítokov. Najznámejšia a najlepšie prebádaná je osada Rytro, ležiaca medzi potokmi Przysiecki a Rytrzanka, ľavobrežnými prítokmi Popradu. Ďalšie dve samoty z čias popradskej hrobky sa skúmali pri hornom toku Moszczenice, ktorá sa už vlieva do neďalekého Dunajca. Celý kraj tu bol koncom 4. storočia husto, ale krátkodobo obývaný spoločenstvami, ktoré po etapách postupovalo cez karpatské hory ďalej na juh, za lepším životom.

Obr. 100. Vrbov. Pohľad na sídlisko Kolář od východu. Foto K. Pieta.

ODPORÚČANÁ LITERATÚRA

SŤAHOVANIE NÁRODOV NA SLOVENSKU, PRAMENE

- BARTOŇKOVÁ, D. – RADOVÁ, I.: Antické písenné prameny k dejinám strední Evropy. Praha 2010.
- BEDNAŘÍKOVÁ, J.: Stěhování národů. Vyšehrad 2007.
- BYSTRICKÝ, P.: Sťahovanie národov (454-568). Ostrogóti, Gepidi, Longobardi a Slovania. Bratislava 2008.
- CECH, B.: Technika v antice. Praha 2013.
- MAKÝŠ, O.: Rímske staviteľstvo. Pezinok 2018.
- MARSINA, R.: Územie Slovenska pred príchodom Slovanov. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov I. Bratislava 1998.
- VITRUVIUS, P. M.: Deset knih o architektúre. Antická knihovna 42. Praha 1979.

KARPATY V DOBE RÍMSKEJ, SEVEROKARPATSKÁ SKUPINA

- BENEDIKOVÁ, L. – PIETA, K.: Využitie krajiny stredného Liptova v praveku a včasnej dobe dejinnej. Študijné zvesti AÚ SAV 63, 2018, 147–196.
- ČAPLOVIČ, P.: Orava v praveku, vo včasnej dobe dejinnej a na začiatku stredoveku. Martin 1987.
- GIERTLOVÁ-KUČEROVÁ, M. – SOJÁK, M.: Novšie nálezy severokarpatskej skupiny v povodí rieky Poprad. Študijné zvesti AÚ SAV 38, 2005, 113–136.
- KOLNÍKOVÁ, E. – PIETA, K.: Spätromische und völkerwanderungszeitliche Münzhorte und andere Münzfunde im Nordkarpatenraum In: M. Wioloszyn (ed.): Byzantine Coins in Central Europe between the 5th and 10th century. Kraków 2009, 117–132.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M. – TOMÁŠOVÁ, B.: Nálezový horizont z prelomu doby rímskej a doby sťahovania národov na viacvrstvovom sídlisku v Ostrovanoch. Slovenská archeológia 47, 1999, 75–132.
- MADYDA-LEGUTKO, R.: Zróżnicowanie kulturowe polskiej strefy beskidskiej w okresie lateńskim i rzymskim. Kraków 1996.
- MADYDA-LEGUTKO, R. – TUNIA, K.: Decline of antiquity and the beginning of a new era in the Polish Carpathians. Študijné zvesti AÚ SAV 67, 2020, 285–309.
- PIETA, K.: The North Carpathians at the beginning of the Migration Period. Antiquity 65, 1991, 376–387.
- PIETA, K.: Liptovská Mara. Včasnohistorické centrum severného Slovenska. Archeologické pamätníky Slovenska 5. Bratislava 1996.
- PIETA, K.: Kováčstvo v dobe rímskej a v dobe sťahovania národov na Slovensku. Študijné zvesti AÚ SAV 35, 2002, 61–74.
- PIETA, K.: Die frühvölkerwanderungszeitliche Höhensiedlung in Dolná Súča, Westslowa-kei. Ein Berg mit Hortungstradition. Slovenská archeológia 68, 2020, 37–68.
- PIETA, K. – HUNKA, J. – KURPEL, M.: Depot neskororímskych mincí z Hája a osídlenie regiónu Turca v 4.–5. storočí po Kr. Študijné zvesti AÚ SAV 68, 2021, 119–134.
- PROHÁSZKA, P.: Das vandalische Königsggrab von Osztrópataka (Ostrovany, SK). Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae. Vol. III. Budapest 2006.
- SOJÁK, M.: Die Entdeckung römischer Münzen und menschlicher Knochen in der Höhle Temná, Gemeinde Žehra, Nordostslowakei. Archäologisches Korrespondenzblatt 35, 2005, 77–86.

SOJÁK, M.: Osídlenie Spišských jaskýň od praveku po novovek. *Archaeologica Slovaca Monographiae. Studia* 10. Nitra 2007.

SOJÁK, M.: Spiš. *Svedectvo archeológie. Archaeologica Slovaca Monographiae. Varia* 4. Nitra 2015.

HROBKA Z POPRADU

LAU, N. – PIETA, K.: Das Grab von Poprad-Matejovce in der Slowakei – Konstruktion, Ausstattung und Wiederöffnung eines frühvölkerwanderungszeitlichen Kammergrabes. In: A. Abegg-Wigg/N. Lau (Hrsg.): *Kammergräber im Barbaricum – Zu Einflüssen und Übergangsphänomenen von der vorrömischen Eisenzeit bis in die Völkerwanderungszeit. Internationale Tagung, Schleswig, 25.–27. November 2010. Schriften des Archäologischen Landesmuseums. Ergänzungsreihe* 9. Neumünster – Hamburg 2014, 359–380.

LAU, N. – PIETA, K.: Die antike Öffnung des Kammergrabes von Poprad-Matejovce. In: *Na hranicích impéria. Jaroslavu Tejralovi k 80. narodeninám*. Brno 2017, 255–266.

MAKÝŠ, O.: *Včasnohistorické a rannostredoveké drevené a drevozemné pamiatky. Hypotetické rekonštrukcie a konzervácia*. Bratislava 2014.

PIETA, K.: Das Fürstengrab von Poprad-Matejovce. In: U. V. Freden/H. Friesinger/E. Wamers (Hrsg.): *Glaube, Kult und Herrschaft. Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte. Band 12*. Bonn 2009, 107–122.

PIETA, K. – ROTH, P.: Kniežacia hrobka z Popradu-Matejoviec. *Pamiatky a Múzeá* 3, 2007, 44–47.

RICHTER, G. M. A.: *The furniture of the Greeks, Etruscans and Romans*. London 1966.

ŠTOLCOVÁ, T. – SCHAARSCHMIDT, D. – VANDEN BERGHE, I. – MITSCHKE, S.: Insights into Multicoloured Tapestry Textiles from Poprad-Matejovce, Slovakia. Excavation, conservation and analysis. In: M. Bravermanová/H. Březinová/J. Malcolm-Davies (eds.): *Archaeological Textiles – Links Between Past and Present. NESAT XIII. Liberec – Praha* 2017, 61–72.

ŠTOLCOVÁ, T. – ZINK, G. – PIETA, K.: Textiles from the chieftain's grave in Poprad-Matejovce. Report on the first stage of the laboratory examination. *Archäologisches Korrespondenzblatt* 39, 2009, 263–277.

GERMÁNI, VANDALI

DROBERJAR, E.: *Věk Barbarů. České země a stěhování národů z pohledu archeologie*. Paseka 2005.

ELSCHEK, K.: Bratislava-Dúbravka im 1. bis 4. Jahrhundert. Germanischer Fürstensitz und die germanische Besiedlung. Anhang: Die Siedlungen von Bratislava-Devínska Nová Ves, Láb und Plavecký Štvrtok während der römischen Kaiserzeit. Mit Beiträgen von: Sedlmayer, H.: Analogien des römischen Badegebäudes von Bratislava-Dúbravka im Blocktyp; Groh, St.: *Terra Sigillata* aus Bratislava-Devínska Nová Ves. Nitra 2017.

JIRÍK, J. – VÁVRA, J. – ŠMOLÍKOVÁ, M. – KUCHARÍK, M. A KOL.: *Hroby barbarů v Praze Zličíně. Svět živých a mrtvých doby stěhování národů*. Praha 2015.

KRUPA, V. – KLČO, M.: *Bohaté hroby z doby římskej z Krakovian-Stráží. Piešťany* 2015.

KÜNZL, E.: *Germáni. Tajemné národy ze severu*. Vyšehrad 2019.

POPOVÁ URBANOVÁ, K. – LEITE, G.: *Haute Couture 0-600 A. D. Katalog doprovázející výstavu „Poslední Germáni v Čechách“ od 14.5. do 6.9.2009 ve Východočeském muzeu v Pardubicích*. Praha 2009.

- Dostupné na: <https://docplayer.cz/1519137-Haute-couture-0-600-a-d-kristyna-poppova-urbanova-guna-leite.html>.
- PROKOPIOS Z KAISAREIE: Válka s Peršany a Vandaly. Praha 1985.
- QUAST, D.: Völkerwanderungszeitliche Frauengräber aus Hippo Regius (Annaba/Bône) in Algerien. Jahrbuch des Römisch-germanischen Zentralmuseums Mainz 52, 2005, 237–314.
- QUAST, D.: Wanderer zwischen den Welten. Die germanischen Prunkgräber von Stráža und Zakrzów. Begleitbuch zur Ausstellung im Römisch-Germanischen Zentralmuseum 10. September 2009 bis 10. Januar 2010. Mainz 2009.
- STRZELCZYK, J.: Wandalowie i ich afrikańskie państwo. Warszawa 1992.
- URBANOVÁ, K. – PŮLPÁN, J. T.: Oblékání pravěku.. Litomyšl 2016.
- VARSÍK, V. – KOLNÍK, T.: Cífer-Pác – Eine spätantike Residenz im Quadenland (mit einem Beitrag von T. Štolcová und J. Minaroviech-Ratimorská). Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie. Lehrstuhl für klassische Archäologie, Universität Trnava, Archäologisches Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften, Nitra – Bonn 2021.
- Vandali, Svěbi a Alani vo vandalskej severnej Afrike Dostupné na: https://www2.rgzm.de/foreigners/cfm/themen/308/308_SK.cfm?Language=SK

PO STOPÁCH SÍDIEL POPRADSKÉHO VLÁDCU

- BENEDIKOVÁ, L. – PIETA, K.: Využitie krajiny stredného Liptova v praveku a včasnej dobe dejinnej. Študijné zvesti AÚ SAV 63, 2018, 147–196.
- ČAPLOVIČ, P.: Orava v praveku, vo včasnej dobe dejinnej a na začiatku stredoveku. Martin 1987.
- FURMAN, M.: Opevnenia na Liptove. Refúgiá, hradiská a hrádky od praveku po stredovek. Žilina 2016.
- GIERTLOVÁ-KUČEROVÁ, M. – SOJÁK, M.: Novšie nálezy severokarpatskej skupiny v povodí rieky Poprad. Študijné zvesti AÚ SAV 38, 2005, 113–136.
- MADYDA-LEGUTKO, R. – TUNIA, K.: Rytro. Karpacka osada z okresu wędrowek ludów. Kraków 1993.
- MADYDA-LEGUTKO, R. – TUNIA, K.: Late Roman and Early Migration period in Polish Beskid Mts., Carpathians. Settlement Aspect. In: B. Niezabitowska-Wiśniewska/M. Juścinski/P. Łuczkiwicz/S. Sadowski (Hrsg.): The turbulent epoch. New materials to the Late Roman period and the Migration period I. Monumenta Studia Gothica 5. Lublin 2008, 227–248.
- PIETA, K.: Hradisko Zvon v Lazisku. AVANS 1989, 1991, 79, 80.
- PIETA, K.: Nálezy z počiatku sťahovania národov v Liptovskom Jáne. AVANS 1990, 1992, 86, 87.
- PIETA, K.: Liptovská Mara. Včasnohistorické centrum severného Slovenska. Archeologické pamätníky Slovenska 5. Bratislava 1996.
- SOJÁK, M.: Spiš. Svedectvo archeológie. Archaeologica Slovaca Monographiae. Varia 4. Nitra 2015.

MONOGRAFIA O HROBKE V PRÍPRAVE

Zväzok 1

- LAU, N. – PIETA, K. – ŠTOLCOVÁ, T.: Fundkatalog, Tafeln und Pläne. In: Poprad-Matejovce – Ein Kammergrab des 4. Jahrhunderts n. Chr. im Zipser Land. Band 1. Herausgege-

ben vom Archäologischen Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften in Nitra durch Matej Ruttkay und dem Zentrum für Baltische und Skandinavische Archäologie in der Stiftung Schleswig-Holsteinische Landesmuseen Schloss Gottorf durch Claus von Carnap-Bornheim.

Zväzok 2

LAU, N. – PIETA, K. 2022: Bestattung, Identität und Jenseits – Das Kammergrab von Poprad-Matejovce in seiner archäologisch-historischen Analyse und Interpretation. In: Poprad-Matejovce – Ein Kammergrab des 4. Jahrhunderts n. Chr. im Zipser Land. Band 2. Herausgegeben vom Archäologischen Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften in Nitra durch Matej Ruttkay und dem Zentrum für Baltische und Skandinavische Archäologie in der Stiftung Schleswig-Holsteinische Landesmuseen Schloss Gottorf durch Claus von Carnap-Bornheim.

Zväzok 3

Naturwissenschaftliche Untersuchungen und präventive Konservierung organischer Nassfunde. Mit Beiträgen von R. Aniol, P. Barta, P. Cosyns, M. Daszkiewicz, M. Hain, M. Hajnalová, J. Jakab, Š. Jonášová, K. M. Frei, H. McColl, J. Meadows, J. Meurers-Balke, M. Nývltová-Fišáková, U. Schmölcke, G. Schneider, T. Vaculovič, N. Venclová, J. Willers und G. Zink. In: Poprad-Matejovce – Ein Kammergrab des 4. Jahrhunderts n. Chr. im Zipser Land. Band 3. Herausgegeben vom Archäologischen Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften in Nitra durch Matej Ruttkay und dem Zentrum für Baltische und Skandinavische Archäologie in der Stiftung Schleswig-Holsteinische Landesmuseen Schloss Gottorf durch Claus von Carnap-Bornheim.

Zväzok 4

ŠTOLCOVÁ, T.: Textile and Leather Finds in Context, their Analysis and Interpretation. In: Poprad-Matejovce – Ein Kammergrab des 4. Jahrhunderts n. Chr. im Zipser Land. Band 4. Herausgegeben vom Archäologischen Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften in Nitra durch Matej Ruttkay und dem Zentrum für Baltische und Skandinavische Archäologie in der Stiftung Schleswig-Holsteinische Landesmuseen Schloss Gottorf durch Claus von Carnap-Bornheim.

ZOZNAM ILUSTRÁCIÍ

- Obr. 1. *Základy kamennej stavby, budovanej na rímsky spôsob. Bratislava-Dúbravka. Foto T. Kolník.*
- Obr. 2. *Cifer-Pác. Plán sídla niektorého z kvádskych vládcov. Podľa T. Kolníka a V. Varsika.*
- Obr. 3. *Zlatá rímska minca – solidus s vyobrazením cisára Valentiniána I. Foto K. Pieta.*
- Obr. 4. *Ostrovany. Časť inventára bohatého vandalského hrobu z konca 3. storočia. Podľa P. Prohászku, 2006.*
- Obr. 5. *Pohľad na časť Liptovskej kotliny z hradiska Havránok. Foto K. Pieta.*
- Obr. 6. *Liptovská Mara. Zrekonštruovaný dvorec púchovskej kultúry v archeologickom múzeu v prírode. Foto K. Pieta.*
- Obr. 7. *Osídlenie severnej časti stredného Podunajska na konci doby rímskej. Červená plocha – stredodunajskí Germáni – Kvádi. Modrá – zmiešané obyvateľstvo na východnom Slovensku. Zelená – severokarpatská skupina (Vandali).*
- Obr. 8. *Pohľad na časť Popradskej kotliny s polohou hrobu v popredí. Foto K. Pieta.*
- Obr. 9. *Dekoratívna hlinená nádoba. Veľká Lomnica. Foto K. Pieta.*
- Obr. 10. *Keramika severokarpatskej skupiny. Zľava: Liptovský Ján a Veľká Lomnica. Foto K. Pieta.*
- Obr. 11. *Spišský Štvrtok. Staroslovanské obydlie s kamennou pieckou. Foto M. Giertlová Kučerová.*
- Obr. 12. *Poprad-Matejovce. Miesto nálezu hrobu.*
- Obr. 13. *V mieste hrobky na povrchu presakovala voda. V popredí Peter Roth. Foto K. Pieta.*
- Obr. 14. *Prvá snímka hrobky po jej objave. Foto M. Soják.*
- Obr. 15. *Hrobka po prvom začistení počas komisionálnej obhliadky. Pri rohu objektu sa našli kusy nábytku. Foto K. Pieta.*
- Obr. 16. *V kuse dreva zo záhlavia lôžka bol nájdený strieborný klinček. Foto T. Štolcová.*
- Obr. 17. *Jama hrobky, zaplavená po letnej búrke. V pozadí Claus von Carnap-Bornheim. Foto K. Pieta.*
- Obr. 18. *Jednoduché vybavenie výskumu: stan pre výskumníkov a prístrešok s jamou na čistenie a ukladanie nálezov. Foto K. Pieta.*
- Obr. 19. *Objekt bol zabezpečený trubkovou konštrukciou so zavesenými pracovnými plošinami. Foto K. Pieta.*
- Obr. 20. *Bahno a kal vonútra hrobky sa vyberali v ležiacej polohe. Foto J. Somr.*
- Obr. 21. *Chaos. Celkový pohľad na rozmiestnenie nájdených predmetov v rôznych hĺbkach násypu a na podlahe hrobky, ako ich znázorňuje dokumentácia v systéme GIS. GIS K. Göbel, grafika N. Lau.*
- Obr. 22. *Diskusia nad zložitou situáciou v predsieni hrobu. Zľava: Karol Pieta, Tereza Štolcová a Gabriele Zink. Foto M. Vrablec.*
- Obr. 23. *Výklenok predsiene a ohnisko lupičov v predsieni s kusmi zanechanej koristi (polámaná doska stolovej hry). Tenké triesky – lúče slúžili na osvetlenie tmavého priestoru. Foto K. Pieta.*
- Obr. 24. *Prvý pohľad do bahnom zaliatej hrobky. Foto M. Vrablec.*
- Obr. 25. *Vizualizácia postupu vylúpenia hrobu. Presekanie brvien strechy vonkajšej komory (vľavo). Vniknutie do sarkofágu otvorom v streche a vynášanie koristi do predsiene (vpravo). GIS K. Göbel, grafika N. Lau.*
- Obr. 26. *Strecha sarkofágu, na ktorej ležali časti már, sa zrútila po zásahu lyžicou bagra. Foto K. Pieta.*
- Obr. 27. *Odkrývanie závalu hrobky. V rohu vidieť dlhý konár, ktorým vykrádači zisťovali hĺbku hrobu. Foto M. Vrablec.*
- Obr. 28. *Na podlahe v južnej časti komory sa zachovala časť hrobového inventára. V popredí vidno rozobraný stôl a nohu z lôžka. Foto K. Pieta.*
- Obr. 29. *Stolček v bahnitom závale juhovýchodného roku komory. Foto K. Pieta.*
- Obr. 30. *Veľká hlinená misa a lyková kazeta s toaletnými potrebami na pôvodnom mieste a predmety, prehádzané vykrádačmi či vtekajúcou vodou po otvorení hrobu (podstavec svietnika, mosadzné vedro, ozdoba z lôžka). Foto K. Pieta.*
- Obr. 31. *Drobné nálezy z hrobu. Foto P. Červeň.*
- Obr. 32. *Závesok zo zlatej mince počas vynášania koristi zapadol medzi dosky már. Foto K. Pieta.*
- Obr. 33. *Prázdna hrobka so sarkofágom po skončení výskumu. Foto K. Pieta.*
- Obr. 34. *Rozoberanie drevenej konštrukcie. Foto T. Štolcová.*
- Obr. 35. *Posledný nález pod podlahou: zabudnutá drevená lopata staviteľov hrobky. Foto T. Štolcová.*

- Obr. 36. Po štyroch mesiacoch namáhavej práce sa podarilo hrobku preskúmať, rozobrať a odviezť do bezpečia laboratórii v Nemecku. V obrovskej prázdnej jame stoja najvytrvavejší výskumníci (zľava): Štefan Hritz, Gabriele Zink, Karol Pieta a Tereza Štolcová. Foto M. Laučík.
- Obr. 37. Vykladanie rozobratej hrobky v laboratóriách v Schleswigu. Foto W. Schröder.
- Obr. 38. Vákuové pumpy tvorili dôležitú súčasť procesu vysušenia a konzervácie dreva. Foto K. Pieta.
- Obr. 39. Čistenie zakonzervovanej časti monopódia od polyetylén glykolu vyzrážaného na povrchu. Foto T. Štolcová.
- Obr. 40. Namáhavá manipulácia s brvnami zrubu počas ich vysušovania v piesočnom lôžku. Foto N. Lau.
- Obr. 41. Pracovná skupina počas stretnutia v roku 2012. Zľava vzadu: Claus von Carnap-Bornheim, Ina Vanden Berghe, Gabriele Zink, Karin Göbel, Ralf Bleile, John Meadows, Jörg Nowotny, Linda Hermannsen. Zľava vpredu: Sylwia Mitschke, Tereza Štolcová, Magdaléna Bekessová, Karol Pieta, Nina Lau, Roland Aniol, Karin Margarita Frei. Foto C. Janke.
- Obr. 42. Pri práci s blokmi pôvodného obsahu hrobky sa v laboratóriu používali ochranné pomôcky. Na obrázku Tereza Štolcová. Foto C. Janke.
- Obr. 43. Konzultácia pracovného postupu na diskusnom mikroskope nemeckej reštaurátorky Gabriele Zink (vľavo) s Terezou Štolcovou (vpravo). Foto C. Janke.
- Obr. 44. Karin Göbel (vľavo) preniesla dokumentáciu hrobky a jej súčasti do geografického informačného systému (GIS) a Nina Lau (vpravo) organizovala vedecký program projektu Poprad. Foto T. Štolcová.
- Obr. 45. Pri rabovaní hrobu boli pozostatky zotleného tela spolu so zvyškami odevu rozhádzané po podlahe sarkofágu. Ojedinelé kosti rúk sa našli aj pri ohnisku v predsieni. GIS K. Göbel, grafika N. Lau.
- Obr. 46. Schéma kostry muža z Popradu s vyznačením zachovalých častí. Grafika Z. Hukelová.
- Obr. 47. Kolobeh izotopov stroncia v prírode: 1 – stroncium sa stáva biologicky dostupným, 2 – vstupuje do potravinového reťazca, 3 – ukladá sa v zuboch a kostiach ľudí a živočíchov. Grafika J. Maretová.
- Obr. 48. Súprava keramických nádob a mosadzného vedra z hrobu. Foto M. Bekessová.
- Obr. 49. Miska a lieskové orechy z podlahy hrobky. Foto P. Červeň.
- Obr. 50. Ostrovany. Fragment amfory s rybou omáčkou a jej rekonštrukcia. Podľa M. Lamiovej-Schmiedlovej a L. Luštíkovéj.
- Obr. 51. Toaletné potreby z hrobu: zrkadlo, nožnice, ušná lyžička, pinzeta, špáradlá zubov. Foto M. Bekessová.
- Obr. 52. Najzachovalejší kus vlnenej viacfarebnej tapisérie. Foto T. Štolcová.
- Obr. 53. Fragment výšivky zlatou niťou z odevu zomrelého (vľavo) a detail fragmentu zlatej fólie (vpravo). Foto T. Štolcová.
- Obr. 54. Výber kožených ušíek a trojlístkov (hore), ktoré boli kedysi všíťe do lemov (vľavo dole). Foto T. Štolcová, kresba L. Buch, N. Vaššová.
- Obr. 55. Nemecká reštaurátorka Dorte Schaarschmidt pri práci s koženým prelamovaným ornamentom. Foto T. Štolcová.
- Obr. 56. Hracia doska a zachovalá časť sklenených kameňov. Foto K. Pieta.
- Obr. 57. Digitálna vizualizácia zvyškov lôžka (vľavo). Grafika K. Göbel, J. Nowotny. Replika lôžka, ktorú vyrobili v Škole umeleckého priemyslu v Kežmarku (vpravo). Foto K. Pieta.
- Obr. 58. Rekonštrukcia stolíka, zhotovená na sústruhu podľa originálu firmou Bayus/Drevointeriér Kežmarok (vľavo). Výška chýbajúceho stredového dielca nohy je len odhadnutá. Foto K. Pieta. Rímsky mramorový stolík. Tazza, 2. storočie (vpravo). Scottish national gallery Edinburgh. Foto K. Pieta.
- Obr. 59. Lôžka a stolíky podobné nálezom z Popradu sú známe z mnohých rímskych reliéfov, zobrazujúcich posmrtnú hostinu, Ostia (hore). Foto R. Calza. Sýria. Archaeological museum Istanbul, 2.-3. storočie n. l. (dole). Foto N. Dolunay.
- Obr. 60. Drevená konštrukcia hrobky bola na antický spôsob chránená proti vlhkosti vrstvou dreveného uhlia. Foto K. Pieta.
- Obr. 61. Stilichov diptych zo slonoviny. Pomenovaný je podľa Flavia Stilicha, vandalského generála veliaceho rímskej armáde. Zobrazený je spolu so svojou manželkou Serenou a synom Eucheriom. Foto © Museo e Tesoro del Duomo di Monza.
- Obr. 62. Vandalský jazdec na love. Mozaika z 5./6. stor., Kartágo, Bordj-Djedid. Foto © The Trustees of the British Museum.
- Obr. 63. Romantické zobrazenie vyplienenia Ríma Vandalmi v roku 455 (K. P. Briullov, 1833-1836. Tretiakovská galéria, Moskva). https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Genserik_sacking_rome_456.jpg

- Obr. 64. Gommern – výtvarná rekonštrukcia kniežacieho hrobu. © Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie Sachsen-Anhalt, kresba K. Schauer.
- Obr. 65. Pilgramsdorf/Pielgrzymowo, kraj Nidzica. Zvyšky drevenej komory kniežacieho hrobu. Podľa Lau/Pieta 2014, obr. 4.
- Obr. 66. Rekonštrukcia postupu stavby hrobu. GIS K. Göbel, grafika N. Lau.
- Obr. 67. Ťažká drevorubačská sekera na dubovom porisku z popradskej hrobky, použitá pri násilnom otvorení hrobu. Foto Š. Hritz.
- Obr. 68. Drevoobrábacie nástroje zo sídlisk severokarpatskej skupiny. 1, 7, 10, 11 – Vyšný Kubín. 2, 3, 5, 6, 8, 9, 12 – Liptovské Matiašovce. 4 – Lazisko. Grafika Š. Hritz.
- Obr. 69. Broná vonkajšej komory i dielce sarkofágu boli starostlivo okresané. Foto K. Pieta.
- Obr. 70. Pohľad do hrobky po odstránení závalu. Foto K. Pieta.
- Obr. 71. Detail utesnenia brviem zrubu vrstvou kôry. Foto K. Pieta.
- Obr. 72. Rímsky pohrebný sprievod. 1. stor. pred n. l. Amiternum, Museo Nazionale d'Abruzzo, L'Aquila.
- Obr. 73. Dodnes používané historické pohrebné nosidlo (Colle di Val d'Alza, Taliansko). Foto K. Pieta.
- Obr. 74. Horná časť nosidiel – már, uložených vo vonkajšej komore (hore). Foto K. Pieta. 3D vizualizácia már (dole). Grafika A. Arpáš.
- Obr. 75. Smútočný sprievod v Poprade. Kresba M. Mordel.
- Obr. 76. Práca obojručným nožom na drevenom stolci. Žakarovce, Spiš, 1954-1955 (hore). Foto © ÚeSA SAV. 3D vizualizácia stolca z Popradu (dole). Grafika J. Nowotny.
- Obr. 77. Pravdepodobná podoba svietnika (hore). Originál podstavca svietnika z hrobky (dole). Foto K. Pieta.
- Obr. 78. Súčasťou obrádov v Poprade bolo aj uzatváranie hrobky. Kresba M. Mordel.
- Obr. 79. Identické repliky náradia vykrádačov hrobky. Foto K. Pieta.
- Obr. 80. Vykrádanie hrobu v Poprade. Kresba M. Mordel.
- Obr. 81. *Anoplotrupes stercorosus* – príbuzný lajniačov, objavených v hrobke Foto U. Schmidt 2015 (<https://www.flickr.com/photos/coleoptera-us/19339773078>) a lajniak z dna hrobky. Foto T. Štolcová.
- Obr. 82. Zlaté ozdoby a staré rímske denáre, pochádzajúce pravdepodobne z pokladu, ukrytého v okolí Važca. Bola to súčasť koristi z popradskeho hrobu? Foto M. Ruttkay.
- Obr. 83. Prof. Claus von Carnap-Bornheim pred kamerou RTVS rozpráva o projekte Poprad. Foto T. Štolcová.
- Obr. 84. Príležitostná známka a obálka s motívom hrobky z Popradu. Autor I. Benca.
- Obr. 85. Pohreb germánskeho náčelníka z Popradu. Maľba P. Wavrek.
- Obr. 86. Historická budova Podtatranského múzea so stálou expozíciou hrobky. Foto T. Štolcová.
- Obr. 87. Záber z úspešnej výstavy inventára hrobky v Podtatranskom múzeu v Poprade v roku 2013. Foto Š. Hritz.
- Obr. 88. Pracovná porada v podzemnom priestore múzea, určenom pre inštaláciu makety hrobu. Foto K. Pieta.
- Obr. 89. Pokusne zostavená nosná časť vnútornej komory v depozitári Archeologického ústavu v Nitre. Foto K. Pieta.
- Obr. 90. Zostavovanie pohrebných nosidiel – már. Foto K. Pieta.
- Obr. 91. Verná replika sarkofágu a jej zhotoviteľ Ľudovít Fedor zo Zázrivej. Foto T. Štolcová.
- Obr. 92. Dokumentácia výroby kópie ťažkej sekery, podľa nálezů z hrobu. Foto K. Pieta.
- Obr. 93. Takto vyzeralo puzdro na luk. Na fotografii s jeho výrobcom Tomášom Valachom. Foto T. Štolcová.
- Obr. 94. Replika kožených topánok s kópiou striebornej pracky, nájdenej v hrobe. Foto T. Štolcová.
- Obr. 95. Replika vlnených, ručne pradených nití. Foto T. Štolcová.
- Obr. 96. Vyšný Kubín. V popredí sedlo medzi hradiskami Tupá skala a Ostrá skala (vpravo). Foto K. Pieta.
- Obr. 97. Liptovská Mara. Hradisko Havránok. Foto K. Pieta.
- Obr. 98. Lazisko. V popredí zalesnený vrch Zvon. Foto K. Pieta.
- Obr. 99. Smížany – Spišské Tomášovce. Zalesnený vrch s opevnením Hradisko I (v popredí). Foto M. Soják.
- Obr. 100. Vrbov. Pohľad na sídlisko Koľaj od východu. Foto K. Pieta.

THE PRINCE OF POPRAD AND HIS TOMB

Summary

1 Foreword

Throughout many periods of European prehistory and early history we see evidence for the elaborate arrangement of burials and the use of rich grave goods both as signifiers of social prestige and as expressions of belief in the afterlife amongst the higher social classes. Prior to the Middle Ages and before the spread of Christianity, this worldview model is perhaps best demonstrated by the lavish burials of the Germanic nobility from the 2nd – 5th centuries AD. Among them, the princely tomb, dating from the end of the 4th century, in Poprad stands out. The perfectly preserved wooden architecture and furnishings are unique in Europe. The site's exceptional preservation is due to extraordinary natural conditions, where a combination of impermeable subsoil and a flooded burial chamber prevented the decay of organic materials, including the wooden architecture. Paradoxically enough, these lucky circumstances probably occurred after the tomb was abandoned by graverobbers, when the burial chamber was permanently flooded with surface water through the shaft they dug.

One year after the 2005 discovery, technically demanding excavations were conducted and the recovered finds were transported to specialised laboratories at the Schleswig-Holstein State Museums in Germany, to be conserved, documented, and further examined. The main research partners – The Institute of Archaeology of the Slovak Academy of Sciences and the Centre for Baltic and Scandinavian Archaeology within the Foundation of the Schleswig-Holstein State Museums at Schloss Gottorf in Schleswig – provided the necessary experts and technical equipment. The working group gradually grew to include European specialists, who gladly accepted the challenge to participate in the significant discovery and in the reconstruction of the life and death of an unknown young man from the foothills of the High Tatras in Slovakia. The conservation of the organic materials, digitisation of the find contexts and the scientific analysis of hundreds of find components required years of work and considerable financial resources. The result thereof is the reconstructed tomb and its inventory, accessible in professional publications, but especially in the upcoming permanent exhibition in the Podtatranské Museum in Poprad.

This book provides visitors to the exhibition and others interested in history and archaeology a short summary of the results of the research, but more importantly it also tells the story of the short life of the young man who was hidden in the monumental wooden tomb.

2 The decline of the ancient world and the Migration Period

The last upswing of the global empire. The Romans fortify the Danube frontier. The Slovak Quadi attack the provinces and defend their homes. The death of Emperor Valentinian and the collapse of frontier defence. The great migration of peoples begins. Germanic princely burials as a mirror of the times.

Roman legions had already penetrated the Middle Danube region during the reign of Emperor Augustus. This was at a time when the lower reaches of the Morava and Váh rivers were colonised by warrior groups of the militant Germanic tribes of the Marcomanni and the Quadi, who were replacing the older Celtic populations. The Quadi became the dominant inhabitants of western and central Slovakia over the next five centuries or so. Their presence in this territory is indicated not only by multiple local names, such as the

name of the river Váh, but also by numerous archaeological relics. Perhaps the most famous of these are the Germanic luxurious graves, which give an idea of the life of the then rulers. In the vast area inhabited by Germanic people from Scandinavia to the Danube and the Crimea, elaborate tombs were built, demonstrating in contemporary symbolism the social status of the buried princes and their family relatives. The richly furnished graves in Vysoká pri Morave and Zohor in Záhorie region belonged to indigenous Quadic dynasties at the turn of the 1st and 2nd centuries. The most famous, however, are the 3rd century graves discovered in the 1930s at Krakovany-Stráže near Piešťany, which are among the richest in the whole of Europe.

Germanic chieftains in the 3rd – 4th centuries built their Roman-style residences in West Slovakia with the help of Roman craftsmen. Such manor houses were discovered and explored in what is now Veľký Kýr near Nitra, in Cífer-Pác, but especially in the immediate vicinity of the Roman frontier in Stupava, Bratislava-Dúbravka and Podunajské Biskupice (Fig. 1; 2).

The Roman Empire still experienced a last short upswing at the beginning of the 4th century. The neglected fortification line at the Danube frontier, which defended the provinces against the increasing attacks of Germanic tribes, was restored. The initiator of these changes was Emperor Valentinian I (364 – 375), who devoted the end of his active life to fighting against the then inhabitants of the Slovak lowlands – the Germanic Quadi (Fig. 3). The main character of our story, a young prince from the Tatras, also lived during the reign of Valentinian I and during the short reign of his brother Valens.

Much less information is known about the population in the east of our country, which was situated far from the border of the Roman Empire and was therefore too far away from the sphere of interest of Roman soldiers, merchants, and historians. At the end of the 2nd century, the indigenous Celtic and Dacian populations were replaced or supplemented by the Vandal tribes, especially the Hasdingi, who moved here over the Carpathian ridge and headed for the eastern part of the Carpathian Basin, into present-day Transylvania. Significant social changes are mainly reflected in the richly furnished princely graves from Cejkov and Ostrovany (Fig. 4.). These were the graves of local tribal dynasties from the end of the 3rd century, perhaps ancestors of the prince from Poprad.

3 The Carpathians and their inhabitants in the middle of the first Millennium AD

The land of the Carpathian arc. Mountain people and their specifics. The pan-European La Tène civilisation overcomes the mountain ridges. Mountains protect the weaker ones. The Púchov Culture. Warrior Germans and hardworking highlanders. What happened in northern Slovakia at the end of the 2nd century? Causes and consequences of the depopulation of the land. The arrival of new settlers. The North Carpathian Group. Beginning of the Migration Period, end of the pre-Slavic settlement of the Carpathians.

Despite the harsh conditions in the mountainous landscape, the valleys of the Western Carpathians have been inhabited since the earliest times, and local inhabitants had already been exploiting the ore deposits in this area since deep prehistoric times (Fig. 5). The thousand-year continuity of Bronze Age settlement was interrupted by Celtic colonists who penetrated north along the Váh, Nitra and Hron rivers into the foothills and mountains, where they mixed with the locals. In the 2nd – 1st centuries BC, members of this ethnic conglomerate, known as the Púchov Culture, occupied the mountainous part of modern day northern and central Slovakia and extended their settlement territory along the main Carpathian ridge into north-eastern Moravia and southern Poland (Fig. 6). Later, in the early Roman Period, the people of the Púchov Culture lived only in the central part of their

former territory in northern Slovakia. In the second half of the 2nd century AD, at the time of the Marcomannic Wars, they gradually disappeared from the archaeological record.

The regions around the Tatras remained sparsely populated or even completely deserted over a long time until the end of the Roman Period. At the end of the 4th century, new settlers appeared in the uninhabited landscape on both sides of the main Carpathian ridge, coming from beyond the mountains. The material culture of this new ethnic group is referred to as the North Carpathian group (Fig. 7). However, the small number of field investigations, especially the lack of graves (with a few exceptions), severely limit the possibilities for researchers to gain a deeper understanding of the genesis, the way of life and the belief systems of this population. In the hilly regions of southern Poland and northern Slovakia we now know of many settlements from this period. They were established in the open countryside on hillsides, slopes and by streams, usually in different places from those inhabited in earlier times. Even the small settlements scattered across the landscape were distinct from the older system of extensive settlements of the Púchov Culture in the early Roman Period. The newcomers were mostly attracted to the Spiš region with its relatively fertile soils and easily accessible iron ore deposits (Fig. 8). The most significant settlement at Vrbov, which is situated only eight kilometres away from the princely tomb of Poprad, was home to blacksmiths and potters. Valuable articles imported from the eastern Mediterranean and from North Africa testify to the presence of a social elite.

At a time of ongoing unrest and movements of large population groups, the security of the settlements came to the fore again after a long time. Many of these were located on harder-to-reach terrain on hilltops, where reliable protection from attack took precedence over the availability of fields, raw materials or roads. The best locations for hilltop settlements were provided by the mountains of northern Slovakia, where older earth fortifications that had long since been abandoned were often reused (Fig. 9; 10). Some of them evolved into significant production centres, focusing mainly on blacksmithing.

The settlements of the North Carpathian group at the end of the 4th and the first half of the 5th century were only used for a few generations. Sometime in the latter part of the 5th century, they were abandoned, and their inhabitants lost in the whirlwind of migrating peoples. The mountainous landscape of this part of the Carpathians was deserted again and it was not until some two centuries later that the first groups of new colonists, the Slavs, appeared here (Fig. 11).

4 The discovery

It happened by chance. On the construction site in Matejovce, archaeologists are faced with a mystery and an unusual task. A silver nail and dating of the wood: 4th century! Technical problems and help from Germany. Teamwork in the harsh Tatra weather. The public watches with excitement and the experts gather. We reach the bottom of the tomb. Disassemble, pack up, rescue.

The first step towards the discovery of the now famous grave in Poprad was accompanied by circumstances that give this find the character of an adventure story. In 2005, a damp spot appeared on the construction site of the manufactory hall in Poprad-Matejovce (Fig. 12). The construction workers decided to excavate this pit and fill it with stones. While working at a depth of three metres, the machine's bucket hit a wooden structure, which those present assumed to be an old water tank or an underground bunker from world war two. Fearing the presence of explosives, the pit was not immediately filled with prepared stones, and an employee summoned the Poprad archaeologist Peter Roth (Fig. 13; 14). The members of an expert commission, which gathered shortly thereafter, curiously inspected one part of a log structure covered with a flat roof made of timbers. In the

gloomy space under the roof, they recognised a corner of a second wooden construction (Fig. 15). Due to its shape and quality of workmanship, the underground construction indicated a completely unknown architecture, most probably a chamber grave. This assumption was strengthened by the first laboratory data on a piece of turned furniture recovered from around the structure. The object was made of a rare yew wood. A small nail was found embedded in the wood and was made of silver (Fig. 16)! The age of the object was confirmed by the analysis of timber from the log structure, which was dated by the laboratory at the University of Kiel in North Germany to AD 380 with a possible deviation of 27 years.

After securing the protection of this unique find, the Podtatranské Museum in Poprad and the Institute of Archaeology of the Slovak Academy of Sciences in Nitra agreed to collaborate and they formed a working group to rescue the find. The field works started in July 2006. The decisive help in specific work with wet historical wood was provided by Prof. Claus von Carnap-Bornheim and his colleagues from the Foundation of the Schleswig-Holstein State Museums at Schloss Gottorf in Schleswig, North Germany, a renowned institution with extensive laboratories specialising in the research and conservation of waterlogged organic artefacts (Fig. 17). Conservator and restorer Gabriele Zink was directly involved in the excavations and provided much valuable advice and assistance with handling the fragile finds. The young erudite researcher Nina Lau became the driving force of the documentation and evaluation of the find. In addition to archaeologists (Peter Roth, Tereza Štolcová, Karol Pieta, technicians Štefan Hritz and Miroslav Vrablec), a geophysicist (Ján Tirpák), a geologist (Adrián Harničár), archaeobotanists (Mária Hajnalová, Jana Mihályová) and an expert in historical architecture (Oto Makýš) took part in the fieldwork. The four-month long excavation was carried out under specific conditions, as it was only possible to work from hanging benches in the muddy fill of the tomb (Fig. 18 – 20). The uncovered wood had to be regularly moistened and, towards the end of the excavations, protected from frost. After cleaning and documenting, the recovered pieces were deposited in a water tank.

The looted tomb

After cleaning the flat roof, the rectangular layout of the tomb was revealed, precisely oriented in a north-south direction (Fig. 21). The massive log walls were thoroughly sealed from moisture with a layer of charcoal. Near the southeast corner of the structure, the original access to the pit and the log chamber of the tomb, the antechamber, was found buried in the ground. The wall of the pit showed the outline of an old, backfilled hole or shaft, through which robbers entered the tomb. It led directly into the antechamber, which was also evidence that the robbers knew the tomb structure, perhaps visibly evident on the surface (Fig. 22). In the centre of the antechamber were the remnants of a fireplace surrounded by scattered pinewood chips for lighting, pieces of damaged furnishing and a game board (Fig. 23). Tools used to open the tomb were also found here and these included a hoe and two wooden shovels. Another shovel and a heavy axe were left on the floor of the inner chamber. The intruders broke through three roof beams and, after pushing them aside, entered the chamber. Through a hole in the roof, they finally gained access to the sarcophagus (Fig. 24 – 26). In the dark they ascertained the depth of the tomb by a long branch left in the roof opening (Fig. 27). Using an axe, they broke the western wall of the sarcophagus from inside and pulled out large pieces of grave goods.

In the south-eastern corner of the log chamber, a wooden stool, a bottom part of a candlestick, and a bast container with silver toiletries were preserved from the original funerary equipment (Fig. 28 – 30, 51). Nearby rested a part of a piglet along with an iron

knife, a brass bucket, a Roman mortarium and a set of clay vessels. To prevent the loss of valuable information and small details, many parts of the interior were not examined in situ. Therefore, during the work, 25 in situ block samples from the grave were taken for detailed laboratory analysis.

Human remains were preserved in the form of scattered bones on the floor of the tomb, accumulated in the corner of the inner chamber. Segments of bed, parts of textiles and pieces of leather appliqués were lying scattered everywhere. Metal clothing parts and other small finds escaped the attention of the robbers when they searched the dark chamber (Fig. 31). A small silver shoe buckle and a silver awl with a wooden handle covered in gold foil remained forgotten in a gap between the floorboards. Remnants of a torn off necklace – an amber bead and a gold-plated pendant (a bulla) – were found among the textile fragments. The pendant made of a gold Roman coin – the solidus of Emperor Valens – must have fallen during the robbery into a narrow gap between the two chambers where it was found by archaeologists (Fig. 32). An arrowhead, made of an atypical material – copper – was inserted into the wall of the inner chamber. Scattered throughout the tomb were dark and white glass gaming pieces from the board game, as well as walnuts and hazelnuts.

After the excavations were completed (Fig. 33), the specialist carpenters dismantled both chambers and began packing the hundreds of pieces of wood (Fig. 34–36). Help was provided by a group of German conservators, who managed the loading of all wooden pieces and the retrieved sample blocks onto a large lorry and a specially adapted delivery van. Once the necessary formalities and permits had been completed, the two vehicles set off on the 1200-kilometre journey to the laboratories in Schleswig. The remaining artefacts were placed in the depositories of the Institute of Archaeology of the Slovak Academy of Sciences in Nitra.

5 Next in line are laboratories and workrooms

Archaeology is not just about excavation. Saving the tomb and its contents. Further work based on field documentation. The working group is expanding. The number of valuable finds and information increases.

The responsibility for the long-term, technically, and financially demanding conservation of organic components of the tomb was taken over by the German partners. After unpacking and basic treatment in water, the wooden parts were impregnated with polyethylene glycol – PEG (Fig. 37). This method fulfilled the basic condition of conservation – the sustainability of the original along with the preservation of its shape, dimensions, and colour. After impregnating the wood with PEG, the water was removed by freezing to very low temperatures and by draining with vacuum pumps (Fig. 38). After this laborious process, the dried wood was thoroughly cleaned of the precipitated white powder on the surface (Fig. 39).

However, there were dozens of other large timbers from the floor, walls, and ceiling, which exceeded the capacity of the laboratories. A group of restorers thus developed a completely new, cheaper, and gentler procedure for removing the moisture: the wooden beams were placed in a special hall and then dried in a regularly changed sand bed (Fig. 40). Both methods were tested prior to being used, they were jointly approved and the financial participation of partner institutions in the costs of conservation was agreed by contract. The directors Matej Ruttkay and Claus von Carnap-Bornheim, both renowned scholars, with their strategic thinking, recognised the enormous contribution of the tomb from Poprad to European history and culture and to science.

The great acclaim of the find attracted many researchers to the working group who were willing to participate in this European research project (Fig. 41). Two in particular became the driving force of research work. The young scientist Nina Lau had the challenging task to organise the digitisation of excavation documentation and scanning of an extensive collection of large and small pieces of the construction and its furnishing. At the same time, she endeavoured to enlarge the research team with other specialists from partner institutions and from other workplaces in Germany, Denmark, and Belgium. As editor and co-author, she also contributed to the final scientific publication of the find. She relentlessly brought the main protagonists in the research program together and motivated them.

Another good soul of the project was the friendly and always good-tempered Tereza Štolcová, a specialist in the field of archaeological textiles and clothing. With great energy and enthusiasm, she participated in the excavation of the grave in Poprad and spent long months in laboratories in northern Germany examining the thawed sample blocks containing the grave's contents (Fig. 42). Conservators and restorers Dorte Schaarschmidt and Gabriele Zink also took part in the laboratory research (Fig. 43). Transporting the sample blocks with organic material to safe laboratory conditions proved crucial for further work with the grave material. The enthusiasm and diligence of the researchers in the following years helped to uncover many details of the tombs' hidden potential. Equally important was the processing of hundreds of plans, which were unified to a GIS-system by the geographer Karin Göbel and her colleague Jörg Nowotny (Fig. 44). Modern spatial documentation with possibilities of virtual modelling created a solid foundation for the research project.

The reconstruction of the tombs' original form and contents and the results of scientific disciplines studying individual parts of the find pursued a single goal: to interpret the life and death of the buried young prince as reliably as possible.

6 The man from the tomb. On the border of two worlds

Science introduces the prince to the experts and the public. An incomplete skeleton talks about the life of the deceased. The results of isotope analyses: he grew up beneath the Tatra Mountains. Power and prestige, the tomb as a mirror of the times. Young chieftain and the Roman world. Was he a Vandal?

Archaeologists consider graves a primary source of information about the physical condition and clothing of men, women, and children. In this regard, the finds from the Poprad grave have yielded valuable new insights in the form of leather and textile remains. However, many items did not survive due to the high acidity in the soil and, admittedly, due to the massive grave robbery. The costume and jewellery include a silver shoe buckle left behind and some pendants made of gold, bronze and amber. Weapons are represented by a single arrowhead, symbolically made of copper, as well as a bow case made of calfskin. Of the scattered skeleton, only a torso remained (Fig. 45; 46). According to the anthropologists Július Jakab and Zuzana Hukeľová, it was a male individual, which was also confirmed by DNA analysis. He was a young man around 20 years old, up to 177 cm tall. Isotopic analysis by Karin M. Frei from Copenhagen confirmed that he grew up in the region beneath the Tatra mountains (Fig. 47). According to carbon and nitrogen isotope studies carried out by Miriam Nývltová Fišáková, the man ate a diet rich in meat and dairy products from sheep and goats, and ate pork and beef less frequently. His diet was richer in protein than that of any of his contemporaries and similar in composition to that of the wealthier inhabitants of the Roman Empire. The varied and nutritious diet

was undoubtedly related to his high social status. It included a piglet and hazelnuts or walnuts, added to the grave for the journey to the afterlife.

The Germanic social elites, even in their own traditional tribal milieu, were strongly influenced by the ancient world, which is clearly reflected in the architecture and contents of the Poprad tomb. The young prince most probably was in contact with Rome during his short life. In the territory of the Roman Empire, we find patterns for the use of a table set for eating and drinking (Fig. 48 – 50), but also for a set of toiletries, which were made of silver to increase the prestige (Fig. 51). Even some leather and textile fragments, such as a piece from an undergarment decorated with gold embroidery, or the presence of crimson threads in a tapestry dyed with natural red dye (kermes), indicate their foreign origin (Fig. 52 – 55). The board game is also of ancient origin, from which a fir-wood board with a marked network of rectangular fields and six gaming pieces made of dark green and milky white glass have been preserved (Fig. 56). According to the Swiss expert Ulrich Schädler, the Poprad find is unique among ancient board games in Europe for its preservation and the atypical number of fields. Its rules have not yet been deciphered.

Almost identical ancient patterns were used by craftsmen in the production of the turned furniture – a bed (kliné) and a one-legged table – a monopodium (Fig. 57 – 59). Mediterranean inspiration can be seen in the shape of the inner chamber, faithfully imitating marble sarcophagi, but also in technical details, such as insulating the underground structure with layers of charcoal, as recommended by the Roman architect Vitruvius (Fig. 60).

The deceased young man and his family most probably belonged to the indigenous population of the North Carpathian group, which inhabited the mountainous regions on both sides of the main West Carpathian arc in the late 4th and early 5th centuries. This civilisation was based on the traditions of the final phase of the Przeworsk Culture, spread between Oder and Vistula rivers. It was a sort of vanguard of the great migration of peoples from beyond the Carpathians towards the Danube and further westwards. It is generally accepted that the population in this area belonged to the linguistic group of East Germanic tribes and is mostly associated with the tribal union of the historically known Vandals. They were vigorous people who, on their long journey from their original homeland, established a successful kingdom on the Iberian Peninsula and from AD 429 onwards settled permanently in North Africa (Fig. 61 – 63). The prince, a native to the area, was probably among the leaders of these people during their stay in the Carpathians as perhs his father was before him and is also lying in another splendid tomb in Poprad. The relatively short occupation of mountainous areas was distinctly reduced or even ended at the beginning or before the middle of the 5th century, when the population beyond the Carpathians or in the central Danube region was reduced or replaced.

7 The tomb, burial, and other fates of the chamber grave

Death, burial, grave. Preparation of the grave construction and the funeral ceremony. Limits of time from death to burial. Grave goods: rituals, customs, prestige. Commemorative festivities. Grave robbery: a criminal act? Laws against the desecration of graves. Was the young man (already) a Christian?

Graves containing human remains and funerary equipment represent a very significant source of information about the life of a given individual and of entire communities, about which we have only sporadic or no written sources. This mainly applies to the graves of Germanic social elites, which have astonished us since the end of the 2nd century with their architecture and mainly with the rich goods that accompanied the deceased to the

other world. They were transformed into sort of furnished “houses of the dead”, where the deceased rested in a wooden coffin or on a bed (Fig. 64; 65). In the group of these exclusive memorials, the tomb from Poprad has a special position. The exceptionally preserved wooden construction and its furnishings provide an opportunity to study in detail the high level of the then carpentry or joinery, as well as to reconstruct the entire process of the construction of this sepulchral architecture.

The master carpenters chose the most suitable material for their work – larch wood. They had to convert the sketch of the construction to its actual dimensions and determine the sizes of the individual parts, starting with the foundation platform, the floor plan, and the main construction elements (Fig. 66). The marks around individual holes or recesses, preserved on the surface of the wood, testify to their systematic working procedure. They used good quality woodworking tools, such as planes, drawknives, spiral drills, spoon bits and chisels of various sizes, as we know them from multiple hilltop settlements of that time in the northern part of Slovakia (Fig. 67; 68). Short hacksaws with teeth of several sizes were also used. Inside the deep and narrow pit, it was technically impossible to finish individual wooden parts, so both chambers had to be built in the open space, then disassembled and finally reassembled in the grave pit.

From today's point of view, we must acknowledge that the ancient carpenters were masters of their craft who did excellent work (Fig. 69; 70). Attention was paid to detailed surface treatment of wood pieces and their protection against moisture by layers of beech charcoal. The carefully crafted timbers of the log chamber were covered with layers of larch bark at the joining surfaces (Fig. 71). They levelled small flatness imperfections and significantly helped to seal the chamber against groundwater or surface water. Once the log chamber was fitted in the pit and insulated, the work began on assembling the inner chamber. The shape of its saddle roof reminded of a small hut or a house of the dead. It was in fact a wooden imitation of an ancient stone sarcophagus. Four uprights in the corners on all four sides were connected by three rows of thick planks with grooves, in which the carefully hewn wooden plates were inserted. The muntin-and-plank technique was also used with the broad roofing panels.

Death and burial

Why, or how did our young man die (prematurely)? This question has not been answered reliably by expert anthropologists, and no pathological signs indicating serious trauma have been found on his incomplete skeleton. However, Danish researchers have analysed a DNA sample of the deceased and found out that our individual suffered from a dangerous disease during his lifetime, hepatitis B. The identification of such an old viral infection is one of the most important scientific discoveries and has earned the researchers the distinction of publishing the results in the prestigious global scientific journal *Nature*. It is possible that the young prince may have died from this disease.

Detailed multidisciplinary research using multiple dating methods has placed the burial date to around AD 375. There are even clues suggesting the possibility of determining the time of year when it occurred. According to the archaeozoologist Ulrich Schmölcke, a species of pig, like the piglet from the grave, will shed its young in the spring and autumn cycle. Thus, with the addition of the age of a 7-8 month old animal, we would get the approximate time of burial, fall or spring. More information was provided by pollen grains of flowers of the common hornbeam, found on a thread stitching a piece of ornamental leather (Sylvia Mitschke, Mannheim, Jutta Meurers-Balke, Köln). As is well known, hornbeams bloom in spring, in April and May. However, it is questionable whether the pollen from this rather lowland tree reached the grave together with the skins from elsewhere,

or during the burial rites (held in spring), or at the same time of the year after the tomb had been reopened and robbed.

Funerary customs included specific ceremonies and rituals intended for the last farewell to the deceased: the preparation of the body, its display on the catafalque and mourning. At the same time, preparations were made for the funeral ceremony: important relatives and acquaintances were contacted and invited, and the programme for the day of mourning was prepared. It was preceded by the preparation of the burial site and the construction of a dignified afterlife stand, which for important Germanic rulers was the chamber grave. The ceremony itself consisted of a solemn procession to the final resting place, a funeral farewell, and the placing of the body in the grave (Fig. 72). This was followed by a treat for members of the participating community, a funeral feast to honour the memory of the deceased.

A unique artefact found in the tomb is linked to funeral ceremonies. It is a bier – a casket on which the deceased was temporarily placed in a designated area or a room and then carried to his final resting place in front of the funeral procession (Fig. 73 – 75). The bier apparently became taboo after being in contact with the corpse and had to be placed in the grave together with the deceased.

The tomb was naturally the dominant backdrop to the conclusion of the ceremony. After the outer log-built chamber had been fitted the walls of the sarcophagus inside had been assembled, works had to be interrupted to install the funerary scene. Despite the crude plundering, we know that the sarcophagus contained a deceased lying on a bed and clothed in a precious garment. This scene probably also comprised a round table, as we can see it on several ancient reliefs depicting funerals. After the farewell rites, the sarcophagus was closed by assembling the roof and covering it, and the deceased disappeared from the sight of the mourners. A less emotional act followed – entombment of grave goods that were used during the funeral. Wooden boards and other parts of the bier were deposited for spatial reasons near the walls and on the roof of the sarcophagus. In the corner of the outer chamber was a small wooden stool, which, according to ethnologist Juraj Zajonc, could have been used in the production of the plates for the walls and the covering of the inner chamber (Fig. 76). At the very end of the ceremony, some of the deceased's personal items and food and beverage supplies to the afterlife were ritually placed on the floor of the outer chamber. In the same corner of the grave lay the base of a wooden candlestick, the upper, possibly metal, part of which had apparently attracted the attention of thieves and was not preserved (Fig. 77). Its upper part, probably made of metal, may have attracted the attention of robbers, and was not preserved. The trembling candle flame symbolises the fragile thread of life, and the source of light was intended to accompany the deceased on his journey through the darkness of the afterlife.

After the ceremony, the technically and time-consuming closing of the log chamber took place under the control of the relevant authorities (Fig. 78). It was covered with hewn four-metre-long ceiling beams, which were sealed and protected against moisture with a layer of charcoal. During the final terrain alterations, the closed burial chamber and the antechamber were covered with earth. The monument probably included an above-ground treatment marking the site of the tomb.

Let us return to the above-mentioned grave robbery (Fig. 79; 80). The study of the insect remains found on the floor of the tomb yielded interesting information. According to the determination of the German researcher Ulrich Schmölcke, these are several species of dung beetles from the superfamily Scarabaeoidea (Fig. 81). Their colonies live in small territories, feed on faeces and decaying organic matter, and lay their eggs into excavated

soil in spring. This may have been the time when the dung beetles made their way into the freshly reopened and looted tomb. It is likely that after the tomb was opened by the robbers several years after the burial, the pit in impermeable soil has gradually been filled with rainwater and mud through the robbers' shaft. The permanent moisture in the loose sediment kept the organic objects in extraordinarily good condition.

The filling of the tomb with water probably had other consequences that made it difficult for researchers to reconstruct the original appearance of the burial. The water streams flowing into the pit through the robbers' shaft lifted wooden and other lightweight objects in both chambers and displaced them. This is evidenced by the thin layers of silt on the floor and by the position of some objects. The asymmetrical position of the sarcophagus in the log chamber was probably a consequence of this movement in the water. We saw how even 1600-year-old wood can float in water right at the beginning of the excavations, when during a big storm a torrent of water lifted the entire beamed roof of the still uncovered tomb and shifted it aside.

To conclude, we will tell one more story, which, however, does not end with a full stop, but rather with a question mark after the episode of the robbery of the tomb. Our years before the discovery of the tomb, a golden, semi-precious stone-encrusted brooch, supposedly from the Podtatranské village of Važec, had fallen into the hands of professionals. Later, other precious objects were discovered, all from the same historical period, the end of the 4th century, the time when the tomb was built (Fig. 82). It is possible that this set originally formed part of the tomb's inventory and the luxurious garment of the buried prince. The same date and the relatively short distance between the two finds – about 25 kilometres as the crow flies – may be evidence for our hypothesis. The possible correlation is also indicated by the "masculine" character of some of the jewels in the assemblage. The brooch represents an excellent piece of craftsmanship and at the same time an object of remarkable historical significance. According to the recognised ancient historian Karlheinz Dietz, the inscription on the back of the brooch contains the manufacturer's name – goldsmith Eupor, the weight of gold used (82.13 grams) and the name of the buyer, a high-ranking nobleman (*clarissimus*) named Lupus.

8 Conclusion. The tomb's testimony about our past

Significant discoveries are not only the result of systematic work, but often also require a great deal of luck or indeed a series of lucky coincidences. Had it not been for the excavator's fear of the danger of an explosion in the apparent bunker, the tomb would not have been found and it would have remained broken and buried by stones deep under the floor of the factory building. Had the grave not been flooded with water after being opened and crudely plundered, the admirable wooden architecture and furniture would have decayed in the ground and crumbled to dust. It was also no small stroke of luck that the years of work to document, rescue, evaluate and make accessible this unique historical monument involved people who knew how to do it and were able to get along with each other and dedicate a lot of time and energy to this work.

Perhaps the most important contribution of our find is the rare preservation of the tomb architecture and its testimony about the knowledge of that time. The tomb from Poprad and its furniture were undoubtedly inspired by designs and patterns from the ancient Mediterranean. The discovery of the tomb fundamentally changed the hitherto incomplete picture of the settlement of the North Carpathian group. The excavation of individual settlement sites did provide evidence of advanced craftsmanship, but apart from a few isolated foreign objects, there was no evidence of contact between the local

population and the outside world. A vivid story is also represented by the well traceable grave robbery and by the reflections on its social or ritual causes, as well as on the fate of the prince's missing treasures.

Undoubtedly, a quite exciting part was the partially hypothetical reconstruction of the life and death of the buried man, which was made possible by new research methods to an unprecedented extent. The man from the tomb was of local origin, he grew up beneath the Tatra Mountains. He had a tall and well-built physique. According to his dietary habits, he lived in the Mediterranean during his short life, either as a member of an allied military detachment or, in those days, he had suffered the frequent fate of being a hostage for his tribe somewhere near the imperial court. However, the cause of his death at the age of around twenty could not be established due to the incompleteness of the surviving skeleton. But its direct or indirect cause may have been a viral disease discovered – hepatitis B.

The attractive find naturally aroused the interest of the public and the media. The director Jozef Chudík made three documentaries for Slovak television entitled *Slovak Archaeologists: The princely grave from Poprad-Matejovce* (Fig. 83). The graphic artists and painters Igor Benca and Pavel Wavrek also dealt with the subject (Fig. 84; 85).

Even though we have repeatedly emphasised the crucial role of lucky coincidence in the research, it was in fact based on enthusiasm, perseverance, and willingness to do the everyday detailed work, without which the tomb would never have been rescued, examined, and presented. We express our deep gratitude to all self-sacrificing people, who under difficult conditions on the building site in Matejovce helped to rescue this outstanding monument. An equally great contribution was provided by the German specialists in Schleswig, who were willing to accept the unique but long-term and extremely demanding scientific challenge. Let us also note that the dominant role in the research and protection of this monument was played by the Institute of Archaeology of the Slovak Academy of Sciences, its leading representatives, and researchers. In close cooperation with the Podtatranské Museum in Poprad, this institution will continue to be professionally responsible for the presentation and permanent preservation of this great discovery in the future. Our gratitude also goes to many researchers, who jointly created a living picture and legend of the find from Poprad.

Appendix 1 The prince returns

This chapter deals with the long preparation of the permanent exhibition of the find in the Podtatranské Museum in Poprad, which brought its organisers and researchers involved in the project a lot of worries, but also new impulses (Fig. 86). The creation of this project began after the completion of the long process of conservation of the inner chamber and the furniture and after the transfer of these objects to the Institute of Archaeology of the Slovak Academy of Sciences. A kind of introduction to this topic and at the same time the first public presentation of the tomb as well as the results of its research was the exhibition of selected artefacts in Poprad in 2013 (Fig. 87).

In the following years, the interdisciplinary research of the tomb continued, and at the same time, extensive construction works were carried out on the museum building to meet the needs of the new exhibition. The museum was faced with a new major task – to prepare and to announce a competition for the architectural and artistic design of the permanent exhibition under the auspices of the Slovak Chamber of Architects. The basic concept was to offer visitors in the prepared underground space an ideal image (replica) of the original burial site before it was robbed (Fig. 88). The originals, including the sarcophagus and furniture, were proposed to be made available in a protected air-conditioned environment of individual showcases.

During the preparation of documentary and illustrative materials and especially during the collection of archaeological exhibits, several technical problems arose, especially the question of the suitability of the original organic materials for long-term display. The successful attempt to reassemble the inner chamber (Fig. 89) or the bier (Fig. 90) from the preserved parts confirmed that these objects can be exhibited if appropriate safety measures are taken.

The production of a replica of the wooden tomb architecture and its internal furnishings proved to be a challenging but creative process (Fig. 91). The blacksmiths were able to faithfully reproduce a massive lumberjack axe (Fig. 92). Valuable experience has also been gained in the reconstruction of textile and leather artifacts, which, except for the unique bow case (Fig. 93) have often been preserved only in small fragments. A small shoe buckle is the only evidence of firm leather shoes, which were probably stolen by the grave robbers (Fig. 94). A skilled spinner faithfully imitated the original technology of thread production using a simple wooden spindle and spun hundreds of metres of thin and fine threads into a replica of the future woollen tapestry (Fig. 95). Leather appliques in the form of loops and trefoils may have been used as decorative fasteners of the outer garment of the deceased. Tablet-woven fragments probably decorated the sleeves of a tunic and the borders with fringes of a coloured woollen cloak. The gold embroidery on the chest refers to a noble origin of the deceased. Our portrayal of the man from Poprad in full dress was based on fragmentary finds from the tomb as well as on preserved pieces of contemporaneous clothing from various archaeological sites in Europe.

A large volume of original tomb components, especially the larger part of the log chamber, some frozen in situ sample blocks, as well as a large volume of damaged and unclassified wood, bark and charcoal will remain in air-conditioned depositories of the Institute of Archaeology in Nitra, where they will be available to future generations of researchers.

Appendix 2 Tracking down the settlements

An invitation to visit archaeological sites of the North Carpathian group in the Western Carpathians. During six walks, interested visitors will see historically significant and mostly tourist attractions and excavated sites. In the case of highland settlements, these are reused old Iron Age hillforts. The first day is dedicated to the hillfort Ostrá skala (806 m) near Vyšný Kubín, in the district of Dolný Kubín in the Lower Orava region (Fig. 96). On the second day, the visitor will climb three interesting hilltop sites in the Liptov region in the Turická valley (Hradište, 947 m), above the Liptovská Mara reservoir (Havránok, 676 m, Archaeopark Havránok: Fig. 97) and above the Konislava mountain saddle near Liptovské Matiašovce (950 m). The third day is dedicated to the southern part of Liptov region, where in the foothills of the Lower Tatras there are elevated positions near the villages Lazisko (Zvon, 848 m: Fig. 98) and Liptovský Ján (Hrádok, 877 m).

On the fourth day in the Spiš region, we will see the fortification on the Hradisko hill (Smižany/Spišské Tomášovce, 567 m: Fig. 99) at the entrance to the Slovak Paradise National Park. On the next day, we will pay attention to the site of the princely tomb near the northern edge of an industrial park in the town district Poprad-Matejovce, as well as to another interesting site in the Poprad River basin named Vrbov – Koľaj, which is in the vicinity of Kežmarok, near the town district Kapustnice (Fig. 100). On the sixth day we cross the border into neighbouring Poland and visit the unfortified late Roman settlement sites in the surroundings of present-day villages of Rytro and Moszczenica Wyżna, situated at the lower reaches of the river Poprad.

TEXTS TO ILLUSTRATIONS

- Fig. 1. The foundations of a stone building, built in the Roman style. Bratislava-Dúbravka. Photo T. Kolník.
- Fig. 2. Čífer-Pác. A plan of the residence of one of the Quadi rulers. According to T. Kolník and V. Varsík.
- Fig. 3. A Roman gold coin – solidus with the portrait of Emperor Valentinian I. Foto K. Pieta.
- Fig. 4. Ostrovany. Part of the inventory of a rich Vandal grave from the end of the 3rd century. According to P. Prohászka, 2006.
- Fig. 5. A view of a part of the Liptovská basin from the Havránok hillfort. Photo K. Pieta.
- Fig. 6. Liptovská Mara. A reconstructed courtyard of the Púchov culture in the Open-air museum. Photo K. Pieta.
- Fig. 7. Settlement of the northern part of the central Danube region at the end of the Roman period. Red area – Central Danube Germans (Quadi). Blue – mixed population in eastern Slovakia. Green – North Carpathian group (Vandals).
- Fig. 8. View of a part of the Poprad basin with the location of the grave in the foreground. Photo K. Pieta.
- Fig. 9. A decorative clay vessel. Veľká Lomnica. Photo K. Pieta.
- Fig. 10. Pottery of the North Carpathian Group. From left: Liptovský Ján and Veľká Lomnica. Photo K. Pieta.
- Fig. 11. An early Slavic dwelling with a stone oven. Photo M. Giertlová Kučerová.
- Fig. 12. Poprad-Matejovce. Place of the grave discovery.
- Fig. 13. Water leaked at the site of the grave on the surface. In the foreground Peter Roth. Photo K. Pieta.
- Fig. 14. First image of the tomb after its discovery. Foto M. Soják.
- Fig. 15. The tomb after the first cleaning during the commission inspection. Pieces of furniture were found near the corner of the object. Photo K. Pieta.
- Fig. 16. A silver nail was found in a piece of wood from the head of the bed. Photo T. Štolcová.
- Fig. 17. The pit of the tomb, flooded after a summer storm. In the background Claus von Carnap-Bornheim. Photo K. Pieta.
- Fig. 18. Simple research equipment: a tent for researchers and a shelter with a pit for cleaning and storing finds. Photo K. Pieta.
- Fig. 19. The chamber grave was secured by scaffolding with suspended working platforms. Photo K. Pieta.
- Fig. 20. Mud and silt from inside the tomb were collected in a recumbent position. Photo J. Somr.
- Fig. 21. Chaos. General view of the distribution of recovered objects at various depths of the mound and on the floor of the tomb as depicted by the GIS documentation. GIS K. Göbel, graphics N. Lau.
- Fig. 22. Discussion of the complex situation in the grave antechamber. From left: Karol Pieta, Tereza Štolcová and Gabriele Zink. Photo M. Vrablec.
- Fig. 23. The niche of the anteroom and the damage created by the robbers outbreak of robbers in the anteroom with pieces of loot left behind (broken board game board) . Thin splinters – torches, served to illuminate the dark space. Photo K. Pieta.
- Fig. 24. The first view into the mud – flooded tomb. Photo M. Vrablec.
- Fig. 25. Visualisation of the process of grave robbing. Cutting through the roof beams of the outer chamber (left). Entering the sarcophagus through the hole in the roof and taking the loot out into the antechamber (right). GIS K. Göbel, graphics N. Lau.
- Fig. 26. Roof of the sarcophagus on which parts of the bier were laid. It collapsed after being hit by a machine's bucket. Photo K. Pieta.
- Fig. 27. Uncovering the backfill of the tomb. In the corner a long branch is visible, which was used by the robbers to ascertain the depth of the tomb. Photo M. Vrablec.
- Fig. 28. On the floor in the southern part of the chamber a part of the grave inventory has been preserved. In the foreground a dismantled table and a leg from the bed can be seen. Photo K. Pieta.
- Fig. 29. Stool in the muddy backfill of the southeastern corner of the chamber. Photo K. Pieta.
- Fig. 30. Large clay bowl and bast container with toiletries in their original location and objects thrown over by robbers or leaking water after the grave was opened (candlestick base, brass bucket, ornament from the bed). Photo K. Pieta.
- Fig. 31. Small finds from the grave. Photo P. Červeň.
- Fig. 32. A gold coin pendant was caught between the planks of the bier during the removal of the loot. Photo K. Pieta.
- Fig. 33. Empty tomb with sarcophagus after the end of the research. Photo K. Pieta.

- Fig. 34. Dismantling of the wooden structure. Photo T. Štolcová.
- Fig. 35. The last find under the floor: a forgotten wooden shovel from the tomb builders. Photo T. Štolcová.
- Fig. 36. After four months of hard work, the tomb was examined, dismantled, and taken to the safety of laboratories in Germany. Standing in the huge empty pit are the most tenacious researchers. From left: Štefan Hritz, Gabriele Zink, Karol Pieta and Tereza Štolcová. Photo M. Laučík.
- Fig. 37. Unloading the dismantled tomb construction in the laboratories in Schleswig. Photo W. Schröder.
- Fig. 38. Vacuum pumps formed an important part of the process of drying and preserving the wood. Photo K. Pieta.
- Fig. 39. Cleaning the preserved part of the monopodium from polyethylene glycol precipitated on the surface. Photo T. Štolcová.
- Fig. 40. Strenuous handling of the timbers of the outer chamber during their drying in the sand bed. Photo N. Lau.
- Fig. 41. The working group during the 2012 meeting. Back left: Claus von Carnap-Bornheim, Ina Vanden Berghe, Gabriele Zink, Karin Göbel, Ralf Bleile, John Meadows, Jörg Nowotny, Linda Hermannsen. From front left: Sylvia Mitschke, Tereza Štolcová, Magdaléna Bekessová, Karol Pieta, Nina Lau, Roland Aniol, Karin Margarita Frei. Foto C. Janke.
- Fig. 42. Protective equipment was used in the laboratory when working with the blocks of the original grave contents. Pictured Tereza Štolcová. Photo C. Janke.
- Fig. 43. Tereza Štolcová (right) examines the working procedure using a microscope under the guidance of the German restorer Gabriele Zink (left). Photo C. Janke.
- Fig. 44. Karin Göbel (left) transferred the documentation of the tomb and its components into a geographic information system (GIS), and Nina Lau (right) organised the scientific program of the Poprad project. Photo T. Štolcová.
- Fig. 45. During the grave robbery, the remains of the deceased together with the remains of clothing, were scattered on the floor of the sarcophagus. Isolated hand bones were also found by the hearth in the antechamber. GIS K. Göbel, graphics N. Lau.
- Fig. 46. Diagram of the skeleton of a man from Poprad with the preserved parts marked. Graphics Z. Hukel'ová.
- Fig. 47. Strontium isotope cycle in nature: 1 – strontium becomes bioavailable, 2 – enters the food chain, 3 – is deposited in the teeth and bones of humans and animals. Graphics J. Marettová.
- Fig. 48. A set of ceramic vessels and a brass bucket from the grave. Photo M. Bekessová.
- Fig. 49. Bowl and hazelnuts from the floor of the tomb. Photo P. Červeň.
- Fig. 50. Fragment of an amphora with fish sauce and its reconstruction. According to M. Lamiová-Schmiedlová and L. Luštková.
- Fig. 51. Toiletries from the grave: mirror, shears, ear spoon, tweezers, toothpicks. Photo M. Bekessová.
- Fig. 52. The best preserved piece of woollen multicoloured tapestry. Photo T. Štolcová.
- Fig. 53. Fragment of gold thread embroidery from the clothing of the deceased (left) and detail of gold foil fragment (right). Photo T. Štolcová.
- Fig. 54. German restorer Dorte Schaarschmidt at work with leather openwork ornament. Photo T. Štolcová.
- Fig. 55. A selection of leather loops and trefoils (above), which were once sewn into the hems (below left). Photo T. Štolcová, drawing L. Buch, N. Vaššová.
- Fig. 56. Game board and preserved part of the glass gaming pieces. Photo K. Pieta.
- Fig. 57. Digital visualisation of the remains of the bed (left). Graphics Göbel, J. Nowotny. Replica of the bed made at the School of Art Industry in Kežmarok (right). Photo K. Pieta.
- Fig. 58. Reconstruction of a table, made on a lathe according to the original by Bayus/Drevointeriér Kežmarok (left). The height of the missing central part of the leg is only estimated. Photo K. Pieta. Roman marble table. Tazza, 2nd century. Scottish National Gallery Edinburgh (right). Photo K. Pieta.
- Fig. 59. Beds and tables similar to those found at Poprad are known from a number of Roman reliefs depicting funeral feasts, Ostia (top). Photo R. Calza. Syria. Archaeological museum Istanbul, 2nd-3rd centuries AD (bottom). Photo N. Dolunay.
- Fig. 60. The wooden construction of the tomb was protected against moisture by a layer of charcoal in the antique way. Photo K. Pieta.
- Fig. 61. Stilicho's ivory diptych. Named after Flavius Stilicho, a Vandal military commander in the Roman army. He is depicted with his wife Serena and son Eucherius. Photo © Museo e Tesoro del Duomo di Monza.

- Fig. 62. Vandal horseman on the hunt. Mosaic from the 5th/6th century, Carthage, Bordj-Djedid. Photo © The Trustees of the British Museum.
- Fig. 63. Romantic depiction of the sacking of Rome by the Vandals in 455 (K. P. Briullov, 1833-1836. Tretyakov Gallery, Moscow). https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Genserik_sacking_rome_456.jpg
- Fig. 64. Gommern – artistic reconstruction of the princely tomb. © Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie Sachsen-Anhalt. Drawing K. Schauer.
- Fig. 65. Pilgramsdorf/Pielgrzymowo, county Nidzica. Remains of a wooden chamber of a princely tomb. After Lau 2014, Fig. 4.
- Fig. 66. Reconstruction of the building process of the tomb. GIS K. Göbel, graphics N. Lau.
- Fig. 67. Heavy lumberjack axe with an oak handle from the Poprad grave, used in the forced opening of the tomb. Photo Š. Hritz.
- Fig. 68. Woodworking tools from the settlements of the North Carpathian group. 1, 7, 10, 11 – Vyšný Kubín. 2, 3, 5, 6, 8, 9, 12 – Liptovské Matiašovce. 4 – Lazisko. Graphics Š. Hritz.
- Fig. 69. Parts of the outer chamber and the sarcophagus were carefully crafted. Photo K. Pieta.
- Fig. 70. View of the tomb after the removal of the backfill. Photo K. Pieta.
- Fig. 71. Detail of the sealing of the outer chamber beams with a layer of bark. Photo K. Pieta.
- Fig. 72. Roman funeral procession. 1st century BC. Amiternum, Museo Nazionale d'Abruzzo, L'Aquila.
- Fig. 73. Historical funerary bier still in use today. Colle di Val d'Alza, Italy. Photo K. Pieta.
- Fig. 74. The upper part of the transport construction – bier, stored in the outer chamber (top). Photo K. Pieta. 3D visualisation of the bier (bottom). Graphics A. Arpáš.
- Fig. 75. Funeral procession in Poprad. Drawing M. Mordel.
- Fig. 76. Working with a draw knife on a carver's bench. Žakarovce, Spiš, 1954-1955 (top). Photo © ÚeSA SAV. 3D visualisation of the stool from Poprad (bottom). Graphics J. Nowotny.
- Fig. 77. Probable form of the candlestick (top). Original candlestick base from the grave (bottom). Photo K. Pieta.
- Fig. 78. The closing of the tomb in Poprad was also part of the ceremony. Drawing M. Mordel.
- Fig. 79. Identical replicas of the grave robbers' tools. Photo K. Pieta.
- Fig. 80. Grave robbery in Poprad. Drawing M. Mordel.
- Fig. 81. *Anoplotrupes stercorosus* – a relative of dung beetles discovered in the tomb. Photo U. Schmidt (<https://www.flickr.com/photos/coleoptera-us/19339773078>) and a dung beetle from the grave floor. Photo T. Štolcová.
- Fig. 82. Gold ornaments and old Roman denarii, probably from a treasure hidden in the vicinity of Važec. Was it part of the loot from the Poprad grave? Photo M. Ruttkay.
- Fig. 83. Prof. Claus von Carnap-Bornheim talks about the Poprad project in front of the RTVS camera. Photo T. Štolcová.
- Fig. 84. Commemorative stamp and envelope with the motif of the grave from Poprad. Author I. Benca.
- Fig. 85. Burial of a Germanic chieftain from Poprad. Painting P. Wavrek.
- Fig. 86. Historical building of the Podtatranské Museum in Poprad with a permanent exhibition of the tomb. Photo T. Štolcová.
- Fig. 87. A view from the successful exhibition of the tomb inventory in the Podtatranské Museum in Poprad in 2013. Photo Š. Hritz.
- Fig. 88. Working meeting in the underground space of the museum, intended for the installation of the grave replica. Photo K. Pieta.
- Fig. 89. Experimental assemblage of the supporting part of the inner chamber in the depository of the Institute of Archaeology in Nitra. Photo K. Pieta.
- Fig. 90. Assembling of the burial transport construction – bier. Photo K. Pieta.
- Fig. 91. Exact replica of the sarcophagus and its maker Ľudovít Fedor from Zázrivá. Photo T. Štolcová.
- Fig. 92. This is what the bow case looked like. Photo T. Štolcová.
- Fig. 93. Documentation of the production of a replica heavy axe, similar to the one found at the grave. Photo K. Pieta.
- Fig. 94. A replica of leather shoes complete with a copy of a silver buckle found in a grave. Photo T. Štolcová.
- Fig. 95. Replica of woollen, hand-spun threads. Photo T. Štolcová.
- Fig. 96. Vyšný Kubín. In the foreground the saddle between the fortifications Tupá skala and Ostrá skala (right). Photo K. Pieta.

Fig. 97. Liptovská Mara. Hillfort Havránok. Photo K. Pieta.

Fig. 98. Lazisko. The forested hill of Zvon (in the foreground). Photo K. Pieta

Fig. 99. Smižany – Spišské Tomášovce. Forested hill with fortification Hradisko I (in the foreground). Photo M. Soják.

Fig. 100. Vrbov. View of the Koľaj settlement from the east. Photo K. Pieta.

DER FÜRST AUS POPRAD UND SEIN GRAB

Zusammenfassung

1 Vorwort

Aufwendige Gestaltung und Ausstattung der Gräber als Prestigemerkmal und Ausdruck des Glaubens an ein Leben nach dem Tod begleiteten die Mitglieder von Oberschichten in vielen Perioden der europäischen Vor- oder Frühgeschichte. Diese Weltanschauung reflektieren vor dem Beginn des Mittelalters und der Verbreitung des Christentums wohl am besten die Prunkgräber germanischer Eliten aus dem 2.–5. Jahrhundert n.Chr. Eine besondere Stellung unter ihnen hat das Grab vom Ende des 4. Jahrhunderts in Poprad. Seine hervorragend erhaltene Holzarchitektur und Ausstattung sind einzigartig in Europa. Der außergewöhnlich gute Erhaltungszustand des Grabes ist günstigen Naturbedingungen zu verdanken, wobei eine Kombination von wasserundurchlässigem Boden und überfluteter Grabkammer die Zersetzung organischer Stoffe einschließlich der Holzarchitektur verhinderte. Diese glücklichen Umstände sind paradoxerweise dem Grabraub zu verdanken, in dessen Folge sich die Grabkammer durch den Raubschacht dauerhaft mit Oberflächenwasser füllte.

Ein Jahr nach der Entdeckung des Grabes 2005 fanden technisch anspruchsvolle Ausgrabungen statt; das Fundmaterial wurde in die spezialisierten Laboratorien des Museums in Schleswig transportiert, wo sie anschließend konserviert, dokumentiert und weiter untersucht wurden. Die Hauptpartner im Rahmen dieses Forschungsprojekts – das Archäologische Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften und das Zentrum für Baltische und Skandinavische Archäologie bei der Stiftung Schleswig-Holsteinische Landesmuseen Schloss Gottorf – stellten die erforderlichen Experten und die technische Ausrüstung zur Verfügung. Die Arbeitsgruppe wuchs allmählich um weitere europäische Spezialisten an, die sehr gerne an diesem bedeutenden Projekt und an der Rekonstruktion von Leben und Tod eines unbekannten jungen Mannes aus dem Vorland der Hohen Tatra teilnahmen. Die Konservierung der organischen Stoffe, die Digitalisierung der Fundkontexte und die wissenschaftliche Analyse Hunderter von Befundteilen erforderten jahrelange Arbeit und beträchtliche Finanzmittel. Das Ergebnis ist das rekonstruierte Grab mit seinem Inventar, das bereits in zahlreichen Fachpublikationen veröffentlicht ist und das jetzt in der neuen Dauerausstellung des Museums des Tatravorlandes in Poprad präsentiert wird.

Dieses Buch bietet den Ausstellungsbesuchern und anderen Geschichtsliebhabern eine Übersicht über die Ergebnisse der archäologischen Untersuchungen und die kurze Lebensgeschichte eines jungen Mannes, die jahrhundertlang in dem monumentalen hölzernen Grab verborgen war.

2 Der Niedergang der antiken Welt und die Völkerwanderung

Letzter Aufschwung eines Weltreichs. Die Römer befestigen die Donaugrenze. Slowakische Quaden greifen die Provinzen an und verteidigen ihre Heimat. Tod des Kaisers Valentinian und Zusammenbruch der Grenzverteidigung. Die große Völkerwanderung beginnt. Germanische Fürstengräber als Spiegel der Zeit.

Ins mittlere Donaugebiet waren römische Legionen schon zur Zeit des Kaisers Augustus vorgedrungen. Damals wurden die Gebiete am Unterlauf der Flüsse March und Waag von Kriegergruppen der kampflustigen germanischen Stämme der Markomannen und Quaden besiedelt, die auf diesem Gebiet die ältere keltische Bevölkerung abgelöst

hatten. Die Quaden wurden im Verlauf der nachfolgenden fast fünf Jahrhunderte die dominierenden Bewohner der West- und Mittelslowakei, wo nicht nur mehrere Orts- und Gewässernamen, zum Beispiel des Flusses Waag, sondern auch zahlreiche Bodenfunde an sie erinnern. Am bekanntesten sind darunter wohl die germanischen Prunkgräber, die uns eine Vorstellung vom Leben der damaligen Oberschicht geben. Vielerorts auf dem ausgedehnten germanischen Territorium von Skandinavien bis zur Donau und zur Krim findet man solche Prunkgräber, die in damaliger Symbolik die soziale Stellung der bestatteten Fürsten und ihrer Familienmitglieder demonstrieren. Zu den einheimischen quadischen Dynastien an der Wende vom 1. zum 2. Jahrhundert gehören reich ausgestattete Gräber in der Region Záhorie, in Vysoká pri Morave und Zohor. Am bekanntesten sind jedoch die Gräber des 3. Jahrhunderts, die in den 1930er Jahren in Krakovany-Stráže unweit von Piešťany entdeckt wurden und die zu den reichsten in ganz Europa gehören.

Germanische Häuptlinge ließen sich im 3.– 4. Jahrhundert in der Westslowakei mit Hilfe römischer Handwerker ihre Residenzen nach römischer Art errichten. Solche Gehöfte wurden im heutigen Veľký Kýr bei Nitra, in Čífer-Pác, aber vor allem in unmittelbarer Nähe der römischen Grenze in Bratislava-Dúbravka, Podunajské Biskupice und vielleicht auch Stupava entdeckt und untersucht (Abb. 1; 2).

Am Anfang des 4. Jahrhunderts erlebte das römische Imperium noch einmal eine kurze Blüte. An der Donaugrenze erneuerte man die vernachlässigte Wehrlinie, welche die Provinzen vor den immer häufigeren Angriffen germanischer Stämme schützen sollte. Diese Veränderungen initiierte Kaiser Valentinian I. (364–375), der sich gegen Ende seines aktiven Lebens dem Kampf gegen die damaligen Bewohner der slowakischen Tiefebene, die germanischen Quaden, widmete (Abb. 3). Während seiner Regierung und während der kurzen Herrschaft seines Bruders Valens lebte auch der Held unserer Geschichte, ein junger Fürst aus dem Tatragebiet.

Viel weniger sind wir über die Bevölkerung im Ostteil unseres Landes informiert, der weit vor der Reichsgrenze lag und für die römischen Soldaten, Kaufleute und Geschichtsschreiber nicht wirklich von Interesse war. Die einheimische keltische und dakische Bevölkerung wurde hier am Ende des 2. Jahrhunderts von Vandalenstämmen abgelöst, insbesondere von den Hasdingen. Sie waren über den Karpatenkamm gekommen und weiter in den östlichen Teil des Karpatenbeckens gezogen, in das heutige Siebenbürgen. Einen Beleg für große gesellschaftliche Umwälzungen liefern vor allem die reich ausgestatteten Fürstengräber aus Cejkov und Ostrovany (Abb. 4). Sie gehörten den Mitgliedern der einheimischen Stammesdynastien vom Ende des 3. Jahrhunderts, vielleicht Vorfahren des Fürsten aus Poprad.

3 Die Karpaten und ihre Bewohner in der Mitte des ersten Jahrtausends n.Chr.

Die Landschaft am Karpatenbogen. Die Bergbevölkerung und ihre Besonderheiten. Die paneuropäische Zivilisation der Latènezeit kommt über die Bergkämme. Berge beschützen die Schwächeren. Die Púchov-Kultur. Kampflustige Germanen und fleißige Bergbewohner. Was geschah im Norden der Slowakei gegen Ende des 2. Jahrhunderts? Ursachen und Folgen der Entvölkerung der Landschaft. Neue Ansiedler treffen ein. Die Nordkarpatische Gruppe. Beginn der Völkerwanderungszeit, Ende der vorlawischen Besiedlung der Karpaten.

Die Täler der Westkarpaten waren trotz der rauen Bedingungen des Berglandes seit ältesten Zeiten besiedelt, und ihre Bewohner hatten die dortigen Erzlagerstätten schon in tiefer Vorgeschichte ausgebeutet (Abb. 5). Die tausendjährige Kontinuität der bronzezeitlichen Besiedlung wurde erst von keltischen Kolonisten unterbrochen. Sie drangen die Flüsse Waag, Nitra und Gran aufwärts in die Vorgebirge und Bergregionen vor, wo sie

sich mit der einheimischen Bevölkerung vermischten. Die Angehörigen dieses ethnischen Konglomerats, das als Púchov-Kultur bezeichnet wird, bewohnten im 2.–1. Jahrhundert v.Chr. den bergigen Teil der heutigen Nord- und Mittelslowakei und erweiterten ihren Siedlungsraum entlang des Karpaten-Hauptkamms auch nach Nordostmähren und Südpolen (Abb. 6). Später, während der älteren römischen Kaiserzeit, lebte das Volk der Púchov-Kultur nur noch im zentralen Teil seines früheren Territoriums in der Nordslowakei; in der zweiten Hälfte des 2. Jahrhunderts n.Chr., zur Zeit der Markomannenkriege, sind seine archäologischen Spuren allmählich verschwunden.

Die Landschaft im Tatra-Vorland blieb lange, bis zum Ende der römischen Kaiserzeit, nur dünn besiedelt und an vielen Stellen sogar menschenleer. Am Ende des 4. Jahrhunderts erschienen in der unbewohnten Landschaft zu beiden Seiten des Karpaten-Hauptkamms neue Ansiedler, die von Norden kamen. Die Sachkultur dieses neuen Volkes bezeichnet man als Nordkarpatische Gruppe (Abb. 7). Der geringe Umfang der Geländeforschungen und die fast völlig fehlenden Gräberfunde lassen allerdings eine bessere Kenntnis der Genese, Lebensweise und weiteren Schicksale dieser Bevölkerung bisher nicht zu. Im Bergland Südpolens und der Nordslowakei kennen wir bereits eine große Menge Siedlungen aus dieser Zeit. Sie wurden in einer offenen Landschaft auf Hügeln, Berghängen und entlang kleiner Bäche angelegt, meistens an anderen Stellen als von der Vorbevölkerung. Diese verstreuten kleinen Dörfer unterscheiden sich deutlich von dem älteren System der ausgedehnten Siedlungen der Púchov-Kultur in der frühen Römischen Kaiserzeit. Eine besondere Anziehungskraft für die Neuankömmlinge hatte die Region Zips mit relativ fruchtbaren Böden und leicht zugänglichen Eisenerzlagerstätten (Abb. 8). In der bedeutendsten Siedlung in Vrbov, nur acht Kilometer von dem Fürstengrab in Poprad entfernt, wurden Schmiede- und Töpferwerkstätten betrieben. Aus dem östlichen Mittelmeerraum und aus Nordafrika importierte wertvolle Objekte zeugen von der Anwesenheit einer gesellschaftlichen Elite.

In einer Zeit andauernder Unruhen und Migrationen zahlreicher Bevölkerungsgruppen war nach langer Zeit wieder die Sicherheit der Siedlungen in den Vordergrund getreten. Viele von ihnen wurden in schwer zugänglichen Lagen auf Berggipfeln gegründet, wo ein zuverlässiger Schutz vor Angriffen wichtiger war als die leichte Zugänglichkeit von Feldern, Rohstoffen oder Straßen. Die besten geographischen Bedingungen für Höhensiedlungen boten die nordslowakischen Gebirge, wo schon längst verlassene alte Erdwerke oft nachbesiedelt wurden (Abb. 9; 10). Mehrere von ihnen entwickelten sich zu bedeutenden Produktionszentren, die hauptsächlich auf Schmiedearbeit ausgerichtet waren.

Die Siedlungen der nordkarpatischen Gruppe wurden am Ende des 4. und in der ersten Hälfte des 5. Jahrhunderts nur über einige Generationen genutzt. Gegen Ende des ersten Drittels des 5. Jahrhunderts wurden sie verlassen, ihre Bewohner verschwanden im Tumult der Völkerwanderung. Die bergige Landschaft in diesem Teil der Karpaten blieb wieder öde. Erst etwa zwei Jahrhunderte später erschienen hier die ersten Gruppen neuer Kolonisten, nämlich die Slawen (Abb. 11).

4 Die Entdeckung

Es war ein Zufall. Auf der Baustelle in Matejovce stehen die Archäologen vor einem Rätsel und einer ungewöhnlichen Aufgabe. Silberner Nagel und Datierung des Holzes: 4. Jahrhundert! Technische Probleme und Hilfe aus Deutschland. Teamarbeit im rauen Wetter der Tatra. Die Öffentlichkeit schaut interessiert zu und die Experten versammeln sich. Wir gelangen auf die Grabsohle. Auseinandernehmen, verpacken, retten.

Der erste Schritt zur Entdeckung des inzwischen schon berühmten Grabes von Poprad wurde von Umständen begleitet, die diesen Fund zu einem Abenteuer machten. Im Bereich der Baufläche einer Fertigungshalle in Poprad-Matejovce zeigte sich im Jahr 2005 eine feuchte Stelle, die von den Bauarbeitern ausgehoben und dann mit Steinen zugeschüttet werden sollte (Abb. 12). In drei Meter Tiefe stieß der Baggerlöffel auf einen Holzbau, den die Anwesenden für einen alten Wasserbehälter oder einen unterirdischen Bunker aus dem Zweiten Weltkrieg hielten. Aus Furcht vor möglichen noch vorhandenen Sprengstoffen wurde die Grube nicht sofort mit den vorbereiteten Steinen zugeschüttet. Einer der Angestellten rief stattdessen den Archäologen Peter Roth aus Poprad herbei (Abb. 13; 14). Die Mitglieder einer unmittelbar danach zusammengerufenen Fachkommission besichtigten neugierig einen Teil eines Blockbaus mit flachem Balkendach, unter dem im Dämmerlicht die Ecke einer weiteren Konstruktion zu sehen war (Abb. 15). Anhand der Form und Qualität des unterirdischen Baus musste es sich um eine völlig unbekannte Architektur handeln, höchstwahrscheinlich um ein Kammergrab. Dafür sprachen auch die ersten Laborangaben zu einem gedrechselten Möbelstück, das aus der Umgebung des Baus geborgen wurde. Der Gegenstand war aus seltenem Eichenholz hergestellt. Und in dem Holz steckte ein kleiner silberner Nagel (Abb. 16)! Das Alter des Objektes wurde durch die Analyse des Holzes aus dem Blockbau definitiv bestätigt. Das Dendro-Labor der Christian-Albrechts-Universität zu Kiel datierte das Holz ins Jahr 380 n. Chr. mit möglicher Abweichung von +/- 27 Jahren.

Nach denkmalschutzrechtlicher Sicherung des einmaligen Fundes schlossen das Museum des Tatravorlandes in Poprad und das Archäologische Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften in Nitra ein Kooperationsabkommen, und eine Arbeitsgruppe zu seiner Rettung wurde eingerichtet, die im Juli 2006 mit den Forschungsarbeiten begann. Die entscheidende Hilfe bei der sehr speziellen Arbeit mit nassem antikem Holz gewährte Prof. Claus von Carnap-Bornheim mit seinen Kollegen von der Stiftung Schleswig-Holsteinische Landesmuseen Schloss Gottorf im norddeutschen Schleswig (Abb. 17). Diese renommierte Institution verfügt über große Laboratorien, die auf die Erforschung und Konservierung nasskonservierter organischer Artefakte spezialisiert sind. Die Konservatorin und Restauratorin Gabriele Zink nahm direkt an den Ausgrabungen teil, gab viele wertvolle Ratschläge und war uns eine große Hilfe beim Umgang mit den empfindlichen Funden. Die junge Forscherin Nina Lau wurde zur treibenden Kraft bei der Konservierung, Dokumentation und Auswertung des Fundes. An der Grabung beteiligten sich außer Archäologen (Peter Roth, Tereza Štolcová, Karol Pieta und die Techniker Štefan Hritz und Miroslav Vrabec) auch ein Geophysiker (Ján Tirpák), ein Geologe (Adrián Harničár), Botanikerinnen (Mária Hajnalová, Jana Mihályiová) und ein Experte für historische Architektur (Oto Makýš). Die vier Monate dauernden Ausgrabungen verliefen unter außergewöhnlichen, manchmal auch erschwerten Bedingungen, denn in der schlammigen Füllung des Grabes konnte man nur mit Hilfe von Hängebänken arbeiten, und das freigelegte Holz musste regelmäßig befeuchtet und am Ende der Ausgrabungen auch vor Frost geschützt werden (Abb. 18–20). Die geborgenen Holzstücke wurden nach der Reinigung und Dokumentation in einem Wasserbecken zwischengelagert.

Beraubtes Grab

Nach dem Feinputzen des Flachdachs zeigte sich das regelmäßige Rechteck der Grabkammer mit genau nord-südlicher Ausrichtung (Abb. 21). Die massiven Blockwände waren sorgfältig abgedichtet und vor Feuchtigkeit durch eine Holzkohleschicht isoliert. An der südöstlichen Ecke des Baus erfasste man einen Vorraum – den ursprünglichen eingetieften Zugang zu der Grabgrube und der gezimmerten Grabkammer. In der Grubenwand

zeigten sich die Umrisse eines zugeschütteten alten Schachtes, durch den die Räuber ins Grab gelangt waren. Er führte direkt in den Vorraum, was gleichzeitig darauf hinwies, dass die Räuber über den Grabbau, der an der Oberfläche deutlich markiert sein musste, gut Bescheid wussten (Abb. 22). In der Mitte des Vorraums befanden sich Überreste einer Feuerstelle mit herumliegenden Kienspänen, Bruchstücken der Grabeinrichtung und einem Spielbrett (Abb. 23). Gefunden wurden hier auch Gerätschaften, die zur Öffnung des Grabes benutzt worden waren – eine Hacke und zwei Holzschaukeln. Eine weitere Schaufel und eine Schweraxt waren unten auf dem Fußboden der inneren Kammer zurückgelassen worden. Die Räuber hatten drei Dachbalken durchschlagen und zur Seite geschoben, um in die Kammer eindringen zu können. Durch ein Loch im Dach gelangten sie schließlich in den Sarkophag hinein (Abb. 24 – 26). Zum Abschätzen der Grabtiefe im Dunkeln benutzten sie einen langen Ast, der in dem Loch im Dach noch stecken blieb (Abb. 27). Von innen durchschlugen sie mit der Axt einen Teil der westlichen Wand und zogen durch diese Öffnung größere Stücke der Einrichtung heraus.

In der südöstlichen Ecke der Blockkammer erhielt sich von dem ursprünglichen Inventar nur ein Holzschemel, ein Teil eines Leuchters und eine Bastschachtel mit silbernem Toilettezubehör (Abb. 28 – 30, 51). Daneben lagen ein Teil von einem Ferkel zusammen mit einem Eisenmesser, ein Messingimer, eine römische Reibschale und ein Satz Tongefäße. Um den Verlust wertvoller Informationen und kleiner Details zu verhindern, wurden viele Teile des Interieurs nicht am Fundort untersucht. Vielmehr wurden während der Arbeiten auf der Grabsohle 25 Blöcke in situ geborgen, von denen dann die meisten unter Laborbedingungen untersucht werden konnten.

Von den sterblichen Überresten der bestatteten Person blieben auf dem Boden nur verstreute Knochen erhalten, die in die Ecke der Innenkammer weggeschoben worden waren. Überall lagen herumgeworfene Teile des Bettes, Textilfragmente und Bruchstücke von Lederapplikationen. Von den Zieraten und metallenen Gewandteilen erhielten sich nur einige wenige Kleingegenstände, die der Aufmerksamkeit der Räuber beim Durchsuchen des dunklen Kammerinnenraumes entgangen waren (Abb. 31). In einer Fuge zwischen den Fußbodenbrettern waren eine kleine silberne Schuhschnalle und ein silberner Pfriem mit einem mit Goldfolie überzogenen Holzgriff steckengeblieben. Unter den Geweberesten fand man eine Bernsteinperle und einen vergoldeten Votivanhänger (Bulla) von einem abgerissenen Halsband. Ein Anhänger aus einer römischen Goldmünze (einem Solidus des Kaisers Valens) war beim Hinausschaffen der Wertsachen aus dem Grab in eine enge Fuge zwischen den zwei Kammern hineingefallen, wo ihn schließlich die Archäologen entdeckten (Abb. 32). In der Wand der Innenkammer steckte eine Pfeilspitze aus dem untypischen Material Kupfer. Über die ganze Grabfläche waren dunkle und weiße gläserne Spielsteine sowie Wal- und Haselnüsse verstreut.

Nach Ausgrabungsende (Abb. 33) wurden die beiden Kammern von Spezialisten, Zimmerleuten, auseinandergenommen, und man begann mit der Verpackung Hunderter von Holzstücken (Abb. 34 – 36). Zu Hilfe kam uns dabei eine Gruppe von deutschen Konservatoren, die das Einladen der Hölzer und der geborgenen Lehmblöcke in einen großen LKW und einen eigens hergerichteten Lieferwagen beaufsichtigten. Nach Erledigung der notwendigen Formalitäten und Genehmigungen begaben sich die beiden Fahrzeuge auf eine 1200 Kilometer lange Reise in die Laboratorien in Schleswig. Das übrige Inventar wurde in die Magazine des Archäologischen Instituts der Slowakischen Akademie der Wissenschaften in Nitra überführt.

5 Als Nächstes sind die Laboratorien und Arbeitsräume an der Reihe

Archäologie bedeutet nicht nur Ausgrabungen. Die Rettung des Grabes und seines Inhalts. Grundlage für die weitere Arbeit ist die Geländedokumentation. Die Arbeitsgruppe erweitert sich. Die Anzahl von wertvollen Funden und Informationen nimmt zu.

Die langjährige, technisch und finanziell anspruchsvolle Nassholzkonservierung hatten die deutschen Partner auf sich genommen. Nach dem Auspacken und der Grundbehandlung im Wasser wurden die Hölzer mit Polyethylenglykol (PEG) stabilisiert (Abb. 37). Diese Methode erfüllte die Hauptbedingung des Konservierungsprozesses – dauerhafte Erhaltung des Originals in Form, Maßen und Farbigkeit. Nachdem das Holz mit PEG getränkt war, wurde anschließend das Wasser durch Einfrieren bei sehr tiefen Temperaturen und Absaugen mit Vakuumpumpen beseitigt (Abb. 38). Nach diesem aufwendigen Prozess wurde das getrocknete Holz sorgfältig von oberflächlich ausgefälltem weißem Pulver gereinigt (Abb. 39).

Es waren jedoch noch weitere Dutzend große Fußboden-, Wand- und Deckenbretter übriggeblieben, die weit über die Kapazität der Laboratorien hinausgegangen wären. Eine Gruppe von Restauratoren entwickelte deswegen ein völlig neues, kostengünstigeres und schonenderes Verfahren zur Beseitigung der Feuchtigkeit: die Holzbalken wurden in einer eigenen Halle eingelagert und in einem regelmäßig ausgetauschten Sandbett kontrolliert getrocknet (Abb. 40). Die beiden Verfahren wurden vor der Anwendung getestet und gemeinsam gebilligt; der finanzielle Anteil der beiden Institutionen an den Konservierungskosten wurde vertraglich vereinbart. Die Direktoren Matej Ruttkay und Claus von Carnap-Bornheim, beides renommierte Forscher, erkannten mit ihrem strategischen Denken den enormen Beitrag des Fundes aus Poprad für die europäische Geschichte, Kultur und Wissenschaft.

Das weitreichende Echo des Fundes führte der Arbeitsgruppe viele Forscher zu, die sich bereitwillig an diesem europäischen Forschungsprojekt beteiligten (Abb. 41). Zum Motor der Forschungsarbeiten wurden zwei starke Frauen. Die junge Wissenschaftlerin Nina Lau hatte die schwierige Aufgabe, die Digitalisierung der Grabungsdokumentation und das Scannen der umfangreichen Kollektion großer und kleiner Teile des Baus und der inneren Einrichtung zu organisieren. Gleichzeitig war sie bestrebt, weitere Spezialisten aus den beiden Partnerinstitutionen sowie aus anderen Arbeitsstätten in Deutschland, Dänemark und Belgien für das Projekt zu gewinnen. An der abschließenden großen wissenschaftlichen Publikation des Fundes ist sie als Editorin und Mitautorin beteiligt. Unermüdlich brachte sie die Hauptakteure der Forschung zusammen und motivierte sie zur weiteren Arbeit.

Eine andere gute Seele des Projektes war die freundliche und in jedem Moment positiv gestimmte Tereza Štolcová, eine Spezialistin auf dem Feld der archäologischen Textilien und Kleidung. Mit ungewöhnlicher Energie und Enthusiasmus beteiligte sie sich an der Freilegung des Grabes in Poprad und verbrachte lange Monate in den norddeutschen Laboratorien bei der Untersuchung der aufgetauten Lehmblöcke mit dem Grabinhalt (Abb. 42). An dieser Forschung waren auch die Konservatorinnen und Restauratorinnen Dorte Schaarschmidt und Gabriele Zink beteiligt (Abb. 43). Von großer Wichtigkeit für die weitere Arbeit mit dem Grabinventar war die Verlagerung der Blöcke mit organischem Material in ein sicheres Laborumfeld. Dank der Begeisterung und dem Engagement der Forscher wurden in den nachfolgenden Jahren noch viele weitere Details aus dem verborgenen Potential des Grabes ans Licht gebracht. Genauso wichtig war die Bearbeitung Hunderter von Plänen, die von der Geografin Karin Göbel und ihrem Kollegen Jörg Nowotny in einem GIS-System vereinigt wurden (Abb. 44). Die moderne dreidimensionale

Dokumentation mit Möglichkeiten der virtuellen Modellierung bildete eine zuverlässige Grundlage des ganzen Forschungsprojektes.

Die Rekonstruktion der ursprünglichen Gestalt des Grabes und seines Inhalts und die Ergebnisse von einzelnen beteiligten wissenschaftlichen Disziplinen verfolgten ein einziges gemeinsames Ziel: das Leben und den Tod des bestatteten jungen Fürsten möglichst realistisch und lebensnah darzustellen.

6 Der Mann aus dem Grab. An der Grenze zweier Welten

Die Wissenschaftler stellen den Fürsten der Öffentlichkeit und den Fachleuten vor. Das unvollständige Skelett zeugt vom Leben des jungen Mannes. Isotopenanalysen zeigen: er wuchs im Vorland der Tatra auf. Macht und Prestige – das Grab als Spiegel seiner Zeit. Ein junger Häuptling und die römische Welt. War er ein Vandal?

Für die Archäologen sind Gräber die wichtigste Quelle zum Studium des physischen Zustandes und der Kleidung von Männern, Frauen und Kindern. Die Funde aus dem Grab von Poprad lieferten hierzu wertvolle neue Erkenntnisse in Form von Leder- und Textilresten, aber viele Gegenstände blieben wegen der hohen Bodenazidität und natürlich auch wegen des massiven Grabraubs nicht erhalten. Zur Tracht und zum Schmuck gehörten die silberne Schuhschnalle und einige Anhänger aus Gold, Bronze und Bernstein. Von den Waffen blieb nur eine einzige, symbolisch aus Kupfer hergestellte Pfeilspitze und eine Bogentasche aus Kalbsleder erhalten. Die verstreuten Skelettknochen ließen sich nur zu einem Torso zusammenfügen (Abb. 45; 46). Gemäß den Anthropologen Július Jakab und Zuzana Hukeľová handelt es sich um ein männliches Individuum, was auch durch die DNA-Analyse bestätigt wurde. Es war ein junger Mann im Alter von etwa 20 Jahren, bis 177 cm groß. Die von Karin M. Frei aus Kopenhagen durchgeführten Strontium-Isotopenanalysen (Abb. 47) bestätigten, dass er im Vorland der Tatra aufgewachsen war. Den von Miriam Nývltová Fišáková durchgeführten Kohlenstoff- und Stickstoff-Isotopenanalysen zufolge hatte der Mann hauptsächlich Fleisch und Milchprodukte von Schafen und Ziegen, aber weniger häufig Schweine- und Rindfleisch gegessen. Seine Nahrung war reicher an Proteinen als die seiner Zeitgenossen und ähnelte in ihrer Zusammensetzung der Ernährung der Oberschichten im römischen Imperium. Die vielfältige und nahrhafte Kost hing zweifellos mit seiner hohen sozialen Stellung zusammen. Zur Nahrung gehörten auch ein Ferkel sowie Hasel- und Walnüsse, die als Vorräte für die Reise ins Jenseits ins Grab gelegt wurden.

Germanische gesellschaftliche Eliten waren in ihrem traditionellen Stammesumfeld stark von der antiken Welt beeinflusst, was sich deutlich auch in der Architektur und dem Inhalt des Grabes aus Poprad widerspiegelt. Durch die Kontakte mit Rom war vermutlich auch das kurze Leben des Fürsten gekennzeichnet. Im römischen Umfeld finden wir die Inspiration für die Verwendung von Tafelgeschirr und Trinkservice zum Essen und Trinken (Abb. 48 – 50), aber auch für das Toilette-Zubehör, das zur Erhöhung des Prestiges aus Silber gefertigt war (Abb. 51). Einige Leder- und Textilfragmente, wie zum Beispiel ein Stück Untergewand mit Goldstickerei und die blutrote Fäden, die mit natürlichem rotem Farbstoff (Kermes) gefärbt waren, deuten auf fremden Ursprung hin (Abb. 52 – 55). Antiker Herkunft ist auch das Brettspiel, von dem das Spielbrett aus Tannenholz mit einem eingeritzten Gitter aus rechtwinkligen Feldern und sechs Spielsteine aus dunkelgrünem und milchigweißem Glas erhalten blieben (Abb. 56). Dem Schweizer Experten Ulrich Schädler zufolge ist das Spiel aus Poprad wegen seines Erhaltungszustandes und der untypischen Anzahl von Feldern einzigartig unter den antiken Brettspielen aus Europa; seine Regeln konnte man bisher nicht entschlüsseln.

Für die Herstellung der gedrechselten Möbelstücke, der Liege (Kline) und des Einbeintisches (Monopodium), benutzten die einheimischen Meister antike Vorlagen (Abb. 57 – 59). Mediterrane Inspiration sehen wir auch in der Form der inneren Kammer, einer getreuen Nachahmung der Marmorsarkophage, aber auch in technischen Details, zum Beispiel in der Abdichtung der unterirdischen Konstruktion durch Holzkohleschichten, wie es der römische Architekt Vitruv empfiehlt (Abb. 60).

Der verstorbene junge Mann und seine Familie gehörten sehr wahrscheinlich zur einheimischen Bevölkerung der Nordkarpatischen Gruppe, die am Ende des 4. und Anfang des 5. Jahrhunderts die bergigen Regionen zu beiden Seiten des Hauptbogens der Westkarpaten besiedelte. Diese Zivilisation ging von den Traditionen der Endphase der Przeworsk-Kultur aus, die zwischen den Flüssen Oder und Weichsel verbreitet war. Sie war eine Art Vorhut der großen Völkerwanderung von jenseits der Karpaten bis zur Donau und weiter nach Westen. Es wird allgemein angenommen, dass die Bevölkerung in diesem Gebiet zur Sprachgruppe der ostgermanischen Stämme gehörte; meistens wird sie dem Stammesverbund der historisch bekannten Vandalen zugeordnet. Sie waren ein tatkräftiges Volk, das auf dem langen Weg aus seiner Urheimat auf der Iberischen Halbinsel mit Erfolg ein Königreich errichtete und sich seit dem Jahr 429 auf Dauer in Nordafrika niederließ (Abb. 61 – 63). Zu den Anführern dieses Volkes während seines Aufenthaltes in den Karpaten gehörte vermutlich auch der Fürst und Vater des Verstorbenen aus dem Prunkgrab in Poprad, vielleicht sogar dieser junge Mann selbst, der bereits im Vorland der Tatra geboren war. Die relativ kurzfristige Besiedlung der Gebirgsregionen nahm ab oder endete sogar vollständig am Anfang oder vor der Mitte des 5. Jahrhunderts, als die Bevölkerung auch jenseits der Karpaten oder im Mitteldonauegebiet vermindert bzw. verdrängt wurde.

7 Grab, Bestattung und weitere Schicksale des Kammergrabes

Tod, Bestattung, Grab. Vorbereitung des Grabbaus und der Bestattungszereemonie. Die Frist zwischen Tod und Begräbnis. Grabausstattung: Rituale, Sitten, Prestige. Gedenkfeier. Grabraub: ein Verbrechen? Die Gesetze gegen Grabfrevel. War der junge Mann (schon) ein Christ?

Gräber mit menschlichen Überresten und persönlicher Ausstattung stellen eine besonders hochwertige Quelle von Informationen über das Leben von Einzelpersonen oder ganzen Gemeinschaften dar, zu denen wir keine oder nur sporadische schriftliche Quellen haben. Dies gilt in erster Linie für die Gräber von germanischen gesellschaftlichen Eliten, die uns seit Ende des 2. Jahrhunderts mit ihrer Architektur, vor allem aber mit ihrer prunkvollen Ausstattung für die Reise ins Jenseits in Erstaunen versetzen. Sie verwandelten sich in eine Art eingerichteter „Totenhäuser“, wo der Verstorbene in einem Holzsarg oder auf einer Liege ruhte (Abb. 64; 65). In der Gruppe dieser exklusiven Denkmäler hat der Befund aus Poprad eine besondere Stellung. Der außergewöhnlich gut erhaltene Holzbau und seine Einrichtung geben uns die Möglichkeit, das hohe Niveau des zeitgenössischen Zimmerer- oder Tischlerhandwerks sehr detailliert zu studieren und den ganzen Prozess der Errichtung dieser Grabarchitektur zu rekonstruieren.

Der oder die Meister-Zimmerer haben für ihr Werk das passendste Material gewählt – das Lärchenholz. Die Vorzeichnung des Baus mussten sie in seine realen Maße übertragen und dabei die Größe der einzelnen Teile einschließlich der Fundamentplattform, des Grundrisses und der wichtigsten Konstruktionselemente bestimmen (Abb. 66). Die Markierungen rund um einzelne Löcher oder Öffnungen an der Oberfläche der Hölzer zeugen von ihrem planvollen Arbeitsverfahren. Zur Verfügung hatten sie hochqualitative Werkzeuge für die Holzbearbeitung, wie Äxte, Hobel, Zugmesser, Spiral- und Löffelbohrer

sowie Meißel verschiedener Größen, wie wir sie aus mehreren Höhensiedlungen jener Zeit im Norden der Slowakei kennen (Abb. 67; 68). In Gebrauch waren auch kurze Spannsägen mit verschränkter Zähnung in mehreren Größen. In der tiefen und engen Grube war es technisch unmöglich, die einzelnen Holzteile zu bearbeiten. Deswegen mussten beide Kammern auf einem freien Platz gebaut, dann auseinandergenommen und zum Schluss in der Grube wieder zusammengefügt werden.

Aus heutiger Sicht müssen wir anerkennen, dass die alten Zimmerer Meister ihres Handwerks waren und hervorragende Arbeit leisteten (Abb. 69; 70). Große Aufmerksamkeit schenkten sie einer detaillierten Oberflächenbehandlung der Hölzer und ihrem Schutz vor Feuchtigkeit durch geschichtete Buchenholzkohle. Die Fugen zwischen den sorgfältig bearbeiteten Balken des Blockbaus waren mit Schichten von Lärchenrinde gefüllt (Abb. 71). Durch dieses Verfahren wurden kleine Unebenheiten ausgeglichen, und es trug wesentlich zur Abdichtung der Kammer gegen Grund- und Oberflächenwasser bei. Nach der Einbettung des Blockbaus und seiner Abdichtung begann der Zusammenbau der Innenkammer, die mit der Form ihres Satteldachs an ein Totenhaus erinnerte. Es handelt sich eigentlich um die hölzerne Imitation eines antiken Steinsarkophags. Die vier Ständer in den Ecken waren durch drei Reihen von dicken Planken verbunden. In die Längsnuten dieser Planken wurden sorgfältig behauene Holzplatten eingelassen. Mit einer Nut-Feder-Verbindung waren auch die breiten Holzplatten der Dachdeckung befestigt.

Tod und Bestattung

Woran und wie starb unser junger Mann (vorzeitig)? Auf diese Frage fanden die Anthropologen keine zuverlässige Antwort, und auf dem unvollständigen Skelett wurden keine Merkmale festgestellt, die auf eine schwere Verletzung hinweisen würden. Dänische Forscher haben jedoch anhand einer DNA-Probe des Verstorbenen festgestellt, dass der Mann während seines Lebens an einer gefährlichen Krankheit litt (Hepatitis B). Die Identifikation einer so alten Virusinfektion ist eine bedeutende wissenschaftliche Leistung und wurde von den Forschern in der weltweit angesehenen Fachzeitschrift *Nature* publiziert. Es ist gut möglich, dass der junge Fürst an dieser Erkrankung starb.

Eine detaillierte interdisziplinäre Forschung unter Anwendung verschiedener Datierungsmethoden konnte die Bestattungszeit ungefähr in das Jahr 375 n. Chr. ansetzen. Es gibt sogar einige Indizien, die auf die konkrete Jahreszeit hinweisen könnten. Dem Archäozoologen Ulrich Schmölcke zufolge werfen die Sauen der Schweineart, zu der auch das Ferkel aus dem Grab gehörte, ihre Jungen im Frühlings- und Herbstzyklus. So würde sich unter Berücksichtigung des Alters dieses Ferkels von 7 – 8 Monaten als annähernde Bestattungszeit Herbst oder Frühling ergeben. Weitere Informationen erbrachten Pollenkörner von Blüten der Gemeinen Hainbuche, die an einem Nähfaden in einer ledernen Applikation gefunden wurden (Sylvia Mitschke, Mannheim; Jutta Meurers-Balke, Köln). Bekanntlich blühen die Hainbuchen im Frühling, im April und Mai. Es ist jedoch fraglich, wann und wie die Pollen dieses typischen Tieflandbaums eigentlich ins Grab gelangten: zusammen mit dem fremdländischen Leder, oder während der Bestattungszeremonien (die demnach im Frühling stattgefunden hätten), oder nachträglich beim Grabraub zu derselben Jahreszeit?

Das Totenbrauchtum erforderte spezielle Zeremonien und Rituale zur Verabschiedung von dem Verstorbenen: Körpergestaltung, Aufbahrung, Beweinung. Gleichzeitig wurde auch die Trauerfeier vorbereitet: wichtige Verwandte und Bekannte mussten verständigt und eingeladen, das Programm der Trauerfeierlichkeiten vorbereitet werden. Dem eigentlichen Begräbnis vorausgegangen waren die Vorbereitung des Bestattungsplatzes und der

Aufbau eines würdigen Grabdenkmals, das im Falle bedeutender germanischer Herrscher die Form eines Kammergrabes hatte. Die Zeremonie selbst umfasste einen feierlichen Trauerzug zu der letzten Ruhestätte, die feierliche Verabschiedung und die Grablegung (Abb. 72). Danach folgte die Bewirtung der Trauergäste, der Leichenschmaus, bei dem die anwesenden Mitglieder der Gemeinschaft des Verstorbenen gedachten.

Mit den Bestattungszeremonien eng verbunden ist ein einzigartiges Artefakt, das in dem Grab gefunden wurde. Es ist die Totenbahre, ein hölzernes Gestell, auf dem der Verstorbene vorübergehend in einem dazu bestimmten Raum ruhte, und auf dem er danach an der Spitze des Trauerzuges zu seiner letzten Ruhestätte getragen wurde (Abb. 73 – 75). Die Totenbahre wurde danach im Grab belassen.

Die dominante Kulisse am Ende der Zeremonien war natürlich das Grab. Nach der Einbettung der äußeren Blockkammer und der Zusammenfügung der Sarkophagwände im Innern mussten die Arbeiten für den Abschluss der Begräbniszeremonie unterbrochen werden. Trotz grober Eingriffe der Grabräuber wissen wir, dass der Verstorbene im Inneren des Sarkophags in prunkvollem Gewand auf einer Liege ruhte. Zu dieser Szene gehörte möglicherweise auch ein runder Tisch, wie ihn mehrere antike Reliefs mit Darstellung einer Bestattung zeigen. Nach den Abschiedsritualen wurde der Sarkophag durch die Eindeckung des Dachs geschlossen und verbarg nun den Verstorbenen vor den Augen der Trauernden. Anschließend folgte ein weniger emotionaler Akt – die Grablegung der Objekte, die bei den Bestattungszeremonien verwendet worden waren. Bretter und sonstige Teile der Totenbahre wurden aus räumlichen Gründen entlang der Wände und auf dem Dach des Sarkophags abgelegt. In einer Ecke der Außenkammer lag ein Holzschemel, der dem Ethnologen Juraj Zajonc zufolge bei der Herstellung von Platten für die Wände und die Dacheindeckung der Innenkammer benutzt worden sein könnte (Abb. 76). Erst ganz am Ende der Zeremonie wurden auf den Fußboden der Außenkammer einige persönliche Gegenstände des Verstorbenen und Lebensmittel- und Getränkevorräte für die Reise ins Jenseits rituell niedergelegt. In derselben Ecke des Grabes lag der Standfuß eines hölzernen Leuchters (Abb. 77), dessen oberer, vielleicht metallener Teil vermutlich die Aufmerksamkeit der Räuber auf sich zog und der daher nicht erhalten blieb. Die flackernde Flamme einer Kerze symbolisiert den fragilen Lebensfaden, und die Lichtquelle sollte den Verstorbenen auf seinem Weg durch das dunkle Totenreich geleiten.

Nach dem Abschluss der Bestattungszeremonien erfolgte unter Kontrolle entsprechender Autoritäten die technisch sowie zeitlich anspruchsvolle Schließung der Blockkammer (Abb. 78). Der Blockbau wurde mit vier Meter langen behauenen Dachbalken überdeckt, die wiederum abgedichtet und durch eine Holzkohleschicht gegen Feuchtigkeit geschützt waren. Danach folgten die abschließenden Erdarbeiten, darunter auch die Verfüllung der geschlossenen Kammer und des Vorraums. Einen Teil des Grabmals bildete vermutlich auch die oberirdische Gestaltung, mit der die Grabstätte markiert war.

Kehren wir nochmals zu dem mehrfach erwähnten Grabraub zurück (Abb. 79; 80). Eine interessante Information ergab sich aus der Untersuchung der auf dem Grabboden gefundenen Insekten-Überreste. Nach der Bestimmung des obengenannten deutschen Forschers Ulrich Schmölcke handelt es sich um mehrere Arten von Mistkäfern der Überfamilie Scarabaeoidea (Abb. 81). Kolonien dieser Käfer leben auf kleinen Territorien, ernähren sich von Dung und verwesenden organischen Stoffen und legen im Frühling ihre Eier in den Boden. Zu dieser Zeit gelangten die Mistkäfer vermutlich in das gerade geöffnete und ausgeraubte Grab. Nach der Öffnung des Grabes beim Grabraub, einige Jahre nach dem Begräbnis, füllte sich das Innere der in undurchlässige Schichten eingelassenen Grabgrube höchstwahrscheinlich durch den Raubschacht allmählich mit Regenwasser und Schlamm.

Die ständige Nässe im lockeren Sediment erhielt die organischen Gegenstände in einem außergewöhnlich guten Zustand.

Die Verfüllung des Grabes mit Wasser hatte vielleicht auch weitere Folgen, die den Forschern ihre Arbeit bei der Rekonstruktion der Bestattung erschwerten. Das Wasser, das durch den Raubschacht in die Grube eindrang, ließ die hölzernen und anderen leichten Gegenstände in den beiden Kammern schwimmen und verlagerte sie. Davon zeugen die dünnen Schlammsschichten am Boden sowie die Position einiger Gegenstände. Eine Folge der Bewegung im Wasser war vielleicht auch die asymmetrische Position des Sarkophags in der Blockkammer. Wie ein 1600 Jahre altes Holz auf dem Wasser schwimmen kann, konnten wir gleich zu Beginn der Ausgrabung sehen, als der Wasserschwall während eines schweren Gewitters das ganze Balkendach auf der noch ungeschützten Grabungsfläche hochgehoben und weggeschoben hat.

Zum Schluss sei noch eine weitere Geschichte angeführt, die jedoch mit keinem Schlusspunkt, sondern eher mit einem Fragezeichen nach der Episode des Grabraubs endet. Schon vier Jahre vor der Grabentdeckung gelangte eine goldene Fibel mit Halbedelsteineinlagen in die Hände der Fachleute, die angeblich aus der Gemeinde Važec im Vorland der Tatra stammte. Später tauchten noch weitere wertvolle Gegenstände auf, alle vom Ende des 4. Jahrhunderts, d. h. aus der Zeit der Errichtung des Grabes (Abb. 82). Es ist gut möglich, dass diese Funde ursprünglich zum Inventar des Grabes und dem Prunkgewand des bestatteten Fürsten gehörten. Für unsere Hypothese könnte die gleiche Zeitstellung sowie die relativ geringe Entfernung von etwa 25 km Luftlinie zwischen den beiden Fundplätzen sprechen. Auf eine mögliche Beziehung verweist auch der „männliche“ Charakter einiger Schmuckstücke aus der Kollektion. Die Fibel stellt ein einzigartiges kunsthandwerkliches Artefakt dar und ist ein Gegenstand mit bemerkenswerter historischer Aussagekraft. Dem Althistoriker Karlheinz Dietz zufolge gibt die Inschrift auf der Fibelrückseite als Hersteller den Goldschmied Eupor an, das Gewicht des benutzten Goldmaterials (82,13 g, 18 Solidi), sowie den Namen des Bestellers, eines hochrangigen Adligen (Clarissimus) namens Lupus.

8 Schlussfolgerungen. Die Aussage des Grabes über unsere Vergangenheit

Bedeutende Entdeckungen ergeben sich nicht nur aus systematischer Arbeit, sondern erfordern oft auch eine große Portion Glück oder einen glücklichen Zufall. Wenn es die Angst des Baggerführers vor einer Explosion in dem vermeintlichen Bunker nicht gegeben hätte, wäre das Grab nicht gefunden, sondern zerschmettert worden und bliebe tief unter dem Fußboden einer Fertigungshalle von Steinen verschüttet. Wäre das Grab nach der Öffnung und groben Ausplünderung nicht mit Wasser geflutet worden, wäre die bewundernswerte Holzarchitektur mit Möbeln möglicherweise im Boden verrottet und zu Staub zerfallen. Es war ebenfalls ein großes Glück, dass an der langjährigen Dokumentation, Rettung, Auswertung und Veröffentlichung dieses einmaligen historischen Denkmals zahlreiche äußerst fachkundige und kompetente Menschen partizipierten, die gut miteinander auskamen und dieser Arbeit über viele Jahre eine Menge Zeit und Energie opferten.

Der vielleicht wichtigste Ertrag unseres Fundes ist sein Zeugnis vom Kenntnisstand jener Zeit dank dem außergewöhnlich guten Erhaltungszustand der Grabarchitektur. Das Grab von Poprad und die Möbelstücke in seinem Inneren waren zweifellos von Vorlagen aus dem antiken Mittelmeerraum inspiriert. Die Entdeckung des Grabes änderte wesentlich das bisher nur lückenhafte Siedlungsbild der Nordkarpatischen Gruppe. Die Erforschung einzelner Fundstellen lieferte bis dahin zwar Belege für eine hochentwickelte handwerkliche Produktion, aber Kontakte der Siedlungsbewohner zu ihrer Umwelt waren bis auf

einige vereinzelte fremde Gegenstände nicht bezeugt. Eine recht lebendige Geschichte zeigen auch der gut nachverfolgbare Grabraub und die Überlegungen zu seinen sozialen oder rituellen Ursachen und zum Schicksal der fehlenden Schätze des Fürsten.

Recht spannend war zweifellos die teilweise hypothetische Rekonstruktion des Lebens und Todes der bestatteten Person, die in einem bislang ungekannten Ausmaß durch neue Forschungsmethoden ermöglicht wurde. Der Mann in dem Grab war heimischer Herkunft, er wuchs im Vorland der Tatra auf. Er hatte eine hohe, wohlgestaltete Figur. Seine Ernährungsgewohnheiten deuten an, dass er während seines kurzen Lebens im Mittelmeerraum lebte, entweder als Mitglied einer alliierten Militärtruppe, oder als Geisel im Namen seines Stammes irgendwo am kaiserlichen Hof. Die Ursache seines Todes im Alter von knapp zwanzig Jahren konnte jedoch wegen der unvollständig erhaltenen Skelettreste nicht sicher festgestellt werden. Die mögliche direkte oder indirekte Todesursache könnte eine nachgewiesene Viruserkrankung (Hepatitis B) gewesen sein.

Der attraktive Fund weckte natürlich das Interesse der Öffentlichkeit und der Medien. Der Regisseur Jozef Chudík drehte für das Slowakische Fernsehen drei Dokumentarfilme mit dem Titel „Slowakische Archäologen: Das Fürstengrab aus Poprad-Matejovce“ (Abb. 83). Mit dem Thema beschäftigten sich auch die Grafiker und Maler Igor Benca und Pavel Wavrek (Abb. 84; 85).

Obwohl wir mehrmals auf die Rolle des glücklichen Zufalls in der Forschung hingewiesen haben, beruhte das Ergebnis in Wirklichkeit auf der Begeisterung, Ausdauer und Bereitschaft zur täglichen Kleinarbeit, ohne die das Grab niemals gerettet, untersucht und präsentiert worden wäre. Unser Dank geht an alle opferwilligen Menschen, die unter den erschwerten Bedingungen der Baustelle in Matejovce zur Rettung dieses einzigartigen Denkmals beigetragen haben. Ebenso große Verdienste haben die deutschen Fachleute aus Schleswig, die bereit waren, mit dem Fund eine einmalige, aber langdauernde und äußerst anspruchsvolle wissenschaftliche Herausforderung auf sich zu nehmen. Es ist ebenfalls hervorzuheben, dass das Archäologische Institut der SAW, seine höchsten Vertreter und Forscher die führende Rolle bei der Erforschung und dem Schutz dieses Denkmals spielten. In enger Zusammenarbeit mit dem Museum des Tatravorlandes in Poprad wird diese Institution auch in Zukunft für die Präsentation und dauerhafte Erhaltung dieser großen Entdeckung fachlich verantwortlich sein. Der Dank gebührt all den vielen Forschern, die gemeinsam ein lebendiges Bild und die Legende des Fundes aus Poprad geschaffen haben.

Anhang 1 Der Fürst kehrt zurück

Dieses Kapitel widmet sich der langen Vorbereitung einer Dauerausstellung des Befundes im Museum des Tatravorlandes in Poprad, die ihren Organisatoren sowie den am Projekt beteiligten Forschern viele Sorgen bereitete, aber auch neue Impulse gab (Abb. 86). Die Entwicklung dieses Projektes begann nach dem Ende des langen Prozesses der Konservierung der inneren Kammer und des Grabmobiliars und nach der Verlagerung dieser Objekte ins Archäologische Institut der SAW. Eine Art Einführung in die Problematik und gleichzeitig die erste öffentliche Vorstellung des Grabes wie auch der Ergebnisse seiner Erforschung war die Ausstellung ausgewählter Artefakte in Poprad im Jahr 2013 (Abb. 87).

In den nachfolgenden Jahren wurde die interdisziplinäre Erforschung des Grabes fortgesetzt. Zur selben Zeit erfolgte auch der umfangreiche Umbau des historischen Museumsgebäudes für die Bedürfnisse der neuen Schausammlung. Das Museum stand vor der neuen großen Aufgabe, einen Wettbewerb zur architektonischen und bildkünstlerischen Gestaltung der Dauerausstellung unter der Schirmherrschaft der Slowakischen Architektenkammer vorzubereiten und zu realisieren. Die Konzeption setzte sich zum

Ziel, den Besuchern in einem speziell hergerichteten unterirdischen Raum die ideale Gestalt (Replik) der ursprünglichen Bestattung vor dem Grabraub zu präsentieren (Abb. 88). Die Originalgegenstände einschließlich des Sarkophags und der Möbel sollten unter geschützten klimatisierten Bedingungen in einzelnen Vitrinen zur Schau gestellt werden.

Bei der Vorbereitung des Dokumentations- und Illustrationsmaterials und beim Ansammeln der archäologischen Funde waren mehrere technische Probleme aufgetaucht, vor allem die Frage, ob die Originalstücke aus organischen Stoffen für eine langfristige Ausstellung geeignet seien. Mit der erfolgreichen Zusammensetzung der inneren Kammer (Abb. 89) und der Totenbahre (Abb. 90) aus konservierten Teilstücken konnte nachgewiesen werden, dass diese Objekte bei qualitätvoller Sicherung problemlos ausgestellt werden können.

Als ein anstrengender, aber kreativer Prozess erwies sich die Herstellung eines Nachbaus der hölzernen Architektur und der inneren Einrichtung des Grabes (Abb. 91). Unsere Schmiede waren in der Lage, eine massive Holzfälleraxt originalgetreu nachzubilden (Abb. 92). Wertvolle Erfahrungen gewann man auch bei der Rekonstruktion der Textil- und Lederstücke, die, mit Ausnahme der einzigartigen Bogentasche (Abb. 93), oft nur in kleinen Fragmenten erhalten waren. Eine kleine silberne Schnalle ist der einzige Beleg für feste Lederschuhe, die vermutlich beim Grabraub gestohlen wurden (Abb. 94). Eine geschickte Spinnerin ahmte die ursprüngliche Technik der Fadenherstellung mit einer einfachen Holzspindel originalgetreu nach und spann Hunderte von Metern dünner und feiner Fäden für eine künftige Nachbildung der Wollwirkerei (Abb. 95). Lederne Applikationen in Form von Ösen und Kleeblattmustern könnten als dekorative Schließen am Obergewand des Verstorbenen gedient haben. Fragmente eines Brettchengewebebands zierten vermutlich die Ärmel einer Tunika oder den Quastenrand eines farbigen Wollmantels. Die Goldstickerei an der Brust verweist auf die edle Herkunft des Verstorbenen. Bei der Darstellung des Mannes aus Poprad in voller Kleidung stützten wir uns neben den fragmentarischen Grabfunden auch auf zeitgenössische Kleidungsstücke, die an verschiedenen Fundorten Europas vollständig erhalten geblieben waren.

Die zahlreichen originalen Grabteile, vor allem die gezimmerte Grabkammer, einige tiefgefrorene Lehmblöcke und eine große Menge von beschädigten oder unbestimmten Holz-, Rinde- und Holzkohlestücken werden in klimatisierten Magazinen des Archäologischen Instituts der SAW in Nitra aufbewahrt, wo sie den nächsten Generationen von Forschern zur Verfügung stehen.

Anhang 2 Den Siedlungen auf der Spur

Eine Einladung zum Besuch der archäologischen Fundstellen der Nordkarpatischen Gruppe in den Westkarpaten.

Während sechs Fußwanderungen können die Besucher geschichtlich bedeutende und meistens auch touristisch attraktive und archäologisch überprüfte Fundplätze besichtigen. Bei den Höhensiedlungen handelt es sich um nachbesiedelte alte eisenzeitliche Burgwälle. Der erste Tag ist dem Burgwall Ostrá skala (806 m) bei Vyšný Kubín im Bezirk Dolný Kubín in der Region Untere Orava gewidmet (Abb. 96). Am zweiten Tag steigt der Besucher auf drei interessante Höhenlagen der Region Liptau im Tal Turická dolina (Hradište, 947 m), über dem Staudamm von Liptovská Mara (Havránok, 676 m, Archäologischer Park Havránok: Abb. 97) und über dem Bergsattel Konislava bei Liptovské Matiašovce (950 m) hinauf. Der dritte Tag ist dem Südteil der Region Liptau gewidmet, wo sich Höhenlagen im Vorland der Niederen Tatra unweit der Gemeinden Lazisko (Zvon, 848 m: Abb. 98) und Liptovský Ján (Hrádok, 877 m) befinden.

In der Zips besichtigen wir am vierten Tag die Wallanlage auf dem Berg Hradisko (Smižany/Spišské Tomášovce, 567 m: Abb. 99) am Eingang in den Nationalpark slowakisches Paradies. Am nächsten Tag besuchen wir die Fundstelle des Fürstengrabes am Nordrand des Industrieparks im Stadtbezirk Poprad-Matejovce und eine weitere interessante Fundstelle im Einzugsgebiet des Flusses Poprad namens Vrbov-Koľaj, die unweit von Kežmarok, nahe dem Stadtviertel Kapustnice liegt (Abb. 100). Am sechsten Tag überqueren wir die Grenze ins benachbarte Polen; am Unterlauf des Flusses Poprad können wir dort die Fundstellen der unbefestigten spätrömischen Siedlungen in der Umgebung der heutigen Gemeinden Rytko und Moszczenica Wyżna besuchen.

TEXTE ZU DEN ABBILDUNGEN

- Abb. 1. *Fundamente eines nach römischem Vorbild errichteten Steingebäudes, Bratislava-Dúbravka. Foto T. Kolník.*
- Abb. 2. *Cífer-Pác. Sitz eines der quadischen Fürsten. Nach T. Kolník und V. Varsik.*
- Abb. 3. *Römische Goldmünze, Solidus mit dem Bildnis des Kaisers Valentinian I. Foto K. Pieta.*
- Abb. 4. *Ostrovany. Teil des Inventars eines reichen Vandalen – Grabes, Ende des 3. Jahrhunderts. Nach P. Prohászka, 2006.*
- Abb. 5. *Blick vom Burgwall Havránok auf einen Teil des Liptauer Beckens. Foto K. Pieta.*
- Abb. 6. *Liptovská Mara. Nachgebautes Gehöft der Púchov-Kultur im Archäologischen Freilichtmuseum. Foto K. Pieta.*
- Abb. 7. *Die spätkaiserzeitliche Besiedlung im nördlichen Mitteldonauegebiet. Rote Fläche – Mitteldonauger-manen (Quaden). Blau – Mischbevölkerung in der Ostslowakei. Grün – Nordkarpatische Gruppe (Vandalen).*
- Abb. 8. *Blick auf einen Teil des Poprad-Beckens mit der Grablage im Vordergrund. Foto K. Pieta.*
- Abb. 9. *Reich verziertes Tongefäß, Veľká Lomnica. Foto K. Pieta.*
- Abb. 10. *Tonware der Nordkarpatischen Gruppe, Liptovský Ján (links) und Veľká Lomnica. Foto K. Pieta.*
- Abb. 11. *Frühslawisches Haus mit Steinofen, Spišský Štvrtok. Foto M. Giertlová Kučerová.*
- Abb. 12. *Poprad-Matejovce. Fundstelle der Grabanlage.*
- Abb. 13. *An der Stelle des Grabes sammelte sich Wasser auf der Oberfläche. Im Vordergrund Peter Roth. Foto K. Pieta.*
- Abb. 14. *Die erste Aufnahme des Grabes nach seiner Entdeckung. Foto M. Soják.*
- Abb. 15. *Das Kammergrab nach ersten Reinigungsarbeiten während der Fachkommission. Nahe der Ecke des Baus wurden Möbelfragmente gefunden. Foto K. Pieta.*
- Abb. 16. *In einem Holzstück vom Kopfteil des Bettes steckte ein silberner Nagel. Foto T. Štolcová.*
- Abb. 17. *Die nach einem Sommergewitter überflutete Grabgrube. Im Hintergrund Claus von Carnap-Bornheim. Foto K. Pieta.*
- Abb. 18. *Einfache Grabungsausrüstung: ein Zelt für die Forscher und eine Überdachung mit einer Grube zum Reinigen und Aufbewahren der Funde. Foto K. Pieta.*
- Abb. 19. *Das Kammergrab wurde mit einer Stahlkonstruktion überdacht und mit hängenden Arbeitsbänken versehen. Foto K. Pieta.*
- Abb. 20. *Schlamm und Schlick aus dem Inneren des Grabes wurden in liegender Position entfernt. Foto J. Somr.*
- Abb. 21. *Chaos: Übereinanderprojizierte Gesamtauf-sicht auf die in verschiedenen Tiefen der Verfüllung und auf dem Boden des Grabes geborgenen Artefakte, entsprechend der Darstellung in der GIS-Doku-mentation. GIS K. Göbel, Grafik N. Lau.*
- Abb. 22. *Diskussion über die komplexe Situation im Vorraum des Grabes, von links: Karol Pieta, Tereza Štolcová und Gabriele Zink. Foto M. Vrablec.*
- Abb. 23. *Die Feuerstelle der Grabräuber im Vorraum mit zurückgelassenen Beutestücken (zerbrochenes Spielbrett); herumliegende dünne Leuchtspäne dienten dazu, den dunklen Raum zu erhellen. Foto K. Pieta.*
- Abb. 24. *Der erste Blick ins schlammüberflutete Grabinnere. Foto M. Vrablec.*
- Abb. 25. *Visualisierung des Vorgehens beim Grabraub. Durchschlagen der Dachbalken der äußeren Kammer (links). Eindringen in den Sarkophag durch ein Loch im Dach und Herausschaffen der Beute in den Vorraum (rechts). GIS K. Göbel, Grafik N. Lau.*
- Abb. 26. *Das Dach des Sarkophags, auf dem die Einzelteile der Bahre lagen; vom Löffel des Baggers getroffen, stürzte es ein. Foto K. Pieta.*
- Abb. 27. *Freilegung des Grabes. In der Ecke ist ein langer Ast zu sehen, den die Grabräuber benutzten, um die Tiefe des Grabes auszuloten. Foto M. Vrablec.*
- Abb. 28. *Auf dem Boden im Südeil der Kammer war ein Teil des Grabinventars erhalten geblieben; im Vordergrund sind ein demontierter Tisch und ein Bein des Bettes zu sehen. Foto K. Pieta.*
- Abb. 29. *Der Schemel im Schlamm an der Südostecke der Kammer. Foto K. Pieta.*

- Abb. 30. Eine große Tonschüssel und eine Bastkassette mit Toilettegerät in ihrer ursprünglichen Lage sowie Gegenstände, die durch Räuber oder Sickerwasser nach der Öffnung des Grabes verlagert wurden (Kerzenleuchter, Messingeimer, Bettschmuck). Foto K. Pieta.
- Abb. 31. Kleinfunde aus dem Grab. Foto P. Červeň.
- Abb. 32. Der goldene Münzanhänger fiel beim Wegschaffen der Beute zwischen die Bahrenbretter. Foto K. Pieta.
- Abb. 33. Das leere Grab mit Sarkophag nach Abschluss der Grabungen. Foto K. Pieta.
- Abb. 34. Der Abbau der Holzkonstruktion. Foto T. Štolcová.
- Abb. 35. Der letzte Fund unter dem Boden: eine von den Grabbauern vergessene hölzerne Schaufel. Foto T. Štolcová.
- Abb. 36. Nach vier Monaten mühevoller Arbeit war das Grab untersucht, abgebaut und in Labors in Deutschland in Sicherheit gebracht. In der großen leeren Grube stehen die hartnäckigsten Forscher (von links): Štefan Hritz, Gabriele Zink, Karol Pieta und Tereza Štolcová. Foto M. Laučík.
- Abb. 37. Abladen der abgebauten Grabkonstruktion in den Labors in Schleswig. Foto W. Schröder.
- Abb. 38. Vakuumpumpen waren ein wichtiger Bestandteil des Trocknungs- und Konservierungsprozesses. Foto K. Pieta.
- Abb. 39. Reinigung des konservierten Teils des Monopodiums von dem auf der Oberfläche ausgefallenen Polyethylenglykol. Foto T. Štolcová.
- Abb. 40. Anstrengende Handhabung der Blockhaushölzer bei der Trocknung im Sandbett. Foto N. Lau.
- Abb. 41. Die Arbeitsgruppe während einer Sitzung 2012. Von links, hintere Reihe: Claus von Carnap-Bornheim, Ina Vanden Berghe, Gabriele Zink, Karin Göbel, Ralf Bleile, John Meadows, Jörg Nowotny, Linda Hermannsen; vordere Reihe: Sylvia Mitschke, Tereza Štolcová, Magdaléna Bekessová, Karol Pieta, Nina Lau, Roland Aniol, Karin Margarita Frei. Foto C. Janke.
- Abb. 42. Bei der Arbeit mit Blöcken des ursprünglichen Grabinhalts wurde im Labor eine Schutzausrüstung verwendet; im Bild Tereza Štolcová. Foto C. Janke.
- Abb. 43. Konsultation des Arbeitsverfahrens am Diskussionsmikroskop zwischen der Restauratorin Gabriele Zink (links) und Tereza Štolcová (rechts). Foto C. Janke.
- Abb. 44. Karin Göbel (links) transferierte die Grabdokumentation ins Geographische Informationssystem (GIS); Nina Lau (rechts) organisierte das wissenschaftliche Programm des Poprad-Projekts. Foto T. Štolcová.
- Abb. 45. Bei der Beraubung des Grabes wurden die Überreste des verwesenen Körpers zusammen mit den Resten der Kleidung auf dem Boden des Sarkophags verstreut. Einzelne Fingerknochen wurden auch bei der Feuerstelle im Vorraum gefunden. GIS K. Göbel, Grafik N. Lau.
- Abb. 46. Skelettschema des Mannes aus Poprad mit Markierung der erhalten gebliebenen Teile. Grafik Z. Hukeľová.
- Abb. 47. Strontium-Isotopenzyklus in der Natur: 1 – Strontium wird bioverfügbar, 2 – gelangt in die Nahrungskette, 3 – lagert sich in den Zähnen und Knochen von Menschen und Tieren ab. Grafik J. Marettová.
- Abb. 48. Garnitur von Keramikgefäßen und ein Messingeimer aus dem Grab. Foto M. Bekessová.
- Abb. 49. Tonschale und Haselnüsse vom Boden des Grabes. Foto P. Červeň.
- Abb. 50. Ostrovany. Amphore für Fischsauce; Bodenteil und Rekonstruktion. Nach M. Lamiová-Schmiedlová und L. Luščíková.
- Abb. 51. Objekte zur Körperpflege aus dem Grab: Spiegel, Schere, Ohrlöffel, Pinzette, Zahnstocher. Foto M. Bekessová.
- Abb. 52. Das am besten erhaltene Stück des mehrfarbigen Wirkerei aus Wolle. Foto T. Štolcová.
- Abb. 53. Fragment einer Goldfadenstickerei von der Kleidung des Verstorbenen (links) und Detail der Goldfolie (rechts). Foto T. Štolcová.
- Abb. 54. Eine Auswahl von Lederschlaufen und Dreiblattösen (oben), die einst in die Säume (links unten) eingenäht waren. Foto T. Štolcová, Zeichnung L. Buch, N. Vaššová.
- Abb. 55. Die Restauratorin Dorte Schaarschmidt bei der Arbeit mit dem durchbrochenen Lederornament. Foto T. Štolcová.
- Abb. 56. Spielbrett und erhalten gebliebene Glas-Spielsteine. Foto K. Pieta.

- Abb. 57. Digitale Visualisierung der Liegenreste (links) und Nachbildung der Liege, ausgeführt in der Schule für Kunstindustrie in Kežmarok (rechts). Grafik: K. Göbel, J. Nowotny, Foto K. Pieta.
- Abb. 58. Nachbau des Tisches, hergestellt auf einer Drehbank von Bayus/Drevointeriér Kežmarok (links), die Höhe des im Original fehlenden Mittelteils des Beins ist nur geschätzt. Römischer Marmortisch, Tazza, 2. Jahrhundert (rechts), Schottische Nationalgalerie Edinburgh. Foto K. Pieta.
- Abb. 59. Liegen und Tische, die den in Poprad gefundenen ähneln, sind von vielen römischen Reliefs bekannt, auf denen ein Leichenschmaus dargestellt ist, Ostia (oben). Foto R. Calza. Syrien, Archäologisches Museum Istanbul, 2.-3. Jahrhundert (unten). Foto N. Dolunay.
- Abb. 60. Die Holzkonstruktion des Grabes wurde nach antiker Bauweise durch eine Holzkohleschicht vor Feuchtigkeit geschützt. Foto K. Pieta.
- Abb. 61. Das Elfenbein-Diptychon des Stilicho, benannt nach Flavius Stilicho, einem vandalischen General, der die römische Armee befehligte; er ist mit seiner Frau Serena und seinem Sohn Eucherius abgebildet. Foto © Museo e Tesoro del Duomo di Monza.
- Abb. 62. Vandalischer Reiter auf der Jagd. Mosaik aus Karthago, Bordj-Djedid, 5./6. Jahrhundert. Foto © The Trustees of the British Museum.
- Abb. 63. Romantische Darstellung Roms durch die Vandalen im Jahr 455 (K. P. Briullov, 1833-1836. Tretjakow-Galerie, Moskau). Quelle: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Genserik_sacking_rome_456.jpg.
- Abb. 64. Gommern. Künstlerische Rekonstruktion des Fürstengrabes. Zeichnung K. Schauer. © Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie Sachsen-Anhalt.
- Abb. 65. Pilgramsdorf/Pielgrzymowo, Kreis Nidzica. Überreste der hölzernen Kammer des Fürstengrabes. Nach Lau/Pieta 2014, Abb. 4.
- Abb. 66. Rekonstruktion des Grabaufbaus. GIS: K. Göbel, Grafik N. Lau.
- Abb. 67. Schwere Holzfälleraxt mit Eichenstiel aus dem Poprad-Grab, die bei der gewaltsamen Öffnung des Grabes verwendet wurde. Foto Š. Hritz.
- Abb. 68. Holzbearbeitungswerkzeuge aus Siedlungen der Nordkarpatengruppe. 1, 7, 10, 11: Vyšný Kubín; 2, 3, 5, 6, 8, 9, 12: Liptovské Matiašovce; 4: Lazisko. Grafik Š. Hritz.
- Abb. 69. Die Balken der Außenkammer und Platten des Sarkophags waren sorgfältig behauen. Foto K. Pieta.
- Abb. 70. Blick ins Innere des Grabes nach der Entfernung der Verfüllung. Foto K. Pieta.
- Abb. 71. Detail der Abdichtung der Blockwände mit einer Rindenschicht. Foto K. Pieta.
- Abb. 72. Römischer Leichenzug, 1. Jahrhundert v. Chr. Amiternum, Nationalmuseum der Abruzzen, L'Aquila.
- Abb. 73. Historische Totenbahre, heute noch in Gebrauch. Colle di Val d'Alza, Italien. Foto K. Pieta.
- Abb. 74. Oberteil der in Aussenkammer deponierten Tragbahre (oben). Foto K. Pieta. 3D-Visualisierung der Bahre (unten). Grafik A. Arpáš.
- Abb. 75. Leichenzug in Poprad. Zeichnung M. Mordel.
- Abb. 76. Arbeit mit dem Zugmesser auf einer Schmitzbank. Žakarovce, Zips, 1954/1955 (oben). Foto © ÚeSA SAV. 3D-Visualisierung des Schemels von Poprad (unten). Grafik J. Nowotny.
- Abb. 77. Leuchter, mögliche Rekonstruktion (oben) und originaler Sockel aus dem Grab (unten). Foto K. Pieta.
- Abb. 78. Die Schließung des Grabes in Poprad war Teil der Bestattungszeremonie. Zeichnung M. Mordel.
- Abb. 79. Originalgetreue Nachbildungen der Geräte der Grabräuber. Foto K. Pieta.
- Abb. 80. Grabraub in Poprad. Zeichnung M. Mordel.
- Abb. 81. Anoplotrupes stercorosus, ein Verwandter der im Grab entdeckten Mistkäfer (oben). Foto U. Schmidt 2015 (<https://www.flickr.com/photos/coleoptera-us/19339773078>). Mistkäferreste vom Boden des Grabes (unten). Foto T. Štolcová.
- Abb. 82. Goldschmuck und antike römische Denare, wahrscheinlich aus einem in der Nähe von Važec versteckten Schatz – ein Teil der Beute aus dem Poprad-Grab? Foto M. Ruttkay.
- Abb. 83. Prof. Claus von Carnap-Bornheim spricht vor der RTVS-Kamera über das Poprad-Projekt. Foto T. Štolcová.
- Abb. 84. Sonderbriefmarke, Sonderstempel und Motivumschlag mit Motiven des Grabes von Poprad. Autor I. Benca.
- Abb. 85. Begräbnis des germanischen Häuptlings von Poprad. Gemälde P. Wavrek.
- Abb. 86. Historisches Gebäude des Podtatranské-Museums mit der Dauerausstellung über das Grab. Foto T. Štolcová.

- Abb. 87. Aufnahme von der erfolgreichen Sonderausstellung des Grabinventars im Podtatranské Museum in Poprad im Jahr 2013. Foto Š. Hritz.
- Abb. 88. Arbeitstreffen im unterirdischen Raum des Museums, vorgesehen für die Einrichtung des Grabmodells. Foto K. Pieta.
- Abb. 89. Experimentell zusammengesetzte Grundkonstruktion der inneren Kammer im Depot des Archäologischen Instituts in Nitra. Foto K. Pieta.
- Abb. 90. Zusammenbau der Leichenbahre. Foto K. Pieta.
- Abb. 91. Originalgetreue Nachbildung des Sarkophags mit ihrem Erbauer Ľudovít Fedor aus Zázrivá. Foto T. Štolcová.
- Abb. 92. Arbeit an der Nachbildung einer schweren Axt, entsprechend dem Grabfund. Foto K. Pieta.
- Abb. 93. Rekonstruktion der Bogentasche. Mit seinen Hersteller Tomáš Valach abgebildet. Foto T. Štolcová.
- Abb. 94. Nachbildung von Lederschuhen mit silberner Schnalle, wie sie im Grab gefunden wurde. Foto T. Štolcová.
- Abb. 95. Handgesponnene Wollgarne. Foto T. Štolcová.
- Abb. 96. Vyšný Kubín. Im Vordergrund: der Sattel zwischen den Burgwällen Tupá skala und Ostrá skala (rechts). Foto K. Pieta.
- Abb. 97. Liptovská Mara. Burgwall Havránok. Foto K. Pieta.
- Abb. 98. Lazisko. Im Vordergrund der bewaldete Hügel Zvon. Foto K. Pieta.
- Abb. 99. Smižany-Spišské Tomášovce. Bewaldeter Berg mit dem Burgwall Hradisko I (im Vordergrund). Foto M. Soják.
- Abb. 100. Vrbov. Blick auf die Koľaj-Siedlung von Osten. Foto K. Pieta.

PhDr. Karol PIETA, DrSc.

Slovenský archeológ. Štúdium archeológie absolvoval na Masarykovej univerzite v Brne v roku 1964, kedy aj nastúpil do Archeologického ústavu SAV v Nitre, kde pôsobí dodnes. Je vedúci vedecký pracovník, so špecializáciou na včasnohistorické a včasnostredoveké obdobie. Venuje sa aj experimentálnej archeológii, výstavnej činnosti a popularizácii vedy. Viedol početné terénne výskumy, okrem iných v Podturni, v Poprade, Horných Orešanoch a najmä v Liptovskej Mare, kde vybudoval aj naše prvé archeologické múzeum v prírode na Liptovskej Mare. Od roku 2007 skúma známe veľkomoravské centrum v Bojnej. Viac sezón sa ako vedúci a člen zúčastňoval prác Kuvajtsko-slovenskej archeologickej misie v Kuvajte. Ako hosťujúci profesor pôsobil na Univerzite vo Viedni a dlhodobo prednáša na Masarykovej univerzite v Brne. Publikoval deväť knižných monografií a 400 odborných štúdií. Viedol a vedie viaceré medzinárodné projekty a počerné národné výskumné úlohy. Je členom Učenej spoločnosti Slovenska i viacerých zahraničných vedeckých asociácií a inštitúcií. Ako významná osobnosť slovenskej vedy bol viackrát ocenený.

PhDr. Karol Pieta, DrSc.
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK – 949 21 Nitra
karol.pieta@savba.sk

Mgr. Tereza ŠTOLCOVÁ, PhD.

Slovenská archeologička. Po štúdiu na Univerzite Komenského v Bratislave (1997-2002) pokračovala ako doktorandka na Archeologickom ústave Slovenskej akadémie vied v Nitre, kde úspešne obhájila titul PhD. v roku 2010. Vo svojom výskume sa zameriava na systematické štúdium pravekého a včasnostredovekého textilu z územia Slovenska, s odkazom na širší európsky kontext. V práci kladie dôraz na interdisciplinaritu a moderné výskumné metódy. Spolupracuje s viacerými odborníkmi z oblasti etnológie, histórie, kunsthistórie, reštaurovania a konzervovania. Zúčastnila sa na rôznych medzinárodných projektoch a absolvovala pracovné pobyty v Nemecku, Dánsku, USA a v Kuvajte. Výsledky svojej práce pravidelne publikuje v domácich i zahraničných štúdiách, aktívne sa zúčastňuje na vedeckých podujatiach a o textile v archeológii prednáša na univerzitách v Bratislave, Nitre a Trnave. V roku 2006 sa zúčastnila terénneho výskumu kniežacej hrobky v Poprade-Matejovciach. Neskôr dlhodobo skúmala bloky s organickým materiálom z popradskej hrobky a spracovávala textilné a kožené nálezy v Centre pre baltskú a škandinávsku archeológiu pri Nadácii Šlezvicko-Holštajnských štátnych múzeí v Zámku Gottorf v Schleswigu. S Karolom Pietom je spoluautorkou scenára k expozícii „Knieža z Popradu a jeho hrobka“ v Podtatranskom múzeu v Poprade a podieľa sa na konečnom spracovaní a vyhodnotení nálezu v štvorzväzkovej monografii o popradskej hrobke.

Mgr. Tereza Štolcová, PhD.
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK – 949 21 Nitra
tereza.stolcova@savba.sk